

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

*Матеріали
наукових читань пам'яті
генерал-полковника внутрішньої служби
Штанька Івана Васильовича
(м. Чернігів, 13 вересня 2024 року)*

Чернігів 2024

УДК 343.82

П25

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 11 від 27 вересня 2024 року).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор;

Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор;

Ніцимна С. О., доктор юридичних наук, професор;

Татієв С. Р., доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.

Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє :
П25 матеріали наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 262 с.

До збірника матеріалів наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича «Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє» увійшли тези доповідей студентів, курсантів, учених, науково-педагогічних працівників, представників різних громадських та державних інституцій, які присвячені проблемам реформування кримінально-виконавчої системи України, актуальним питанням кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та інших галузей права, кримінології, криміналістики, а також психолого-педагогічним аспектам підготовки фахівців для пенітенціарної системи.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.82

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень
відповідальність несуть автори.*

© Пенітенціарна академія
України, 2024

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	7
<i>Александренко О., Женутій В.</i> ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ.....	9
<i>Алієв Р.</i> АНАЛІЗ ФАКТОРІВ КРИМІНОГЕННОГО ВПЛИВУ НА СТАН ПРАВОПОРЯДКУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	13
<i>Аніщенко В.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ SMART-ОСВИТИ В ПІДГОТОВЦІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ.....	16
<i>Базелюк В.</i> БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ПЕРЕДАЧІ АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗБРАНУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ	20
<i>Богатирьов І.</i> СТАДІЇ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	23
<i>Бондаренко-Берегович В.</i> СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	27
<i>Борко І.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ РЕПУТАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	30
<i>Бублик О., Томков Н.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВИТИ	35
<i>Ворожбит-Горбатюк В.</i> ПОТЕНЦІАЛ УЧЕННЯ ОРТОБІОЗУ В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В УМОВАХ ПРОВАДЖЕНОГО ВОЄННОГО СТАНУ	38
<i>Ворошилова Д., Івашико С.</i> ПСИХОАКТИВНІ РЕЧОВИНИ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ.....	43
<i>Гавриць А., Крицак І.</i> КРИМІНОЛОГІЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ РОЗРОБЛЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	47
<i>Гейда О.</i> МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ КОНФЕСІЙНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ.....	57
<i>Гончаренко О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ	62
<i>Дегтярьова В., Крицак І.</i> ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ КРИМІНОТЕОЛОГІЧНУ ПАРАДИГМУ.....	66

Джагунов Г., Зінченко Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗАСУДЖЕНИХ З УРАХУВАННЯМ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК	75
Джагунов Г., Михайловська О. РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ	79
Дмитренко А. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ СУСПІЛЬСТВОМ У ЗАПОБІГАННІ ТЯЖКИМ ЗЛОЧИНАМ	84
Доній Н. ОПАНУВАННЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО МЕТОДУ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ	87
Дудко Є., Колб Р. АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ	91
Жулковський В., Штикун О. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДВИЩЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ	94
Звірянський Г., Зінченко Д. ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	97
Зінченко Д. ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИНІСТЮ: ЕФЕКТИВНІСТЬ І ВИКЛИКИ	102
Іванцов В., Бахмат В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	106
Іванцов В., Зелінський В. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	111
Іваньков І., Падалка В. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ	115
Кернякевич-Танасійчук Ю. ПРАВО НА ПРАЦЮ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	121
Коваленко В., Коваленко В. ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПОКАРАНЬ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	124
Колб О., Дучимінська Л. ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ РЕФОРМ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬСЯ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	127
Коломієць Н., Ухабова В. РОЗВИТОК ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 111 ККУ	131
Конопельський В., Дмитрієнко Ю. КРИМІНОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ	135

Копотун І., Ятушенко А. ЧОМУ ЗАСУДЖЕНІ, ЯКІ БУЛИ ЧЛЕНАМИ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, МАЮТЬ БУТИ ОБ'ЄКТАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ?	137
Кріцак І. КРИМІНОЛОГІЯ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ ЧЕРЕЗ ГУМАНІЗМ НА ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ЗАСАДАХ	140
Лілікович П. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ	148
Любич О. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЛИ ПОКАРАННЯ НА БУДІВНИЦТВІ УКРАЇНСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ЛІНІЇ У ХVІІІ СТ. ..	151
Макарова О. РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА.....	156
Маукін В., Борець Ю. ОСОБЛИВОСТІ МАНІПУЛЯТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВИКЛАДАЧІВ ТА КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ.....	161
Михайловська О. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	164
Мицька О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ У БУДИНКАХ ДИТИНИ ПРИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ	168
Міден Е. ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ НІМЕЧЧИНИ	171
Петренко С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ З УРАХУВАННЯМ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У ЦІЙ СФЕРІ.....	174
Петровська Ю., Попружна А. ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ДІЯЧІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	180
Пивоваров В. ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ: ПРОПОЗИЦІЇ ЗАКОНОДАВЦЯ ТА МІЖНАРОДНІ ПРІОРИТЕТИ	184
Приходько Ю., Чемерис А. РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	188
Проуторов А. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ РІЗНИХ КРАЇН	191
Пузиревський М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	197

Пузирний В. ЩОДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	202
Романов М. МАЙБУТНЄ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СТВОРЕННІ ЇЇ КОНЦЕПЦІЇ	206
Сенченко Н., Позняк В. ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (РЕПАРАЦІЇ) В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	209
Сіренко К. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА	214
Скоков С. ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	218
Сокурєнко В. КРИМІНОЛОГІЯ ВІЙНИ: ГНОСЕОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПІДСТАВИ РОЗРОБКИ	223
Ткаченко О., Олєфір Л., Разумєйко Н. ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗАЛУЧЕНИХ ДО РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ ПРОБАЦІЇ	228
Топчій В., Ковальчук В. СУТНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	231
Топчій О., Бусєл А., Трєтяк Є. ВІД СМЕРТНОЇ КАРИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ПЕРЕТВОРЕНЬ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	234
Трєт'яков Д. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	236
Халимон С. ДО ПРОБЛЕМ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВА	241
Шатило С., Гончарук О. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ	245
Шєстак Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВО- ПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ	249
Шитілов О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ЙОГО ПЕРЕЙНЯТТЯ	252
Шумєйко З. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ	256
Щєрбина Н. НАВЧАЛЬНІ ДИСКУСІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ	259

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні науковці, здобувачі вищої освіти, практичні працівники! Сьогодні пенітенціарна система зазнає реформувань. Фундатором пенітенціарної системи України по праву можна назвати Івана Васильовича Штанька.

Іван Васильович Штанько був першим керівником кримінально-виконавчої системи незалежної України. У період з 1988 по 2001 роки він очолював Головне управління виконання покарань МВС України, а згодом – Державний департамент з питань виконання покарань. Іван Васильович народився 24 грудня 1938 року в селі Мала Токмачка, що в Оріхівському районі Запорізької області, в родині робітника. Середню освіту здобув у місцевій школі, 1956 року вступив до Оріхівського технікуму механізації сільського господарства. Після його завершення у 1959 році працював техніком-механіком на Мало-Токмачанській МТС.

З 1962 по 1964 роки Іван Васильович працював старшим технологом у виправно-трудої колонії № 88. Після цього пішов працювати на машинобудівний завод, а у 1965 році приєднався до органів внутрішніх справ як інженер-технолог. У січні 1967 року він став заступником начальника виправно-трудої колонії з виробництва, а 1970 року очолив колонію. З 1974 по 1988 роки Іван Васильович працював на різних керівних посадах у системі виконання покарань і дослужив до заступника начальника УВС Київської області. У 1981 році закінчив Київську вищу школу МВС. Важлива подія, яка залишила відбиток у житті, – участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 1986 року, де він провів 62 дні в зоні 10 км від епіцентру. У липні 1988 року

Івана Васильовича призначено начальником Головного управління виконання покарань МВС УРСР.

У 1998 році, коли було створено Державний департамент України з питань виконання покарань, першим керівником став Іван Васильович Штанько, він обіймав цю посаду до 24 лютого 2001 року. Після виходу на пенсію продовжував працювати у сфері кримінально-виконавчої служби. З 2006-го до 2013 року був радником голови Державного департаменту, входив до колегії відомства. Генерал-полковник у відставці, Іван Васильович активно сприяв створенню Всеукраїнської організації «Асоціація ветеранів Державної кримінально-виконавчої служби України» та очолював її довгий час.

За значний внесок у боротьбу зі злочинністю, зміцнення законності та правопорядку, а також захист прав і свобод громадян Іван Васильович Штанько у 1998 році був нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня. У 2000 році він отримав відзнаку Президента України – «Іменна вогнепальна зброя».

Іван Васильович пішов з життя 1 серпня 2024 року. У пам'ять про першого керівника самостійного центрального органу з питань виконання покарань Департаментом з питань виконання покарань разом з Пенітенціарною академією України започатковано проведення наукових читань «Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє».

*Начальник Департаменту з питань
виконання кримінальних покарань
Сергій ГРЕЧАНЮК*

Олена Александренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ;

Володимир Женунтій,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової
діяльності та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Закріплення в національному законодавстві правових засад настання відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя бере початок з набуття чинності з 1 липня 1927 року Кримінального кодексу Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – КК УСРР). При цьому КК УСРР містив лише п'ять статей, в яких були визначені правові підстави притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення проти правосуддя, вчинені особами, покликаними в силу закону до виконання обов'язків, що сприяють здійсненню правосуддя. Так, частиною першою ст. 87 КК встановлювалася відповідальність свідка за ухилення від явки за викликом слідчого чи судового органу або відмову від дачі показань цим органам або органам дізнання. За частиною другою аналізованої статті відповідальність була передбачена за ухилення експерта, перекладача чи понятого від явки за викликом слідчого чи судового органу або відмову від виконання покладених обов'язків. Частиною третьою вказаної статті передбачалась відповідальність за ухилення від виконання обов'язків народного засідателя. Особливістю закріплених в аналізованій статті КК правових положень було й одночасне визначення правових підстав притягнення до кримінальної відповідальності за перешкоджання явці свідка чи народного засідателя (ч. 1 ст. 87 КК), а також перешкоджання явці до виконання

обов'язків експерта чи перекладача (ч. 2 ст. 87 КК) особою, від якої той, хто не з'явився, був матеріально або по службі залежним [1, с. 339]. Крім вказаних, в КК УСРР 1927 року були закріплені правові підстави настання кримінальної відповідальності за: а) завідомо неправдивий донос органу судової влади (ст. 88 КК); б) завідомо неправдиве показання, надане при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду по справі (ст. 89 КК); в) кваліфіковані неправдивий донос або неправдиве показання (ст. 90 КК); г) розголошення даних попереднього слідства (ст. 91 КК) [1, с. 339–340]. Результати більш ретельної оцінки обґрунтованості закріплених у ст. 87 КК правових підстав настання відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя, вчинені особами, покликаними в силу закону до виконання обов'язків, що сприяють здійсненню правосуддя, а також аналіз судової практики щодо їх застосування обумовили необхідність їх перегляду та подальшого вдосконалення.

Через це до КК УРСР 1960 року, який набув чинності 1 квітня 1961 року, було внесено й статтю 179, що містила одну частину, за якою підлягали відповідальності свідок, експерт чи перекладач за злісне ухилення від явки або відмову від дачі показань. Згідно з диспозицією вказаної статті кримінально караними визнавалося злісне ухилення від явки (підкреслено нами – О. А., В. Ж.) особи, викликані органом дізнання, попереднього слідства чи судом як свідка, експерта чи перекладача, а також відмова свідка від дачі показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин (підкреслено нами – О. А., В. Ж.) від виконання покладених на них обов'язків [1, с. 798–799].

Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-10 від 12 січня 1983 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» назва статті 179 КК була доповнена словами «або виконання покладених на них обов'язків» та внаслідок цього викладена в такій редакції: «Злісне ухилення свідка, експерта або перекладача від явки чи відмова від дачі показань або виконання покладених на них обов'язків» [2]. Наступним Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 9166-ХІ від 04 травня 1990 року «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» стаття 179 КК була

викладена в новій редакції, і за цією статтею передбачалась відповідальність за відмову свідка від дачі показань або відмову експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або при провадженні попереднього слідства чи дізнання [3]. Цим самим Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 9166-ХІ від 04 травня 1990 року Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення був доповнений статтею 185-4, за якою передбачалася адміністративна відповідальність за злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів попереднього слідства або дізнання [3], тобто таке протиправне діяння було декриміналізоване.

Внесені до аналізованої статті зміни в період дії КК Української РСР 1960 року слугували/стали підставою для помітного вдосконалення відповідної статті при підготовці та набуття чинності з 01 вересня 2001 року нового КК України. У першій редакції статті 385 КК України 2001 року була встановлена відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання [4, с. 265]. Водночас, на підтвердження здійснюваної в Україні діяльності щодо розвитку та утвердження демократичної, соціальної та правової держави, частиною другою статті 385 КК встановлено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Зміни, які вносилися останніми роками до аналізованої статті 385 КК України, мають переважно редакційний характер. Так, Законом України № 2456-IV від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 385 КК після слів «досудового слідства» доповнено словами «здійснення виконавчого провадження» [5]. Законом України № 4652-VI від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у

зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 385 КК викладено в такій редакції: «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України чи дізнання» [6]. Законом України № 2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 385 КК після слів «у суді» доповнено словами «Конституційному Суді України» [7]. Законом України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 385 КК після слів «у суді» доповнено словами «Вищій раді правосуддя» [8]. Законом України № 39-IX від 10 вересня 2019 року «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 385 КК після слів «тимчасовою слідчою комісією» доповнено словами «чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією» [9].

Такими є у стислому викладенні результати вдосконалення протягом майже ста років правових підстав кримінальної відповідальності за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. У теперішній час існує необхідність у диференціації кримінальної відповідальності за аналізованою статтею з урахуванням ступеня суспільної небезпеки і тяжкості кримінального правопорушення – предмета провадження.

Список використаних джерел

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Т. 2. 1926–1967 р.р. / уклад. збірника документів проф. П. П. Михайленко. Київ : МОГП УРСР, Київська Вища школа, 1967. 952 с.

2. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12 січня 1983 року № 4571-10. *Відомості Верховної Ради України*. 1983. № 4. Ст. 50.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 04 травня 1990 року № 9166-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 20. Ст. 313.
4. Кримінальний кодекс України. Київ : Ін Юре, 2001. 400 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 03 березня 2005 року № 2456-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 16. Ст. 260.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 21. Ст. 208.
7. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
9. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент) : Закон України від 10 вересня 2019 року № 39-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

Роман Алієв,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник науково-дослідної лабораторії проблем правового
забезпечення сектору безпеки і оборони науково-дослідного відділу
проблем розвитку та впровадження стратегічних комунікацій
інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ КРИМІНОГЕННОГО ВПЛИВУ НА СТАН ПРАВОПОРЯДКУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У багатьох наукових працях українських та зарубіжних учених (юристів, політологів, соціологів, економістів, психологів)

при дослідженні становлення і розвитку суспільного життя постає одне й те саме питання – з'ясування факторів, які сприяють (обумовлюють), детермінують або гальмують цей процес. На різних етапах створення державних інституцій, розвитку соціально-економічних та політичних гарантій суспільства, прав і свобод людини і громадянина вчені дійшли висновків, що є певні стійкі групи взаємозалежних ознак та певні фактори, що їх обумовлюють [1, с. 92].

У кримінології факторний аналіз усіх видів криміногенної детермінації дозволяє більш ґрунтовно з'ясувати й опанувати всі явища і процеси суспільного життя, які опосередковуються і взаємодіють зі злочинністю. Також факторний аналіз як складовий елемент системного аналізу дає можливість більш чітко систематизувати об'єктивні, в тому числі казуальні (причинно-умовні), фактори злочинності, які мають значення для пояснення породження та обумовлюючих підстав існування [2, с. 172].

Для розв'язання головної проблеми існуючих факторів криміногенного впливу на стан правопорядку в секторі безпеки й оборони України в умовах правового режиму воєнного стану в теорії та практиці військової кримінології при створенні концептуальної моделі протидії протиправним діям, на думку автора, як вихідні дані слід застосувати такі чинники впливу: а) об'єктивні фактори кримінально протиправних діянь (причини та умови, обставини й інші детермінанти) і фактори суб'єктивні (діяння суб'єкта кримінального правопорушення).

Проблематиці аналізу факторів криміногенного впливу на стан правопорядку в секторі безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану, як, утім, й інших криміногенних факторів, присвячені праці: О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, П. П. Богуцького, А. П. Закалюка, Н. А. Дмитренко, О. М. Джужі, Д. В. Казначеевої, М. І. Карпенка, О. Г. Колба, О. М. Литвинова, О. Є. Манохи, Ю. В. Нікітіна, В. І. Тимошенка, В. І. Шакуна, О. О. Шкута та ін.

Так, Н. А. Дмитренко та О. О. Шкута вважають, що дослідження методологічних засад злочинності у Збройних Силах України доцільне на основі застосування комплексного підходу до осмислення її детермінантів, що забезпечує визначення тих кри-

міногенних факторів, від яких залежать стан, динаміка, географія, кількісні і якісні показники злочинності у Збройних Силах України (далі – ЗС України) [3, с. 18]. З точки зору Є. С. Ковалевської, яка досліджувала правову охорону військового майна за ст. 411 та 412 Кримінального кодексу України, ефективність протидії військовим протиправним діянням залежить від багатьох факторів, що вимагають постійного аналізу у зв'язку зі зміною політичної ситуації у країні, економічних умов, норм законодавства, державної політики у сфері оборони держави. Одним із таких чинників є правильність кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, вчинених у цій сфері, а також теоретична та практична розробка питань кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення [4].

Серед основних рис злочинності в ЗС України можна виділити: по-перше, кількість вчинених військовослужбовцями кримінальних правопорушень, що збігається з тенденцією динаміки злочинності в цілому по країні; по-друге, збільшення латентних кримінальних правопорушень у ЗС України; по-третє, неналежний соціально-правовий контроль з боку керівництва ЗС України над цим видом злочинності; по-четверте, вплив на злочинність у ЗС України детермінантів, які характеризують її за межами ЗС України [3, с. 22–23].

Суспільна небезпека кримінальних правопорушень, що вчиняються в ЗС України та в секторі безпеки і оборони загалом, об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням суспільних відносин, характерним для протиправних діянь з боку цивільних осіб, але й з ослабленням військової дисципліни, яка є важливою складовою бойової та мобілізаційної готовності військових частин і з'єднань, при цьому слід враховувати, що в Україні введений правовий режим воєнного стану.

На наш погляд, зазначений фактор є найголовнішим в умовах російсько-української війни, коли дотримання стану правопорядку та військової дисципліни в секторі безпеки і оборони України – «залізна» запорука обороноздатності країни.

Отже, дослідження факторів криміногенного впливу на стан правопорядку в секторі безпеки і оборони України в умовах дії правового режиму воєнного стану, а тим паче проведення факто-

рного аналізу в прикладній кримінологічній теорії є найбільш актуальною проблемою, яка через систему соціально-економічних та військово-правових факторів негативно впливає на стан обороноздатності країни, основи національної безпеки та державотворчий процес розвитку громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства : монографія. Київ : Національна академія управління, 2009. 373 с.
2. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 1996. № 1. С. 165–182.
3. Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон : Гельветика, 2022. 186 с.
4. Ковалевська Є. С. Кримінально-правова охорона військового майна за статтями 411 та 412 Кримінального кодексу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. 21 с.

Вікторія Аніщенко,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ SMART-ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Smart-освіта – електронна освіта, що створила нові вектори розвитку системи вищої освіти на всіх рівнях підготовки фахівців різних сфер професійної діяльності, в тому числі пенітенціарної сфери.

Концепція Smart – це гнучкість, що передбачає присутність великої кількості джерел, різноманітність мультимедіа, просту й швидку перебудову під рівень і потреби майбутніх фахівців пенітенціарної сфери.

Smart-освіта зобов'язана забезпечити керованість для того, щоб заклад вищої освіти міг гарантувати гнучкість освітнього процесу, та інтегрованість, тобто безперервність насичення зовнішніми джерелами, що взаємовигідно доповнює фахові освітні програми практико-орієнтованим компонентом.

Результати науково-практичних досліджень розвитку Smart education дозволяють стверджувати, що поняття «SMART» має доволі широке значення та протягом останніх років закріпилося в методологічному контенті освіти.

«SMART» – це властивість системи або процесу, яка має прояв під час взаємодії з навколишнім середовищем і наділяє системи та/або процес властивістю до:

- негайного реагування на зміни у зовнішньому середовищі;
- адаптації до умов, що постійно трансформуються;
- самостійного розвитку та самоконтролю;
- ефективного досягнення результату.

Головними цілями нової моделі освіти виступає створення середовища, яке може забезпечити максимально високий рівень конкурентоздатної освіти за рахунок розвитку майбутніх фахівців-пенітенціаристів, на яких сьогодні є попит від сучасного інформаційного суспільства, котрі мають володіти критичним мисленням, навичками оперативного та якісного прийняття рішень щодо розв'язання певних ситуаційних проблем, вміннями налагоджувати співробітництво, будувати комунікації з різними категоріями людей (керівниками; колегами; контингентом – правопорушниками, злочинцями, суб'єктами органів пробації; представниками державних та приватних інституцій, громадських організацій, які є стейкхолдерами або донорами в реалізації певних проєктів реформування пенітенціарної системи України та ін.).

Аби сформувати систему Smart-освіти, що ефективно функціонує, необхідно забезпечити комплексний педагогічний супровід процесу впровадження комп'ютерних технологій в освітнє середовище закладу вищої освіти, а саме:

- забезпечити тісний взаємозв'язок у системі «викладач – здобувач вищої освіти (персонал, який підвищує кваліфікацію)» в електронному освітньому середовищі;
- проектування електронних ресурсів;
- організація самостійної роботи із застосуванням комп'ютерних технологій;
- використання ІТ-технологій як засобів творчого розвитку особистості майбутніх фахівців пенітенціарної сфери;

– застосування комп'ютерних технологій у процесі формування професійних та інформаційних, у тому числі цифрових, компетенцій майбутніх фахівців-пенітенціаристів;

– застосування ІТ-технологій для розвитку професійних компетенцій та сучасних м'яких компетенцій (лідерства, комунікабельності, креативності, адаптивності, стресостійкості, гнучкості, тайм-менеджменту, ораторської майстерності, організованості, ін.) у системі підвищення кваліфікації;

– застосування ІТ-технологій для самореалізації майбутнього фахівця-пенітенціариста як в освітньому середовищі, так і в подальшій практичній діяльності в пенітенціарній системі.

Проведений теоретичний аналіз підходів до трактування поняття Smart-освіта дозволив виокремити певні вектори уваги науково-педагогічного складу на впровадження електронного навчання в існуюче освітнє середовище закладу вищої освіти з метою підвищення його інноваційності та практико-орієнтованої спрямованості:

– SMART як освітнє та інтелектуальне середовище;

– SMART як сукупність певних елементів, що утворюють системну інфраструктуру освіти, де від якості компетенцій науково-педагогічного складу залежить можливість життєздатності системи якості освіти та її інноваційно-практичних інструментів засвоєння знань і набуття навичок здобувачами вищої освіти або персоналом, який проходить підвищення кваліфікації на базі закладу вищої освіти;

– SMART як інноваційний вид, новий підхід до освіти протягом життя, що дозволяє досягнути більш високих результатів за допомогою ефективних способів;

– SMART як розвиток особистості людини в контексті формування нових smart-компетентностей.

Відповідно до введення нової концепції інформатизації освіти, в тому числі цифровізації, змінюється роль і науково-педагогічного працівника, і здобувача вищої освіти або персоналу, який підвищує кваліфікацію. У цьому контексті важливо розуміти, що всі категорії здобувачів освіти мають навчитися самостійно знаходити необхідну їм інформацію у відкритих освітніх ресурсах. Smart-курс здебільшого має охоплювати зовнішні джерела й надавати можливість здобувачам освіти проявити своє

критичне мислення, навички пошуку та обробки інформації, уніфікації необхідних матеріалів для їх використання з метою вирішення практико-орієнтованих кейсів з відповідних навчальних дисциплін.

Таким чином, викладач відповідно до технології Smart-освіти роз'яснює майбутнім фахівцям-пенітенціаристам основоположну та принципово важливу інформацію. Насамперед на цій інформації відпрацьовується технологія трансформації інформації у знання. Подальше навчання майбутніх фахівців-пенітенціаристів полягає у самостійному вдосконаленні технологій трансформації інформації у знання. Зрозуміло, що самостійна робота майбутніх фахівців пенітенціарної сфери виконується під керівництвом та контролем викладача.

Сучасний електронний навчальний курс у Smart-освіті набуває нових характеристик. Навчальні курси мають бути інтегрованими, тобто містити мультимедійні фрагменти та зовнішні електронні ресурси. Smart-курс має на 80 % охоплювати зовнішні джерела, розвиватися самостійно за рахунок підключень до різних каналів, дозволяти майбутнім фахівцям-пенітенціаристам створювати контент. Можна виділити такі особливості електронного навчального матеріалу, як: а) можливість бути використаним у будь-який час і в будь-якому місці (особливо це є ефективним у сучасних умовах навчання в період воєнного стану в країні); б) інтегрує весь контент вже існуючих підручників, довідників, словників включно з відеоконтентом та анімацією; г) сконцентрований на майбутніх фахівцях, розроблений для просування різних особливостей взаємодії в процесі навчання, що дозволяє їм працювати відповідно до їхніх потреб та інтересів; д) більш ефективні для тих, хто відстає у навчанні, ніж традиційні навчальні посібники (вивчаючи матеріал, здобувачі освіти одразу можуть за допомогою тестування перевірити засвоєння знань та повернутися для його доопрацювання у зручний час, знову пройти навчання та оцінити рівень своїх знань; до того ж електронна система влаштована так, що, не засвоївши певного відсотка знань, вона не пропускає здобувача до наступних розділів навчального курсу).

Для формування нової системи освіти необхідно створити певні умови: 1) забезпечити доступ усіх здобувачів вищої освіти до

електронного навчального матеріалу на певній платформі (наприклад, Moodle); 2) організувати онлайн-навчання та онлайн-атестацію; 3) створити середовище, що дозволяє безпечно й безоплатно використовувати навчальний контент; 4) підвищувати професіоналізм викладачів, які впроваджують Smart-освіту.

Вікторія Базелюк,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
наукова співробітниця відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
асистентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ПЕРЕДАЧІ АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ

Стаття 17 Конституції України визнає захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

З огляду на те, що ХХІ століття оголошено епохою інформаційного суспільства, захист інформаційної безпеки будь-якої держави, в тому числі й України, виходить на перший план. Найбільш дієвим інструментом тут є Кримінальний кодекс, положення якого, серед іншого, спрямовані на захист інформації, доступ до якої держава певним чином обмежує [2, с. 418].

Стаття 330 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. Вчинення цього кримінального правопорушення становить реальну загрозу національній та інформаційній безпеці Ук-

раїни, оскільки такі дії можуть суттєво вплинути на здатність нашої держави до самозахисту. Тому особливого значення набуває з'ясування елементів складу цього кримінального правопорушення, в тому числі його об'єкта.

Для того, щоб визначити сутність об'єкта, необхідно провести системно-структурний аналіз суспільних відносин, які стосуються такого об'єкта. Найчастіше у структурі суспільних відносин виділяють три структурні елементи: 1) предмет, з приводу якого існують відносини; 2) суб'єкти (носії) відносин; 3) соціальний зв'язок як зміст відносин [3, с. 37].

Предметом досліджуваних суспільних відносин є інформація. Інформація певного характеру (таємна або конфіденційна) завжди має певну цінність для окремих учасників (суб'єктів) суспільних відносин. У зв'язку з цією цінністю між суб'єктами виникають та існують певні відносини: в одних випадках вони виступають як власники та споживачі інформації, в інших – як особи, зацікавлені в її використанні, поширенні або збереженні в таємниці. Таким чином, поряд із суб'єктами (учасниками) суспільних відносин та суспільними зв'язками між ними інформація є елементом цих суспільних відносин, що охороняється кримінальним законом. Тобто інформація виступає як предмет суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом від кримінально протиправного посягання [4, с. 150–151].

Суб'єктом суспільних відносин у сфері захисту службової інформації, зібраної у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, є держава, з одного боку, та особа, якій ця інформація була довірена або стала відома у зв'язку з проходженням служби, виконанням роботи тощо. Цивілізоване суспільство характеризується наявністю суспільно корисних суспільних відносин, тобто таких, що спрямовані на зміцнення та розвиток нормальних суспільних відносин. Для того, щоб визначити сутність суспільних відносин, необхідно встановити діяльність суб'єктів відносин, а також зміст їхньої поведінки. Відносини між суб'єктами з приводу задоволення потреби в інформації реалізуються шляхом встановлення соціального зв'язку вольового характеру між суб'єктами. Важливою особливістю такого соціального зв'язку є обов'язковість певної поведінки взаємозалежних, взаємодіючих суб'єктів відносин. Це

пов'язано з тим, що в цьому зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. В основі виробництва, поширення, перетворення і використання інформації лежать інформаційні процеси – створення, збирання, накопичення, оброблення, зберігання, пошук, одержання, поширення і споживання інформації державою і суспільством, окремими особами, а також процеси створення і використання інформаційних систем, інформаційних технологій та засобів їх забезпечення, засобів і механізмів інформаційної безпеки. Такі суспільні відносини називаються інформаційними відносинами, а діяльність, пов'язана з інформаційними процесами, – інформаційною діяльністю [5, с. 10]. Суспільні відносини у сфері охорони службової інформації, зібраної під час проведення оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни виникають за умови протікання інформаційних процесів, а відносини між суб'єктами цих суспільних відносин з приводу предмета, тобто інформації, можна назвати інформаційними відносинами [4, с. 150].

З наведеного випливає, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 330 КК України, є суспільні відносини у сфері охорони службової інформації, зібраної під час проведення оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності у сфері оборони країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Олексенко В. Г., Лагун К. Д., Новіков Д. О. Проблемні питання щодо визначення кримінальної відповідальності за порушення законодавства в сфері охорони державної таємниці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 418–421. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/103.pdf (дата звернення: 27.08.2024).
3. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
4. Самойлова О. С. Аналіз об'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України (передача та збирання відомостей, які становлять конфіденційну інформацію, що є власністю держави). *Право і безпека*. 2004. № 3 (1). С. 149–151.
5. Орлов П. І. Інформація та інформатизація: нормативно-правове забезпечення : наук.-практ. посібник. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 576 с.

Іван Богатирьов,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності Державного
університету «Житомирська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

СТАДІЇ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Після проголошення незалежності України, відокремивши 1998 року від Міністерства внутрішніх справ, було створено власну кримінально-виконавчу систему. У цьому процесі великих зусиль у законодавчому й відомчому вдосконаленні майбутньої пенітенціарної системи України доклав саме Іван Васильович Штанько, зокрема очоливши пенітенціарне відомство.

Згадаймо, що саме за часів його керівництва розроблено і затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи», де передбачалися докорінні глибокі зміни, розраховані на перспективу, вирішення яких вимагало певного часу, і насамперед радикальні зміни в галузі законодавчого регулювання процесу виконання / відбування покарань [1]. Водночас проблема стадій відновлення соціальних зв'язків засудженими в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України не розв'язувалась як за радянської доби, так і донині, а українські вчені і практики-пенітенціаристи не змогли довести, що виправлення засуджених в умовах ізоляції можливе.

Намагаючись наблизитися до істини, ми пропонуємо розглянути стадії відновлення соціальних зв'язків засудженими в місцях несвободи ДКВС України в контексті таких термінів, як «виправлення» і «ресоціалізація».

Оскільки ст. 50 КК України 2001 року визначила, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, допускаємо, що розробники нового Кримінально-виконавчого кодексу України

2003 року не стали вносити суттєві зміни до КВК, замінивши термін «перевиховання» на «ресоціалізацію», а виправлення стало кореспондуватися з КК України.

Водночас КК України не надає роз'яснення виправленню, адже ці відносини стосуються КВК України, а саме ч. 1 ст. 6 визначено, що це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. А ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Також засоби виправлення і ресоціалізації чітко прописані у КВК України. Однак виникає слушне запитання: чому тисячі засуджених, звільнившись з місць несвободи, не стали на шлях виправлення і водночас не змогли відновити свої соціальні зв'язки на свободі? Ба більше: серед них багато майбутніх рецидивістів.

Принагідно нагадаємо, що саме нова Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках запроваджує нову модель надання соціальної, психологічної та іншої підтримки для забезпечення виправлення засуджених і їхнього «повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [2].

Тобто в новій моделі вже йдеться про виправлення не як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а як надання соціальної, психологічної та іншої підтримки засудженому під час відбування покарання.

Зрозуміло, що термін «виправлення» поки залишається в чинному кримінально-виконавчому законодавстві легітимним, і змінити його можна лише шляхом внесення змін і доповнень до КК України та КВК України.

Не вдаючись у глибоку дискусію з цього приводу, вважаю, що закріплення у ч. 2 ст. 50 КК України, ч. 1 ст. 6 КВК України нового терміну «відновлення соціальних зв'язків» створить нові трансформаційні процеси, які відбуваються в пенітенціарній сис-

темі України, показуючи, що ми крок за кроком рухаємося до європейської сім'ї, де система захисту прав людини передбачає важливий пенітенціарний компонент.

Отже, дослідивши і творчо переосмисливши уявлення про виправлення і ресоціалізацію засуджених у місцях несвободи, нами пропонується замінити термін «виправлення» на термін «відновлення соціальних зв'язків», що передбачають три стадії її реалізації персоналом місць несвободи ДКВС України: соціалізація, ресоціалізація та реінтеграція.

Поняття *соціалізація* (від лат. *socialis* – суспільний) – це складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків і відносин, його активної взаємодії з оточенням, унаслідок якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у цьому суспільстві [3, с. 584].

Отже, саме соціалізація позитивно впливає на засудженого стосовно умов життя в місцях несвободи в Україні, оскільки змінює правовий статус засудженого, формує його нове бачення щодо порядку і умов відбування покарання, адаптує до умов відбування покарань, і як результат – у засудженого з'являються нові правові, педагогічні та психологічні відмінності.

Ресоціалізація засуджених у місцях несвободи – це одна із найвпливовіших стадій відбування засудженим покарання, в основі якої перебувають правові, педагогічні та психологічні зміни, що мають позитивно вплинути на свідому поведінку в умовах ізоляції і підготувати засудженого до повернення до відповідного самостійного загальноприйнятого та соціально-нормативного життя в суспільстві.

Пріоритетним напрямом роботи персоналу місць несвободи ДКВС України має стати індивідуальний підхід до планування і реалізації заходів, спрямованих на досягнення мети покарання, що забезпечиться лише завдяки застосуванню до засуджених засобів ресоціалізації. Пропонується закріпити у ст. 6 КВК України критерії, що давали б змогу встановити ступінь досягнення мети ресоціалізації особи, яка відбуває покарання в місцях несвободи.

Реінтеграція засудженого з місць несвободи, на відміну від ресоціалізації, готує до життя після звільнення з місць несвободи. Її сутність полягає у тому, що засуджений за рік до звільнення з

місце несвободи має пройти ряд програм, котрі дозволять йому швидше відновити свої соціальні зв'язки та адаптуватися до умов життя на свободі.

Зважаючи на суспільну значущість реінтеграції, у кримінально-виконавчій науці вона розглядається як частина процесу ресоціалізації як у період перебування засудженого в місцях несвободи, так і після відбування ним покарання. Тривалість проходження засудженим реінтеграції залежить від бажання самого засудженого, від його індивідуальних особливостей та навколишнього середовища.

Серед ознак реінтеграції засудженого до звільнення з місць несвободи варто виділити:

- готовність засудженої особи, яка звільняється з місць несвободи, до виконання програм ресоціалізації, що допоможуть засудженому відновити своє життя відповідно до нових умов суспільства;

- відновлення соціальних зв'язків з рідними, колегами по роботі;

- перебудова світогляду, що пов'язано з психологічними, побутовими та моральними уявленнями стосовно процесу життя у правовому суспільстві після звільнення;

- використання набутої в місцях несвободи нової спеціальності чи професії, що відповідала б потребам нового життя особи після звільнення з місць несвободи;

- ставлення державних інституцій та органів місцевого самоврядування, центрів зайнятості до потреб звільненої з місць несвободи особи, зокрема: надання йому правової, психологічної та медичної допомоги, працевлаштування, забезпечення тимчасовим проживанням, отримання нової професії в нових умовах життя в суспільстві тощо.

Узагальнюючи вищенаведене, робимо висновок, що стадії відновлення соціальних зв'язків засудженими в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України – це один з інноваційних шляхів виконання Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи України у XXI столітті.

Список використаних джерел

1. Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.1991 № 88.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.09.2024).

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2024).

3. Савчук К. О. Соціалізація. Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Українська енциклопедія, 1998, 1999. Т. 2. Д–Й / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. С. 584.

Валерія Бондаренко-Берегович,

доктор філософії,

старший судовий експерт Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Новітні (зокрема, інформаційно-комп'ютерні) технології сьогодні вкорінюються в усі сфери життя українського суспільства. Чимала кількість інформації перетворюється в цифрову, формуються електронні реєстри даних, держава потроху стає, так би мовити, цифровою. Зокрема, в Україні відбувається діджиталізація суспільства (йдеться, наприклад, про функціонування застосунку «Дія»). Документообіг, спілкування, оформлення договірних відносин також усе більше переходять до комп'ютеризованого простору, оминаючи безпосереднє спілкування та контактування осіб, що спричиняє появу відповідних електронних слідів (або, іншими словами, цифрових доказів). Усе зазначене призводить до зміни класичних підходів до методів, прийомів і засобів отримання, дослідження, використання і оцінювання доказів з метою розслідування, судового розгляду та запобігання кримінальних правопорушень [1, с. 110].

Порівняно з попередніми періодами розвитку судово-експертної діяльності сучасний етап характеризується інноваційними підходами та застосуванням інформаційних технологій під час проведення судових експертиз, що виявилось наслідком рушіяного впливу глобалізації сучасного світу. Теперішні зусилля су-

дових експертів зазвичай спрямовуються на утвердження сучасних методів досліджень, оволодіння науковим інструментарієм для їх проведення, створення новітніх інформаційно-пошукових систем та використання технологій обміну інформацією [2, с. 76].

Варто зазначити, що сучасні цифрові та комп'ютерні технології, їх запровадження і використання в судово-експертній діяльності слугують додатковим інструментарієм для розширення можливостей досліджень різноманітних об'єктів і речових доказів з метою отримання доказової інформації в інтересах слідства.

Науковці розглядають комп'ютеризацію та цифровізацію повсякденної судово-експертної діяльності як важливий крок на шляху оптимізації та підвищення ефективності останньої. Станом на сьогодні технічне оснащення працівників експертної служби характеризується стрімким розвитком і надає широкі можливості щодо виявлення, фіксації та дослідження доказової інформації [3, с. 15]. У сучасній науці виокремлюється від чотирьох до десяти напрямів комп'ютеризації судово-експертної діяльності [4, с. 20].

Ще одним напрямом комп'ютеризації судово-експертної діяльності є застосування спеціалізованих програм для автоматизованого виконання експертних завдань або підтримки проведення судової експертизи [4, с. 19–21].

З-поміж програм, призначених для автоматизації почеркознавчої експертизи, можна виокремити такі: «Почерк», «Oldman», «Lefth», «AGE. SEX» тощо [4, с. 19–21].

Під час вибухотехнічної експертизи використовують програму визначення потужності заряду вибухової речовини за результатами ОМП «Руїна» [4, с. 19–21].

Поруч з цим варто звернути увагу на обставини, що перешкоджають широкому й активному застосуванню можливостей інноваційних і цифрових технологій у розслідуванні злочинів. До таких належать недостатній професіоналізм і кваліфікація працівників правоохоронних органів (слідчих, працівників Національної поліції, прокурорів) та суду, а точніше, їх необізнаність стосовно можливостей використання новітніх засобів, потенціалу судових експертиз і спектра вирішуваних судовими експертами питань. Тому часто-густо спостерігається невміння виявити і незнання, як правильно зафіксувати й вилучити сліди злочинів

на місці події, та призначити необхідні експертні дослідження. Як свідчить практика, чим глибшою є спеціалізація експертних знань, тим істотнішим може бути розрив між потенціалом судової експертизи і його практичною реалізацією [5, с. 13–14].

Водночас важливо, що застосування будь-яких інноваційних продуктів у судово-експертній діяльності має бути вивіреном з позицій правомірності, доцільності, ефективності та наукової обґрунтованості [5, с. 15].

Отже, нині спостерігаємо розвиток судово-експертної діяльності в Україні в аспекті утворення нових типів експертиз та експертних спеціальностей у межах існуючих судових експертиз, а також науково-методичного забезпечення діяльності судових експертів.

Список використаних джерел

1. Демидова Є. Є., Латиш К. В. Сучасні можливості використання цифрових доказів у формуванні доказової інформації. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19 травня 2023 року). С. 110–111.

2. Кофанов А. В., Юсупов В. В. Сучасні проблеми автоматизації балістичних досліджень в Україні. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнародного «круглого столу» (м. Харків, 12 грудня 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдеева. Харків : Право, 2019. С. 76–80.

3. Алексейчук В. І. Проблемні питання оцінки судом результатів застосування поліграфа у кримінальному провадженні. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнародного «круглого столу» (м. Харків, 12 грудня 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдеева. Харків : Право, 2019. С. 14–19.

4. Арешонков В. В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнародного «круглого столу» (м. Харків, 12 грудня 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдеева. Харків : Право, 2019. С. 19–22.

5. Александренко О. В., Женунтій В. І. Інновації та цифрові технології в криміналістиці та судовій експертизі: сучасні можливості та про-

блеми застосування. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнародного «круглого столу» (м. Харків, 12 грудня 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва. Харків : Право, 2019. С. 10–14.

Ірина Борко,

юристка у юридичній компанії «Правова позиція»,
студентка факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕПУТАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Наприкінці травня 2024 року українські медіа сколихнула інформація про те, що працівники Державного бюро розслідувань викрили численні факти катування ув'язнених у низці регіонів України. Повідомлено про підозру чотирьом службовим особам державної установи «Божковська виправна колонія (№ 16)». Під час розслідування були викриті численні факти знущань та побиття осіб, які відбували покарання у колоніях [1].

Після цього випадку імідж пенітенціарної системи вчоргове зазнав удару, незважаючи на надані коментарі й намагання здійснити заходи щодо реабілітації репутації Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Це не перший і, вочевидь, не останній випадок скандалу, що чекатиме на кримінально-виконавчу систему, а тому виникає необхідність у розробці власної інформаційної кампанії задля підвищення рівня довіри до ДКВС України. У цьому випадку ми пропонуємо застосувати той вид менеджменту, що використовують відомі й популярні бренди, – репутаційний менеджмент.

Репутаційний менеджмент – це система інструментів, методик і дій, що спрямовані на побудову, підтримку репутації бізнесу та способів його комунікації з громадськістю [2]. У репутаційному менеджменті найбільш важливими є три напрями, причому грамотно скоординовані. На першому місці стоїть фор-

мування репутації, необхідне головним чином для нових компаній. Його мета – формування позитивного образу бренду в очах потенційних клієнтів. На цьому етапі необхідно приділити увагу вивченню цільової громадськості (на основі анкетування, фокус-груп та опитувань з'ясувати ставлення до компанії); розробити рекомендації, що стосуються дій компанії з формування нової або поліпшення існуючої репутації; визначитися з методами та інструментами для досягнення поставлених цілей і завдань; контролювати результати. Далі слід зазначити підтримку репутації. Це означає створення такої ситуації, за якої на компанію працює весь комплекс позитивної інформації. Охоплює активну роботу з аудиторією, щоб потенційні та існуючі клієнти могли своєчасно отримувати інформацію про позитивні зміни, які відбуваються з брендом. Завершується робота захистом репутації. Захист стосується створення правової інфраструктури і роботи з негативом. Сюди входять пошук і обробка відгуків про компанію, виявлення причин їх виникнення, досягнення домовленостей з незадоволеним клієнтом і недопущення поширення негативу. У практичному житті всі три стадії існують і діють, як правило, одночасно [3, с. 97].

Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. **Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.** Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4]. Тому ДКВС України як державний орган зобов'язана відповідати за свою діяльність. Слід зауважити, що однією з важливих складових репутаційного менеджменту є принципи відкритості та прозорості, за допомогою яких і відбувається комунікація між компанією (органом влади) та суспільством.

За статтею 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» єдиним принципом, який так чи інакше стосується комунікації із суспільством, є відкритість для демократичного цивільного контролю. Констатуємо, що навіть принцип верховенства права, що регламентований статтею 3 Конституції України, не закріплений у попередньо зазначеному законі.

ДКВС України більше ніж 5 років перебуває у стадії реформування, водночас аналіз щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зводить нанівець усі ті реформи, що демонструє Міністерство юстиції України як успішні у пенітенціарній системі. Зокрема цьогогоріч у щорічній доповіді було зазначено: «Як і в попередні роки, 2023 року відвідування установ системи Міністерства юстиції України групами національного превентивного механізму залишилося одним із пріоритетних напрямів з огляду на широкий спектр прав, які має забезпечувати адміністрація установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), великого наповнення цих установ і тривалого часу перебування в них утримуваних осіб. Як свідчить досвід попередніх років, саме в установах ДКВС України виявляють найбільше порушень прав ув'язнених і засуджених. Заходів, які оголошує Міністерство юстиції України як пріоритетні, не реалізують десятиріччями, натомість визначають кроки, які нібито мають сприяти виправленню ситуації з дотримання прав людини» [5].

Незважаючи на постійні спроби змінити кримінально-виконавчу систему, постійне наголошення адвокатами, правозахисниками, правоохоронними органами на систематичних порушеннях прав людини в ДКВС України зводиться все до того, що рівень довіри до пенітенціарних установ нашої держави перебуває на низькому рівні, а для того, аби підвищити цей рівень, на нашу думку, вкрай важливим є формування діалогу із суспільством та пропрацьовування репутаційних ризиків. Водночас ми вважаємо, що замовчування проблем в установах та органах виконання покарань не є інструментом репутаційного менеджменту, тут потрібен комплексний і системний підхід: зменшуємо кількість порушень прав людини, відповідно, супроводжуємо ці дії в інформаційному просторі.

Аналізуючи розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках», ми не помітили в жодній із представлених цілей реформування пенітенціарної системи складову, що так чи інакше перетиналась з репутаційним менеджментом. Відсутність відкритих даних про

зміни в ДКВС України негативно відображається на її сприйнятті з боку ряду органів державної влади, представників громадськості та звичайних громадян.

Доволі успішним і як приклад для ДКВС України вважаємо досвід Національної поліції України. На початку своєї діяльності, у 2015 році, Національна поліція України запустила флешмоб – фото з поліцейським. Тоді в медіа зазначали, що в мережі набирає обертів новий флешмоб на підтримку поліції. Кияни з перших днів роботи полюбили нових копів, активно роблять з ними селфі, довіряють та висловлюють підтримку [6].

Також варто зазначити, що у статті 9 Закону України «Про Національну поліцію України» закріплено принцип відкритості та прозорості, що передбачає: поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією і законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на вебпорталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом. Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України [7].

Вважаємо, що ДКВС України варто доповнити статтю 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» принципом верховенства права, а також принципами відкритості та прозорості за аналогією до Закону України «Про Національну поліцію України».

Закріплення на нормативному рівні обов'язку стабільно та офіційно звітувати про свою діяльність органів і установ виконання покарань матиме важливе значення для забезпечення прав

засуджених та ув'язнених, а також формування довіри з боку населення. Зважаючи на специфіку діяльності пенітенціарної системи, вкрай важливо розробити таку інформаційну кампанію, яка б відповідала вимогам безпеки з огляду на війсьний стан, але і розкрила кримінально-виконавчі органи з іншого, кращого боку для громадян.

Отже, ми пропонуємо відкрити для загалу проекти Міністерства юстиції України в такий спосіб:

– публікація відеоматеріалів на платформі YouTube та Instagram про нові проекти в кримінально-виконавчій політиці (наприклад, провести відеоекскурсію платними камерами);

– створення рубрики про основні права засуджених та ув'язнених, де залучатимуться відомі правозахисники у пенітенціарній сфері, а також керівники кримінально-виконавчої системи: про їхній досвід забезпечення цих прав, характерні особливості, шляхи захисту прав, контакти, куди можуть звернутися родичі або постраждалі, обговорення скандальних ситуацій та коментарі представників керівництва ДКВС України;

– створення в кожній установі та органі ДКВС України дієвої пресслужби, закріплення на законодавчому рівні обов'язку звітувати в медіа і впровадження вебсайтів кожного органу та установи, де регулярно публікуватимуться результати їхньої роботи.

Список використаних джерел

1. ДБР викрило масштабну систему катування в'язнів в українських колоніях. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrilo-masshtabnu-sistemu-katuvannya-vuazniv-v-ukrainskih-koloniyah> (дата звернення: 06.09.2024).

2. Репутаційний менеджмент: як брендам правильно спілкуватися в соцмережах. URL: <https://mind.ua/openmind/20269974-reputacijnij-menedzhment-yak-brendam-pravilno-spilkuvatisya-v-socmerezah> (дата звернення: 06.09.2024).

3. Громова О. В., Бічева Є. В. Методологічні основи формування системи репутаційного менеджменту підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3 (108). С. 95–99.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.09.2024).

5. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/> (дата звернення: 06.09.2024).

6. Стартував найкрутіший флешмоб про поліцію. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20150721-1556685/> (дата звернення: 06.09.2024).

7. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 3528-ІХ. Дата оновлення: 16.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n39> (дата звернення: 06.09.2024).

Ольга Бублик,

студентка 2-го курсу факультету заочного навчання
та навчання за кошти фізичних, юридичних осіб
Пенітенціарної академії України;

Никита Томков,

старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Динаміка розвитку сучасного світу зумовлює вдосконалення системи формування державності в кожній окремій країні. Тому перед владою стоять завдання щодо зміцнення державності та розвитку всіх сфер життя країни відповідно до викликів сучасності.

Якщо держава в подальшому вбачає здійснення модернізації всіх сфер державного та суспільного механізму, є потреба в подоланні ряду викликів, що існують. Розвиток країни залежить від наявних професійно-кваліфікованих кадрів, які здійснюють організацію функціонування всіх сфер держави. Професійність суспільства пов'язана з наявною в кожного громадянина освітою і кваліфікацією незалежно від спеціальності. Юридична освіта не є винятком, тому її реформи та інновації необхідні для забезпечення ефективного функціонування правових систем та захисту прав громадян.

Проаналізувавши інформаційні й наукові джерела, оцінивши шляхи імплементації теорії у практику, пропонуємо розглянути основні напрями розвитку юридичної освіти. На нашу думку, особливої уваги потребує вивчення наступних питань, що дозволить реально втілити на практиці реформи юридичної освіти з урахуванням викликів сучасності і застосуванням інновацій.

Цифрові технології та автоматизація. Цифрові технології, такі як штучний інтелект та автоматизація процесів навчання, мають великий потенціал для трансформації юридичної освіти. Автоматизація рутинних завдань може значно підвищити ефективність роботи майбутніх юристів, зменшити адміністративні витрати та підвищити якість юридичних послуг. Наприклад, використання сучасного механізму штучного інтелекту для аналізу великих обсягів правової інформації може надати можливість швидкого прийняття рішення та прогнозування ризиків.

Загальна освітня реформа. Одним з ключових елементів для успішного розвитку юридичної освіти є якість навчання. Необхідно переглянути навчальну програму для студентів-правників з акцентом на практичні навички та сучасні технології. Важливо також надати можливість студентам отримувати практичний досвід через проходження стажування у судових установах, юридичних фірмах та інших закладах вищої освіти або закладах освіти під час навчання.

Сприяння інноваціям. Держава та приватний сектор повинні активно сприяти інноваціям у юридичній освіті. Це питання може бути вирішено шляхом надання грантів та фінансової підтримки стартапам, які працюють над розробкою нових технологій, що вдосконалюють правову систему. Крім того, важливо організувати конкурси та заходи, спрямовані на стимулювання інноваційних ідей в юридичній сфері.

Регуляторні зміни. Законодавство має бути гнучким і реагувати на швидкі зміни в суспільстві й технологіях. Правові норми повинні постійно оновлюватися, щоб відображати поточні проблеми та потреби. Важливо створювати сприятливі умови для розвитку нових технологій у правовому полі, уникати зайвої бюрократії та заохочувати інновації.

Сприяння діалогу та співпраці. Співпраця між різними суб'єктами правової системи, такими як правоохоронні органи, державні установи і підприємства, бізнес і громадянське суспільство, є ключовою для забезпечення ефективності правової системи та захисту прав громадян. Важливо налагодити механізми діалогу та співпраці між зазначеними суб'єктами щодо спільного розв'язання правових проблем та викликів сучасності.

Прозорість і доступність правової інформації. Забезпечення доступності та зрозумілості правової інформації для громадян є важливим аспектом забезпечення правової свідомості. Удосконалення механізмів поширення правової інформації через онлайн-платформи, освітні компанії та публікації сприятимуть підвищенню правової грамотності та обізнаності населення.

Забезпечення доступу до правосуддя. Забезпечення доступу всіх громадян до справедливого судового розгляду є основоположним принципом верховенства права. Необхідно розвивати механізми безоплатної правової допомоги, підтримувати позасудове вирішення спорів та запобігати корупції в судовій системі.

Підвищення професійних стандартів та етики. Важливо забезпечити дотримання високих професійних стандартів та етичних кодексів для правників. Розвиток систем сертифікації, професійного навчання та контролю за дотриманням етичних стандартів може сприяти підвищенню довіри до правничої професії та покращенню її репутації.

Розвиток альтернативних методів вирішення спорів поза межами судової системи. Посилення ролі альтернативних інструментів вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж, може допомогти швидко й ефективно вирішувати спори поза судовою системою. Ми вважаємо, що впровадження цього напряму у практику дозволить зменшити навантаження на судову систему і надасть можливість сторонам досягати взаємовигідних домовленостей.

Забезпечення рівних можливостей та різноманітності в юридичній професії. Реальне застосування принципу рівності щодо обрання та освоєння освіти надасть можливість для абсолютно всіх громадян вступати до закладів вищої освіти юридичного спрямування і працювати у сфері юриспруденції, що призведе до формування різноманітного та всебічного розвитку юридичної освіти.

Запобігання злочинності за допомогою позитивних заходів. Розвиток проактивної системи запобігання злочинності через правову освіту, інформаційні кампанії та співпраця з громадськістю сприятимуть зниженню рівня злочинності та забезпеченню більш безпечного суспільства.

Інтеграція гендерних аспектів та аспектів різноманітності. Інтеграція гендерних та расових аспектів у розвиток правової політики і практики може сприяти створенню більш справедливої та інклюзивної правової системи.

Отже, в умовах стабільного розвитку світу вбачається існування постійних викликів для країн, що функціонують з необхідністю постійної модернізації та відповідності сьогоденню. Реформи та впровадження нововведень стають ключовими для забезпечення ефективності правових систем і захисту прав та інтересів громадян.

Основні напрями реформування юридичної освіти насамперед пов'язані із застосуванням інновацій та охоплюють використання цифрових технологій та автоматизації для поліпшення процесів організації освітнього процесу, оновлення навчальних програм з урахуванням сучасних вимог, сприяння інноваціям і стартапам у правовій сфері, зміцнення діалогу та співпраці між усіма учасниками правової системи, а також забезпечення доступності та зрозумілості правової інформації і освіти для громадян. Тому інновації та реформи в освіті є ключовими для створення сучасної та ефективної системи юридичної освіти окремо та правової системи держави в цілому.

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ПОТЕНЦІАЛ УЧЕННЯ ОРТОБІОЗУ В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В УМОВАХ ПРОВАДЖЕНОГО ВОЄННОГО СТАНУ

Понад 900 днів триває повномасштабне вторгнення РФ, понад 10 років війни проти суверенності і євроінтеграційного демократичного поступу України. Попри складнощі провадженого воєнного стану в нашій державі здійснюється реформа пенітенціарної системи. Наголосимо тут, що забезпечення ефективності системи виконання покарань і пенітенціарної пробації в Україні передбачає досягнення амбітної мети: «Створення гуманістичної системи

виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальне зцілення людини» [7]. Людиноцентричність є ключовим концептом розпочатої реформи [6]. На тлі трансформацій і змін, обумовлених провадженням в Україні воєнним станом, на наш погляд, украй цінним є вивчення, обґрунтування стратегій соціально-виховної роботи в системі ДКВС України і практичного їх втілення на основі національно, ментально обумовленого знання, опори на національну і громадянську ідентичність усіх учасників, які дотичні своєю професійною діяльністю до соціально-виховної роботи, ресоціалізації засуджених осіб. У цьому прослідковується ідея продовження людиноцентричності ініціатив і напрацювань Івана Васильовича Штанька [8]. Ця публікація виконана в межах фундаментального дослідження «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні», що проводиться фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Зазначимо тут, що для осмислення і наукової рефлексії заявленої в назві публікації теми ми спиралися на методологію і висновки, презентовані в колективній монографії, в якій викладено результати емпіричного дослідження і компаративного аналізу світового досвіду щодо реалізації права засуджених на освіту в установах покарань [5]. Також вартими уваги є пропозиції автора, висловлені в низці публікацій [1; 2]. Учення ортобіозу як певного ладу життя, засноване на правилах гігієни з метою уникнення чи мінімізації впливу бактеріальних токсинів, розробляв Ілля Мечников [4]. Ортобіотичне життя передбачає вивчення людиною своїх відчуттів, корегування звичок, щоб довго жити діяльним активним життям, позбавленим відчуття болю, через свідоме батьківство і певну міру моральної поведінки, коли життя спрямовується на опанування науково достовірними даними, гармонізувати життєдіяльність конкретної людини. З точки зору вченого, помірність і культурація потреб є важливою умовою спокійного безболісного старіння, прийняття людиною природних змін онтогенезу. Теорія ортобіозу І. Мечникова базисно спирається на оптимістичне бачення людиною себе, своєї ролі і місії в житті (власному і житті світу, конкретно історичні, географічні та

інші локалізовані моменти). Ці аспекти, на наш погляд, привертають увагу і обумовлюють доцільність глибокого вивчення та доцільної інтерпретації запропонованого вчення в реаліях соціально-виховної роботи із засудженими саме в умовах провадженого воєнного стану та в період відновлення України.

Звернімо увагу на те, що згідно з ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України соціально-виховна робота є одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених [3]. У статті 123 глави 19 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначено про те, що «соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів» [3]. Власне зміни в житті особи, яка звільнена, зокрема працевлаштування і сумлінне виконання доручень, правислухняна поведінка і підвищення загальнокультурного й загальноосвітнього рівня, є очікуваним результатом соціально-виховної роботи. Досягти такого багатоаспектного, складного за змістом і спрямованістю очікуваного результату можна через диференціацію та індивідуалізацію виконання кримінальних покарань (що визначено державною кримінально-виконавчою політикою), індивідуальний підхід соціальної адаптації засуджених та осіб (обумовлено трансформаціями і викликами провадженого воєнного стану й новелами національного законодавства), катанестичний підхід у діяльності соціально-психологічних служб, персоналу, який організує соціально-виховну роботу (синтезується з ключовими ідеями ортобіозу). Ортобіоз може слугувати базисом пенітенціарної пробації, соціально-виховної роботи із засудженими, які готуються до звільнення. Саме ортобіоз може сприяти необхідному позитивному соціальному резонансу і готовності суспільства брати участь у соціально-виховній роботі із засудженими особами.

Як відомо, значущим чинником ефективності соціально-виховної роботи є систематичне вивчення і характеристика засудженої особи. Від цієї характеристики залежить вибір форм і методів соціально-виховної і психологічної роботи, доцільність

пропонованих і використаних ресурсів, кількість залучених структур та інституцій, волонтерів (соціального, правового, інформаційного, медичного, правового та інших напрямів). Нам імпонує позиція І. Мечникова щодо виокремлення визначальних цінностей: усвідомлена відповідальність за своє життя, свобода вольового прояву. Ці цінності передбачають свідомий вибір, що, власне, передбачено спрямованістю соціально-виховної роботи, програм диференційованого і корекційного впливу (рис. 1).

Це вчення дає змогу конкретизувати різницю соціальної адаптації в афективній, поведінковій, когнітивній, особистісній сферах, соціально-психологічних контекстах засудженої особи. Ортобіоз як програма ресоціалізації засудженої особи передбачає конкретику процедур усвідомленої відповідальності представництв громади, громадських організацій, гуманітарних місій і волонтерських організацій у заходах соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

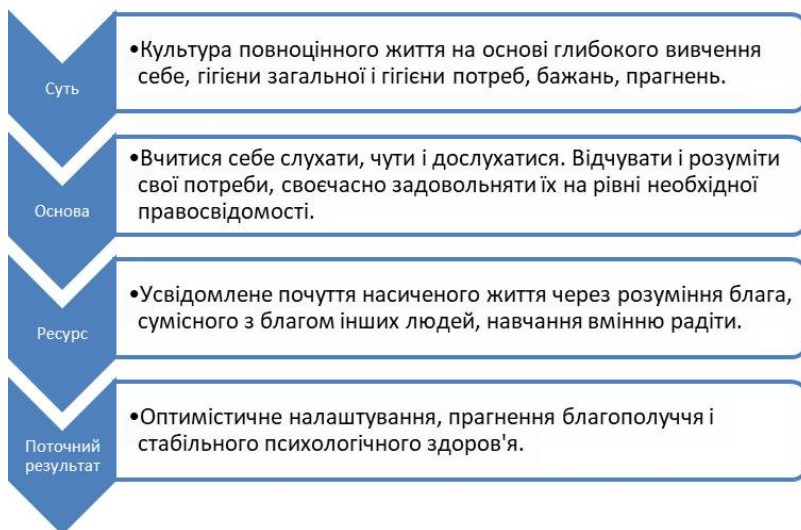

Рис. 1. Сучасне прочитання теорії ортобіозу, розробленої І. Мечниковим

Таким чином, учення про ортобіоз Іллі Мечникова в основі спирається на національно, ментально обумовленні смисложиттєві цінності, які доволі органічно синтезуються з метою і очікуваними результатами соціально-виховної роботи для виправлення і ресоціалізації засуджених осіб. Контекстно реалії провадженого воєнного стану вкрай значущим, на наш погляд, є потенціал ортобіозу у творенні безпечного життєпростору особи, вироблення сталого оптимістичного психоемоційного налаштування, створення сприятливого середовища для громадянської ідентичності такої особи. Ортобіоз дає змогу більш чітко корелювати цілі й очікувані результати соціально-виховної роботи за напрямками (соціальна, виховна, психологічна).

Список використаних джерел

1. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Правоосвіта і соціально-виховна робота в установах виконання покарань у контексті реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 437–440. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/102> (дата звернення: 14.08.2024).

2. Ворожбіт-Горбатюк В. Формування життєвих цінностей особистості через призму теорії ортобіозу Іллі Мечникова. *Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі*: матеріали вугівської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Харків, 9–10 червня 2022 р.). Харків: ХНПУ, 2022. С. 21–22. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7516> (дата звернення: 14.08.2024).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV: станом на 19.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

4. Metchnikoff I. I. *Etudes sur la nature humaine: Essai de philosophic optimiste*. Paris, 1903. 18 p.

5. Яковець І. С., Пивоваров В. В., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Право засуджених на освіту в установах виконання покарань: виклики, рішення, перспективи: монографія. Харків: Право, 2023. 110 с. URL: <https://doi.org/10.31359/9789669986801> (дата звернення: 04.07.2024).

6. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-r#Text> (дата звернення: 04.07.2024).

7. Реформування пенітенціарної системи України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovienstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeu/reformuvannya-sistemi-probaciyi-ta-resocializaciya> (дата звернення: 04.07.2024).

8. Штанько І. В. Почесні імена України. Київ : Логос, 2017. URL: <https://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=piued4&id=1856> (дата звернення: 04.07.2024).

Дарина Ворошилова,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України;
Сергій Івашко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОАКТИВНІ РЕЧОВИНИ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Використання психоактивних речовин у часи воєн досліджувалося вченими різних галузей науки. Медичний та психологічний вплив наркотичних засобів на організм та психічний стан військових досі вивчають фахівці психіатрії та психології. Зокрема Норман Олер у своїй книзі «Тотальне сп'яніння: наркотики в Третьому Рейху» досліджував, як перветин став важливим елементом німецької військової стратегії, а військовий психолог Джонатан Шей прослідковує зв'язок між вживанням наркотиків військовими та посттравматичним стресовим розладом.

Використання наркотичних речовин під час війни має довгу та цікаву історію, яка простягається від античних часів до сучасних конфліктів. Це зумовлено тим, що наркотичні речовини мають складну біохімічну структуру, яка дозволяє їм взаємодіяти з різними рецепторами в організмі, викликаючи всілякі психофізичні стани.

Проаналізувавши події, які мали місце протягом тривалого часу, можна зробити висновок, що наркоманія – доволі давнє явище в історії. Використання різноманітних речовин з метою

отримання психоактивного ефекту сягає корінням давніх цивілізацій, де використовувалися рослинні речовини, адже в історії більшості народів, що населяють Землю, є згадки про наркотичні речовини. У ті часи нарковмісні речовини були невід'ємною частиною обрядів, ритуалів, релігійних таїнств.

Опій мав популярність серед шумерів, це слово в перекладі означає «радість». Саме в історії цього стародавнього народу виявлені перші згадки про вживання наркотичних речовин.

Спочатку психоактивні речовини використовували з лікувальною метою. У Стародавньому Китаї при імператорі Шеньнун, покровителю лікування й землеробства, вживали гашиш, бо вважалося, що він зцілює хвороби системи травлення.

В історії племен Південної Америки трапляються згадки про листя коки: шамани вірили, що, розжувавши листя, можна зв'язатися з духами, зняти втому, позбутися відчуття голоду, а мезоамериканські воїни знаходили свою хоробрість у листі коки [3].

У Стародавній Греції опіумний мак вважали лікувальною рослиною, а його цілющі властивості описував у своїх працях сам Гіппократ.

За часів Римської імперії воїни використовували опіум для зняття болю та стресу, викликаних пораненнями. Розвиток цивілізацій, відкриття нових континентів, прогрес у медицині та хімії сприяли виникненню морфію, а пізніше — героїну. Тоді з'явилися перші «морфіністи» — люди із залежністю від морфію. Відкриття морфіну на початку XIX століття як результат ранніх наукових досліджень призвело не лише до поширення знеболювального препарату, але й до виявлення його потенціалу для зловживання.

У Німеччині в період Першої світової війни наркотики широко використовувалися для лікування болю, а залежність від них розглядалася як хвороба, яку потрібно лікувати. Проте пізніше наркоманія почала сприйматися як невиліковна проблема, а глобальна проблема наркоманії набула значної уваги після Другої світової війни. У той час німецькі фахівці вважали, що міжнародний контроль над наркотиками має спиратися на соціально-економічні умови конкретних країн, а не лише на індивідуальні психологічні особливості пацієнтів. У період нацистського

правління в Німеччині збереглася політика, спрямована на забезпечення доступу до ліків для полегшення болю та підвищення продуктивності, успадкована від Веймарської республіки. Так, після 10 років досліджень компанія «Temmler Werke» у 1937 році подала патент на нову речовину «метамефетамін», яка спочатку іменувалася як «первінтин». Його вплив досліджували в лабораторіях з 1919 року. Компанія «Temmler Werke» прагнула покращити склад і створити «щасливі» таблетки, які допоможуть німцям краще керувати своїм повсякденним життям. Спочатку препарат призначався для цивільного населення, однак згодом Отто Фрідріх Ранке у найсуворішому секреті провів експеримент і випробував первінтин на солдатах. А вже під час нападу на Польщу у вересні 1939 року з'явився новий термін у німецькій армії – «універсальний солдат третього рейху». Так виникла бойова фармакологія. У 1940 році німецькій армії знадобилося лише два тижні, аби перемогти одразу три країни – Бельгію, Нідерланди та Люксембург, що можливо було зробити за вживання первінтину. Він був незамінним для стратегії та дозволяв німецьким солдатам воювати практично без відпочинку протягом двох тижнів [4].

У своєму огляді 1946 року Бетт прокоментував широке використання «енергетичних пігулок» союзними військами під час Другої світової війни, підрахувавши, що 150 мільйонів таблеток бензедрину було отримано британським та американським військовим персоналом під час глобального конфлікту [1; 5].

Вживання наркотичних засобів під час війни стало звичним явищем. Наприклад, озброєні військовослужбовці у В'єтнамі використовували наркотики більше, ніж війська Німеччини чи США. Марихуана, опіум, амфетамін та героїн стали звичним явищем серед військових.

Згідно зі звітом Міністерства оборони США за 1971 рік 51 % військовослужбовців збройних сил курили марихуану, 31 % вживали психоделіки (ЛСД, мескалін і псилоцибінові гриби), а ще 28 % вживали важкі наркотики (кокаїн і героїн) [2].

Але використання наркотиків не обмежувалося лише тим, що військовослужбовці могли незаконно купити їх на чорному ри-

нку. Військове командування сприяло вживанню наркотичних засобів рядовими військовими під егідою підвищення працездатності, як це робили їхні попередники.

Під час війни у В'єтнамі 1955–1975 рр. поширеність наркотиків серед американських солдатів стала серйозною проблемою. Морфін та героїн широко використовували для зняття болю, тому багато військових ставали залежними. Опіати й марихуану використовували для зняття стресу та психічної напруги. За деякими оцінками, наприкінці війни до 20 % американських солдатів були залежними від героїну. Наслідком масового вживання сильнодіючих наркотиків стала жорстока різанина у Мі-Лай — військовий злочин, скоєний 1969 року солдатами Армії США проти цивільного населення, коли було вбито 504 мирних жителі, багато з яких перед смертю зазнали тортур, а жінки – зґвалтувань [2].

Дослідження на тему вживання наркотичних речовин під час воєнних конфліктів доводять, що це явище було поширене в історії і залишається актуальним у сучасних війнах.

Так під час збройних конфліктів в Іраку та Афганістані повідомлялося про вживання амфетамінів серед військових для боротьби із втомою, підвищення уваги та зниження реакції на стресові ситуації. Терористичні угруповання, зокрема ХАМАС, використовує «каптагон» — синтетичний стимулятор, який забезпечує тривалу активність, зменшення апетиту та відсутність емоційної реакції на агресивні чи насильницькі дії, що сприяє пригніченню функцій кори головного мозку, відповідає за моральні обмеження, страх і вразливість до стресу, тим самим роблячи бойовиків схильними до жорстокої поведінки.

Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року українські та британські джерела повідомляли про вживання амфетамінів російськими військовими для полегшення виконання складних завдань.

За свідченнями очевидців, російські військові використовували наркотики для приглушення страху. Такі випадки часто пов'язували з поведінкою російських солдатів, які проявляли агресію та неконтрольовану жорстокість до цивільного населення. Розвідувальні звіти британських служб також вказують на вплив наркотиків як один із факторів низької дисципліни серед окупаційних військ.

Таким чином, історія вживання психоактивних речовин під час воєнних конфліктів доводить, що ці речовини є фармакологічною зброєю, однак їх систематичне вживання часто призводило до серйозних залежностей.

Отже, вживання наркотичних речовин під час збройних конфліктів є явищем, яке має значний вплив на бойові дії, поведінку військовослужбовців і психологічний стан армії.

Список використаних джерел

1. Bett W. R. Benezdrine sulphate in clinical medicine; a survey of the literature. *Postgraduate medical journal*. 1946. № 22 (250). P. 205–218. URL: <https://doi.org/10.1136/pgmj.22.250.205>.
2. Clodfelter Micheal. Vietnam in Military Statistics: A History of the Indochina Wars, 1792-1991'. McFarland & Company, 1995.
3. Wainwright Tom. Narconomics: How to Run a Drug Cartel. Ebury Press, 2017.
4. Ohler Norman. Blitzed: Drugs in the Third Reich. HarperCollins Publishers, 2017.
5. Tidy H. L. Discussion on benzedrine: Uses and abuses. *Proceedings of the Royal Society of Medicine*. 1938. № 32. P. 385–398.

Анна Гавриць,

курсантка, рядовий поліції, ННІ-3-22-301
Харківського національного університету
внутрішніх справ;

Іван Крицак,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального
права і кримінології
Харківського національного університету
внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ РОЗРОБЛЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Чому так важливо вірити в нашу державність, бути патріотом України? Тому що у словах «патер», «патристика» закладено значення слів «батько», «Батьківщина», пам'ять предків, наша вітчизна, земля свята, дорога і намолена, а головне – віра православна, святість предків, кров яких тече у наших жилах. Жити ідеєю Царства Божого – означає мислити ідеєю любові до своєї землі, до пам'яті предків, коли поринаєш у молитвах за них у давнину

тисячоліть. Віра у своє коріння та у свою землю має глибоке значення для кожного народу. У понятті «патріотизм» закладено не лише почуття гордості за державу, а й шанування історичної спадщини/духовності, що об'єднує багато поколінь. Поняття «патріотизм» символізує зв'язок з Батьківщиною, рідною землею, яку захищали наші предки й передали нам як священний скарб. Православна віра з її глибокими традиціями і духовними цінностями обстоює ідею святості землі, на якій ми живемо. Поєднання віри та патріотизму створює міцний фундамент для національної ідентичності. Кров предків – це не лише символічний/метафізичний зв'язок, а й реальне нагадування про відповідальність за збереження їхньої спадщини. Жити ідеєю Царства Божого означає жити з повагою до історії, традицій та духовної спадщини свого народу. У молитвах за предків ми визнаємо їхній внесок і доводимо відданість продовжувати їхню справу, що допомагає нам зберігати духовні цінності, які передавалися через покоління, і надихає на захист і любов до своєї Батьківщини. Такі поняття, як віра, земля, патріотизм тісно переплетені між собою та формують наше національне самовизначення і духовний стрижень.

Утвердження віри є важливим атрибутом у справі особистого спасіння. Наша віра має глибоко відображати почуття патріотизму та високої духовності, які є невіддільною частиною життя багатьох українців, особливо у важкі часи. Незалежно від того, де перебуває людина, її зв'язок з рідною землею, переживання і турбота за Батьківщину є природними й глибоко особистими. Віра, зокрема православ'я, – джерело надії та підтримки для багатьох. Віра в Божу допомогу під час скорбот і випробувань дає сили, щоб не лише пережити труднощі, а й зберегти надію на майбутнє. Це голос серця і душі, що виражає любов до рідної землі та духовних цінностей. Наші переживання мають бути проявом глибокої віри в Бога, рідну землю та духовну єдність народу, що допомагає долати будь-які труднощі та випробування. Важливість глибокого усвідомлення національних цінностей та невіддільність духовного і національного має неабияке значення. Віра в духовні сили та вічні цінності українського народу є запорукою перемоги й відродження. Лише через віру у православ'я в рамках української національної ідеї, духовні традиції та мудрість предків можна подолати всі труднощі та досягти перемоги

як у духовній, так і в національній боротьбі. Ті, хто збережуть православну віру, залишаться вірними своєму духовному корінню.

Про культурні цінності та національну ідентичність українців. На цьому шляху важливим є глибоке, щире сприйняття своєї Батьківщини на рівні серця та душі. Це відчуття безмежної любові до своєї країни, її унікальної краси, культури, історії та духовних надбань. Ми маємо особливий Божий дар – самобутність, яку бережемо і захищаємо. Важливо бачити в Україні не просто землю чи територію, а живу субстанцію найвищого/найсокровеннішого дару – Душі народу, втілення мрій і прагнень до свободи й незалежності. Це означає щодня плекати свою культуру, традиції, зберігати їх для майбутніх поколінь, шанувати предків. Також брати відповідальність за свою країну, робити все можливе для її розвитку і процвітання, бути захисником, особливо в часи випробувань, що означає бути частиною великої спільноти, де кожен відчуває себе частиною нації, яка прагне миру, свободи та гідного життя для всіх.

Важливість глибокого відчуття національної єдності та віри в майбутнє України. Віра у свою країну, її здатність відродитися навіть з попелу після важких випробувань є суттю патріотизму. Історія України багата на героїчні приклади тих, хто вірив у силу та велич своєї землі, хто готовий пожертвувати життям заради її майбутнього. Православна віра посідає важливе місце в духовній культурі українського народу. Вона завжди слугувала джерелом підтримки і натхнення у важкі часи, нагадуючи про вищі цінності й силу, що може допомогти подолати багато труднощів. Віра, духовна краса і сила духу – це ті аспекти, що допомагають не лише усвідомити Україну, але й побачити її у всій величі та потенціалі, «у сні й наяву». Наша боротьба – це не лише матеріальна справа, а й духовний шлях, що вимагає віри, надії, сили й волі. Лише об'єднавши ці компоненти, можна досягти справжньої перемоги та відродження України. Віра в Бога й рідну землю додає сили та стійкості на цьому шляху.

Усяка держава покликана стати прообразом небесного устрою, «Небесного Єрусалиму» – вищого ідеалу, якого прагнуть люди. Усяка держава є частиною Божого задуму, що існує перед

Його образом. Історія та розвиток держави мають глибоко вивчатися з наукової точки зору. Це означає, що разом з вірою в духовну складову держави ми повинні також критично й раціонально підходити до аналізу її історичних процесів і явищ. Такий погляд на державу поєднує в собі духовне та наукове осмислення, що дозволяє не лише вірити в неї, а й розуміти глибинні процеси багатьох дихотомій.

Значення історії та культурної самобутності. Науковий прогрес має глибоко проникати в першопричину детермінаційних зв'язків, а не обмежуватися лише зовнішнім сприйняттям фактів. Головна/основна ціль/цінність полягає в розумінні дихотомії, внутрішнього змісту, духовного і символічного значення, яке є основою національної єдності та розбудови державності. Вивчаючи історію, важливо не лише знати про події, а й проникати в суть того, що означають ці події в історичній ретроспективі, що має особливе значення для становлення і розвитку нації. Наш народ не просто проходив крізь історичні етапи, а боровся за збереження своєї культурної самобутності, духовної ідентичності. Це боротьба за відновлення національного буття, що відображає силу духу і стійкість перед викликами часу. Кожна епоха в історії є частиною цього детермінаційного процесу і свідчить про те, як нація формувала себе в умовах зовнішніх впливів та внутрішніх трансформацій. Важливо бачити історію не лише як низку подій, а як дзеркало народної душі та духу, що створюють єдину основу для розвитку державності та національної самосвідомості.

Ідея соборності особливо важлива для формування цілісної картини про націю, її історію та культурну спадщину, яка не лише визнає помилки, але й акцентує на духовній основі розвитку держави. Глибокі роздуми про національну ідентичність і культурну спадщину наголошують на духовних і моральних аспектах державності. Народ і держава мають розглядатися не лише крізь призму їхніх помилок і падінь, але також через духовні здобутки, добро, подвиги й жертви. Це заклик до глибшого розуміння історії, де духовні та релігійні аспекти стають ключовими в осмисленні культури і традицій народу. Нація, як і кожен індивід, проходить через труднощі, але важливо не відвертатися від неї в моменти кризи. Так само, як ми не залишаємо рідних у біді, ми не повинні залишати свою країну, коли вона стикається з

випробуваннями. Заклик до духовного осмислення історії, до погляду на неї через призму віри, моральних цінностей і молитви є надзвичайно важливим.

Окремі аспекти української історії, коли духовність і національне відродження взаємопов'язані й нерозривні. Глибоку духовність українського народу можна побачити через історичну ретроспективу. Попри труднощі, гріхи та помилки наш народ завжди прагнув до Бога і ніс молитву як ключову частину свого буття. Цей молитовний шлях є своєрідним подвигом, завдяки якому велась боротьба не лише із зовнішніми, а й із внутрішніми викликами, шукаючи відповідності Божим принципам. Попри всі падіння ми вистояли, не втратили своєї духовної основи. Молитва ставала стрижнем, через який вдалося зберегти зв'язок з вищою духовною реальністю у найважчі моменти нашої історії. Український народ завжди намагався оцінювати свої дії та думки через призму Божих законів, що створювало особливу духовну стійкість та атмосферу. Молитва в цьому контексті розглядається не просто як акт релігійної практики, а як живе втілення душі нації, що не залишалося не почутим Богом.

Попри тимчасові труднощі та виклики, що постають перед Україною, не варто впадати у відчай. Віра в те, що держава і народ мають глибокі корені в Бозі, дозволяє переживати випробування зі стійкістю і надією. Тимчасові падіння або поразки не повинні зламати дух народу, його національну єдність, адже вони є частиною його історії та шляху до зростання. Такий підхід відображає глибокий патріотизм і духовну силу, що допомагає народові долати труднощі, незважаючи на страждання та приниження, які можуть бути на цьому шляху.

Віра в духовність і правду є невіддільною частиною не лише особистого життя, але й національної свідомості, що зміцнює віру в українську державність. Душа українського народу глибоко переплетена з духовними цінностями, тісно пов'язаними з вірою в Бога, правдою/праведністю, справедливістю. Ці принципи заклали основу українців, сформували фундамент нації упродовж століть. Ідея правди Божої та боротьби є не лише моральним ідеалом, а й життєвим кредо і шляхом для багатьох поколінь. Починаючи з Андріївських часів заснування хри-

стіянства на українських землях, через тисячолітню історію Києво-Печерської лаври ми зберігали духовні традиції. Ці традиції стали частиною національної єдності та ідентичності, що знайшло своє відображення у служінні праведників, святих, а також тих, хто постраждав за віру. Такі видатні постаті, як князь Володимир Великий, який хрестив Русь, та Ярослав Мудрий, який зміцнив державність, залишили після себе спадщину, що підтримує ідею вірності Батьківщині та духовним засадам. Навіть у сьогоднішній непростий час ми продовжуємо йти дорогою правди/праведності та віри, залишаючись стійкими перед сучасними апокаліптичними викликами. Цей шлях є духовним і національним вибором, який визначає сутність українського народу.

Духовність, віра і моральність – основа справжньої державності. Люди, які живуть за Божими заповідями та дотримуються істини, сприяють її зміцненню, навіть якщо їхні зусилля здаються поодинокими. При цьому слід надавати особливого значення святим, праведникам і воїнам, які своїм прикладом і духовною підтримкою надихають усіх нас. Їхня невидима, але відчутна присутність допомагає не впасти у важкі часи поневірянь, надає сили та впевненості в дорозі до Істини.

Ідея, що Україна тримається на андріївській традиції, бере свій початок з апостола Андрія, який поставив хрест на Київських горах, провіщаючи майбутнє благословення цієї землі. Ця символічна подія мала велике значення для становлення духовності та релігійного світогляду українського народу. Люди завжди вбачали в цьому велику силу Божу та благодать, що підтримували народ Божий у скрутні часи, давали надію і надихали на праведне життя. Українська духовна традиція наголошує на важливості страху Божого та совісті, що глибоко вкорінено в культурі як нагадування про моральну відповідальність і необхідність жити праведно. Це заклик до людяності, справедливості та любові до ближнього, які повинні лежати в основі кожного виду служіння. Носій Бога в серці своєму несе живу віру і совість, які є невід’ємними елементами істинного служіння та благородного життя. Відчуття присутності Бога і прагнення не нашкодити ближньому формують моральні засади, що визначають життєвий шлях багатьох поколінь українців. Це особливо актуально для

тих, хто покликаний служити суспільству в ролі захисників або державних діячів.

Захист своєї Батьківщини є важливим завданням. Джерела нашої історії слід шукати у духовній спадщині Київської Русі, особливо в таких творах, як «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. Це пам'ятка давньоруської духовної літератури, що підкреслює важливість божественного суду та Закону, ідеї праведності та моральної відповідальності перед Богом і суспільством. Справи, пов'язані з Божою волею, повинні виконуватися з особливою обережністю, трепетом і смиренням. З одного боку, це духовна настанова для віруючих, а з іншого – підстава для утвердження моральних цінностей, які виховувалися серед воїнів-захисників Вітчизни. Воїн в українській традиції – це не лише захисник своєї землі, а й борець за правду і справедливість, які здавна вважалися Божою справою. Ідея захисту рідної землі завжди пов'язана з глибоким духовним покликанням і усвідомленням своєї відповідальності перед Богом і народом. Багато поколінь українських воїнів бачили себе як інструменти Божого правосуддя, які мали не лише захищати свою землю від ворогів, але й боротися за справедливість і гідне життя для свого народу. Ця ідея зберігалася упродовж століть, починаючи від боротьби з монголо-татарами, польським і литовським пануванням, і до визвольних рухів ХХ століття, коли українці боролися проти більшовицького режиму. Сучасна Україна несе цю спадщину, і багато громадян продовжують боротися за свою незалежність, спираючись на ті самі моральні й духовні принципи, що й наші предки. Таке глибоке розуміння зв'язку між захистом землі й Божою волею вплинуло на формування національної самосвідомості та патріотизму українського народу.

Духовність і національна ідентичність, поєднані з моральною стійкістю та вірою, глибоко закорінені в етнонаціональній спадщині. Міцна держава та армія часто спираються не лише на військову міць, а насамперед на духовну гідність, яку людина здобуває через віру та моральні принципи й чесноти. Релігія та духовність допомагають людині сприймати життя і смерть з внутрішньою стійкістю і смиренням. Сприйняття смерті як жертвості за ближнього відображає культуру, в якій воїни готові принести своє життя заради вищих ідеалів і віри. Це також

нагадує про тих, хто на полі бою й у хворобі знаходить сили через упевненість у своїй духовній меті. Важливо пам'ятати, що духовність не лише надає силу перед обличчям смерті, а й дозволяє людині зберегти свою гідність і цілісність у житті, що робить її здатною до великих звершень на благо своєї держави і народу.

Мудрість як важлива характеристика управління державою. Мудрість управління державою вимагає глибокого розуміння не лише правових законів і принципів, але й духовних основ та законів, що формують державність. Ідея про те, що без Бога все дозволено, підкреслює важливість вищого морального авторитету для підтримання порядку та справедливості в суспільстві. Почуття ієрархії та дисципліни важливі для функціонування армії та держави, адже вони допомагають створити чітку структуру, в якій кожен має своє місце та роль. Це дозволяє уникнути хаосу і забезпечує ефективне управління та захист. Державність, побудована на мудрості серця, передбачає глибоку інтуїцію, здатність до духовного споглядання і натхнення, що приходить через благодать. У християнській традиції Дух Божий є джерелом премудрості, чистоти, правди й сили, які так необхідні для справедливого управління державою. Така благодать надає керівникам не лише практичні знання, але й здатність бачити істинні потреби свого народу, керувати правдиво, а не лише з прагматичними інтересами. Мудре управління державою – це постійний баланс між духовними принципами та матеріальними реаліями, що дозволяє утримувати державу сильною і стабільною.

Про духовні та культурні основи державності. Духовний аспект державності упродовж століть підтримує її стійкість і силу. Віддалення від цієї духовної основи веде до втрат і бід у багатьох культурах і народах. Віра в державу та державність полягає в тому, щоб поважати її традиції, волю до якісного розвитку та унікальність. Саме через це вкорінення в історичні та культурні основи державності можливо забезпечити її відродження та процвітання в майбутньому. Значення традицій і спадщини, збереження духовного зв'язку з корінням допомагає залишатися сильними навіть у найважчі часи. Це переконує в тому, що національна ідея та віра у свої принципи є потужним джерелом відновлення й розвитку.

Віра у світле майбутнє має корені в глибокій вірності минулому та вічним цінностям народу. Знання своєї історії, розуміння минулих досягнень і віра в духовні сили дають людям силу продовжувати вірити в майбутнє. Кожна історична подія, культурний момент або національний герой надають додаткової ваги цій впевненості. Віра в майбутнє ґрунтується на усвідомленні того, що народність і державність є результатом довгого шляху, сповненого випробувань, перемог і поразок. Однак саме духовна ідентичність стає наріжним каменем відновлення і ствердження національної стійкості. Складною є історія українського народу, його здатності до державного устрою, економічного розвитку та духовної стійкості. Досягнення українського народу полягають не лише в його політичних та економічних успіхах, але й у здатності зберігати мир і співіснувати з різними народами та культурами. Український народ має велику духовну силу і здатність до відродження, що й дозволяє йому продовжувати боротися за свою державність і незалежність.

Віра в духовну силу українського народу, його історичну місію та незламність перед викликами. Народ, який має багату духовну спадщину, творчий потенціал і сильну волю, навіть у найважчі моменти своєї історії не залишений без Божої підтримки. Він пройшов через випробування, і ці страждання слугуватимуть зміцненню його духовної сили та проясненню бачення правди. Духовна основа українського народу корениться в молитовному спогляданні, прагненні до вищих ідеалів та служінні сенсу життя. Навіть якщо тимчасові труднощі можуть затемнити цей шлях, вони лише сприятимуть духовному очищенню та відродженню народу. Висловлюємо надію в майбутньому України, в її здатності вистояти перед труднощами нинішньої російсько-української війни і продовжити свій шлях на засадах добра і справедливості.

Про культурні виклики для України. Україна за тисячоліття поневолень пережила безліч викликів та періодів «провалу» чи «випадання» з контексту міжнародної політики або навіть самостійності. Однак історія свідчить, що нації з сильним духовним і культурним фундаментом здатні до відновлення. Українці зберегли свої духовні цінності попри зовнішні впливи та періоди бездержавності. Відновлення незалежності України 1991 року

стало черговим етапом цього «повернення до духовної субстанції». Понад тридцять років незалежності – це лише початок нового шляху, і попереду ще багато викликів, але також можливостей для відродження та зміцнення національного духу. Духовне відновлення і новий розквіт національної самосвідомості – це ті фактори, що завжди відігравали ключову роль у виживанні та процвітанні націй. Відродження духовної субстанції народу – завжди надія на краще майбутнє.

Чому слід вірити в Україну? Є велика надія на відродження українського народу через намоленість святих земель нашими благочестивими предками. Історія багатьох націй свідчить про те, що випробування, які їм доводиться долати, можуть не лише зміцнити націю, але й відкрити нові горизонти духовного та культурного розвитку. Гоніння на віру і труднощі часто стають каталізаторами для внутрішнього оновлення та усвідомлення справжніх цінностей. Збереження національної ідентичності, віри і моральних цінностей дуже важливо для майбутнього. Бачення нової України як держави, очищеної від злоби та розколів, викликає оптимізм. Ті, хто вірить у силу і душу свого народу, завжди зможуть побачити світло навіть у найтемніші часи. Божий задум, закладений в основу національного буття, додає віри в те, що український народ зможе подолати всі перешкоди і відродити свою велич. Ця віра в майбутнє, заснована не лише на бажанні, а й на глибокому розумінні власної історії та національного шляху, дає надію на те, що Україна здатна вистояти й досягти нових висот.

Кримінологія патріотизму є відносно новим і недостатньо дослідженим напрямом у кримінології, проте його значення стає дедалі більш очевидним в умовах сучасних соціально-політичних викликів, зокрема в країнах, які стикаються із загрозами національній безпеці, агресією та гібридними війнами. Цей напрям дослідження фокусується на взаємозв'язку патріотичних почуттів і поведінки з кримінальною активністю та законністю.

Патріотизм є одним із ключових чинників формування національної ідентичності та розвитку держави. Він впливає на стабільність держави, особливо в періоди криз та зовнішніх загроз. У таких ситуаціях підвищення патріотичних настроїв серед населення може стати важливим фактором консолідації суспільства навколо державних цінностей та підтримки законності.

Необхідність розробки кримінології патріотизму:

– патріотизм може мати як позитивні, так і негативні прояви. Наприклад, надмірний націоналізм чи екстремістські форми патріотизму можуть стати причиною злочинів, спрямованих проти меншин, дисидентів або іноземців. Кримінологія патріотизму повинна досліджувати ці явища для розробки заходів запобігання та мінімізації їх впливу;

– патріотичні почуття можуть спонукати громадян до участі в захисті правопорядку та держави, включно з добровільною співпрацею з правоохоронними органами та участю в заходах громадської безпеки;

– у сучасних умовах російсько-української війни патріотизм виступає засобом боротьби із зовнішніми загрозами, такими як інформаційні атаки та маніпуляції. Патріотичні настрої можуть запобігти впливу дезінформації та сприяти зміцненню національної безпеки.

Кримінологія патріотизму має великий потенціал у розв'язанні сучасних проблем, пов'язаних з державотворчими процесами, особливо в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх викликів. Вивчення цього явища дозволить розробити ефективні механізми для підтримки суспільної стабільності та захисту національної безпеки.

Ольга Гейда,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ КОНФЕСІЙНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Вимога дотримання конфесійних прав засуджених в установах виконання покарань є однією з основних у списку обов'язкових вимог ЄС щодо приведення у відповідність законодавства України до міжнародних норм.

Принципи конфесійної етики сформульовані найбільш широко у ст. 18 «Загальної декларації прав людини», яка констатує, що кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії,

на свободу змінювати свою релігію чи переконання; свободу сповідувати свою релігію чи переконання як одноособово, так і разом з іншими, приватним або прилюдним порядком через учення, богослужіння та виконання релігійних і ритуальних обрядів [1]. Забезпечення цих основоположних засад передбачене і «Мінімальними стандартними правилами поведження з в'язнями» (далі – Мінімальні правила), ухваленими ООН 30 серпня 1955 р., які містять окремий розділ «Релігія» [2, ст. 41–42].

Відразу зазначимо, що автори вже в першому пункті документа звертали увагу на те, що документ призначений лише для того, щоб на основі загальноновизнаних досягнень сучасної світової думки викласти те, що вважається загально правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поведження з в'язнями. Тобто подати зразок, до якого потрібно прагнути.

Нагадаємо основні положення «Мінімальних правил». Неприпустима дискримінація за ознакою релігійних переконань [2, ст. 6.1-2]. При цьому адміністрація установи виконання покарань не має права виявляти своє ставлення до конфесії засудженого та проявляти власне прихильне ставлення до будь-якої з них. У заклади, де є доволі велика кількість в'язнів, що належать до однієї конфесії, слід призначати кваліфікованого служителя відповідного культу з дозволом йому відправляти відповідні обряди. Якщо є можливість, а кількість таких в'язнів достатня, служителя треба призначати на постійній основі на певний час з метою мати можливість регулярно проводити релігійні обряди та у відведений для цього час періодично відвідувати наодинці в'язнів, які належать до його конфесії, для бесід на релігійні теми [2, ст. 41.1-2]. Кожен в'язень повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах закладу і маючи у своєму розпорядженні релігійні писання, властиві його віросповіданню [2, ст. 42].

«Європейські пенітенціарні правила», ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі заступників міністрів РЄ, також відводять окремий розділ регламентації релігійних потреб ув'язнених під заголовком «Свобода думки, совісті та релігії». У ньому наголошується, що внутрішній режим, наскільки це можливо, мусить бути організований таким чином, щоб надавати ув'язненим можливість сповідувати свою релігію

та віру, відвідувати служби або зібрання, що проводять представники їх релігійних конфесій або вірувань, які отримали відповідний дозвіл. Ув'язнених не можна примушувати сповідувати ту або іншу релігію чи віру, відвідувати релігійні служби та зібрання, брати участь у релігійних обрядах або погоджуватися на відвідування представниками будь-яких релігій чи вірувань, які вони не сповідують [3].

Треба наголосити, що в багатьох державах тюремне капеланське служіння врегульовано законодавчо і має відповідну підтримку держави. Окрім здійснення власної релігійної культової практики, капелани зобов'язуються виконувати низку додаткових функцій: брати участь у роботі дисциплінарних рад, контролювати листування в'язнів, співпрацювати з тюремними психологами, медиками та іншими працівниками в'язничних установ, навчати грамоти й основ зміцнення сім'ї, а також повідомляти ув'язненим підопічним про смерть їхніх родичів тощо. Призначення або запрошення до капеланського служіння в пенітенціарних системах передбачає набуття претендентами певного освітнього і практичного цензу.

Зокрема, у США для того, щоб отримати можливість працювати із засудженими, релігійний діяч повинен мати освіту не нижче магістра та обов'язковий сертифікат відповідної релігійної організації про ділові якості й здатність до співпраці з ув'язненими. Далі вони працюють за контрактом або як волонтери – на громадських засадах.

Цікавим є досвід тюремних капеланів Великої Британії. Окрім звичайних обов'язків, вони за погодженням з адміністрацією організують зустрічі з колишніми в'язнями, котрі на тривалий час були позбавлені волі, але після завершення відбуття покарання остаточно розірвали зі своїм злочинним минулим. Значний досвід тюремного капеланства у Фінляндії дозволяє лютеранським священикам часто виступати в ролі психологів і соціологів. Привертає увагу організованість роботи тюремних священників у Польщі. Головний капелан призначається конференцією польських єпископів. Йому підпорядковуються капелани тюремних округів, що налічують від 10 до 20 закладів позбавлення волі. Безпосередньо у виправному закладі служить капелан, котрий укладає письмову угоду з керівником цього закладу.

Пенітенціарна система України також має власний досвід тюремного капеланства. Норми міжнародно-правових стандартів імplementовані в Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». У ст. 21 ч. IV цього Закону визначено, що богослужіння та релігійні обряди в місцях попереднього ув'язнення та відбування покарання повинні здійснюватися безпосередньо на прохання самих громадян, які перебувають у них, або ж за ініціативи релігійних організацій [4].

Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК) визначає, що релігійні організації можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи, разом з тим передбачає окремі обмеження для певних категорій засуджених. Популяризація будь-яких релігійних поглядів серед засуджених здійснюється лише за їхньою згодою та власним бажанням, щодо неповнолітніх – за погодженням їхніх батьків чи осіб, які їх замінюють [5].

З метою належної координації діяльності створено дорадчий орган – Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України. До складу Ради як постійно діючого міжконфесійного дорадчого органу, яка працює на громадських засадах, належать представники зацікавлених релігійних центрів та управлінь, що зареєстровані в законодавчо установленому порядку [6].

Адміністрація установ пенітенціарної системи повинна надавати місце, визначати час та інші умови проведення релігійних обрядів (богослужінь, церемоній, надань таїнств). У випадку відсутності окремих приміщень для віруючих кількох релігійних організацій релігійні зібрання проводяться в одному приміщенні за встановленим графіком. У цьому приміщенні повинна забезпечуватися можливість для тимчасового розміщення атрибутів культури на період здійснення обряду [5].

Водночас адміністрація зобов'язана сприяти забезпеченню конфіденційності зустрічей засуджених зі служителями. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» таємниця сповіді є недоторканною та охороняється законом, тому забороняється оприлюднювати, а також фіксувати технічними засобами чи відтворювати будь-яку інформацію, отриману під час сповіді. Інформація, отримана на сповіді, не може виступати предметом досудового

розслідування, досудового слідства або кримінального провадження, застосовуватися як доказ. У жодному випадку священнослужитель, перекладач чи інша особа, яка пов'язана з конфіденційністю сповіді, не може допитуватися [4].

Ув'язнені можуть користуватися атрибутами релігійного призначення, які не суперечать інтересам забезпечення ізоляції засуджених чи іншим умовам виконання покарання. Утім, не мають права, апелюючи до своїх релігійних переконань, ухилитися від виконання покладених на них обов'язків, а також встановлених вимог режиму відбування покарання. Здійснення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в установах позбавлення волі, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання.

Порядок надання дозволу представникам релігійних організацій на відвідування установи виконання покарань чітко прописаний Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що ухвалені Міністерством юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5.

З початком широкомасштабної війни капелани, до обов'язків яких входила реалізація душпастирської опіки, активно залучені до роботи у війську, і через нестачу кадрів відвідування місць відбування покарань призупинено. Тому нині представники релігійних організацій особливо наголошують на відновленні систематичної душпастирської опіки для ув'язнених і персоналу пенітенціарної системи, що гарантує їх право на віросповідання. Під час пандемії Covid-19 деякі конфесії переходили на проведення онлайн-богослужінь, тож для задоволення духовних потреб в'язнів рекомендовано використовувати саме такий спосіб душпастирського спілкування.

Хотілося б наголосити, що для сумлінного виконання окреслених правил і норм закону була б доцільною базова конфесійна освіта в закладах, які готують персонал для пенітенціарних установ, що дасть змогу розуміти специфіку кожної конфесії та використовувати це у практичній роботі.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини № 995_015, прийнята Генеральною асамблеєю ООН 10.12.1948 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 27.08.2024).

2. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : документ № 995_212. Редакція від 30.08.1955 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 27.08.2024).

3. Європейські пенітенціарні правила. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 27.08.2024).

4. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

6. Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України. URL: <https://www.irs.in.ua/ua/polozhennya-pro-dushpastirsku-radu-z-pitan-religiinoji-opiki-u-penitenciarinii-sistemi-ukrajini> (дата звернення: 27.08.2024).

Оксана Гончаренко,

доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки
та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ

Психологічні моделі управління є невід'ємною складовою ефективного функціонування пенітенціарних закладів, оскільки вони дозволяють враховувати емоційний стан, мотиваційні чинники і стресостійкість персоналу в умовах складної та напруженої щоденної роботи. Діяльність у пенітенціарній системі супроводжується постійними викликами, що пов'язані з високим рівнем стресу, необхідністю контролю поведінки осіб, позбавлених волі, та забезпеченням безпеки. У цьому контексті психологічні підходи відіграють ключову роль у формуванні ефективної управлінської стратегії. У цих тезах розглядаються різні психологічні моделі, які можуть бути використані для управління пені-

тенціарним персоналом, і їх вплив на мотивацію, емоційну стабільність персоналу та профілактику професійного вигорання. Ось кілька ключових моделей, які можна адаптувати для ефективного управління персоналу пенітенціарних закладів (табл.1).

Таблиця 1 – Моделі управління персоналом пенітенціарних закладів

Назва моделі	Основні компоненти	Вирішує
Модель емоційного інтелекту	Самосвідомість, само-контроль, соціальна свідомість, управління стосунками	Знижує рівень професійного вигорання та покращує взаємовідносини в колективі
Модель трансформаційного лідерства	Ідеалізований вплив, мотивація, інтелектуальна стимуляція та індивідуальний підхід	Знижує рівень стресу серед персоналу, підвищує мотивацію професійної діяльності, сприяє утворенню команди
Модель управління стресом та адаптивності	Стресостійкість та адаптація до складних умов праці, підтримка психоемоційного здоров'я	Знижує рівень психологічного виснаження персоналу
Модель командної взаємодії	Чіткий розподіл ролей, спільне прийняття рішень, відкрите спілкування, підтримка та довіра	Покращує координацію діяльності персоналу в кризових ситуаціях
Модель балансування професійного та особистого життя	Управління часом, зниження рівня професійного вигорання, особисті інтереси, гнучкий графік роботи	Знижує ризик професійного вигорання та підвищує мотивацію

Розглянемо особливості кожної моделі та її ефективність у процесі управління персоналом установ виконання покарань.

1. *Модель емоційного інтелекту (Emotional Intelligence Model)* зосереджується на розвитку емоційного інтелекту (EI) –

здатності розпізнавати, розуміти та керувати емоціями (як власними, так і оточення). Для пенітенціарного персоналу емоційний інтелект є критично важливим, оскільки цей персонал щодня має справу з емоційно нестабільними та агресивними особами. До основних компонентів моделі належать: самосвідомість (розуміння власних емоцій і їх вплив на прийняття рішень); самоконтроль (уміння керувати своїми емоціями та стримувати імпульсивні реакції у стресових ситуаціях); соціальна свідомість (вміння сприймати емоційний стан оточення – як осіб, що відбувають покарання, так і колег); комунікація (ефективне спілкування та розв’язання конфліктів). Модель емоційного інтелекту допомагає пенітенціарному персоналу краще справлятися з емоційними навантаженнями, що знижує рівень професійного вигорання та покращує взаємовідносини з колегами і морально-психологічний клімат у колективі [1, с. 58].

2. *Модель трансформаційного лідерства (Transformational Leadership Model)* – це стиль управління, який «надихає» і мотивує підлеглих для досягнення поставлених цілей та сприяє розвитку професійних компетентностей та особистісних якостей. До основних компонентів моделі належать: ідеалізований вплив (лідер – зразок для підлеглих, демонструє етичну поведінку й високу ефективність); мотивація (лідери мотивують персонал до самовдосконалення та прагнення досягти вищих стандартів); інтелектуальна стимуляція (лідери заохочують нові підходи та ініціативи для виконання складних завдань); індивідуальний підхід (лідери приділяють увагу кожному члену колективу, підтримують їхній розвиток та особистісне зростання). Цю модель можуть використовувати керівники різних управлінських рівнів пенітенціарних установ, які прагнуть створити команду, яка працюватиме злагоджено та ефективно. Лідери, які використовують трансформаційний стиль, знижують рівень стресу серед персоналу, підвищують мотивацію та професійне виконання посадових обов’язків [2, с. 186].

3. *Модель управління стресом та адаптивності (Stress Management and Resilience Model)* акцентує увагу на розвитку стресостійкості та адаптації до складних умов праці, що є надзвичайно важливим у пенітенціарній системі, де персонал постійно

знає вплив стресових факторів. Основними компонентами моделі є: ідентифікація джерел стресу (вміння персоналу розпізнавати стресові фактори – як зовнішні (умови праці, конфлікти), так і внутрішні (персональні переживання); стратегії подолання (використання технік для зниження стресу, таких як медитація, фізичні вправи, підтримка колективу); стресостійкість (підготовка персоналу до роботи в умовах постійного тиску та емоційної напруги); підтримка психоемоційного здоров'я (система підтримки колег, регулярні тренінги та психологічна допомога). Ця модель дозволяє знизити рівень психологічного виснаження персоналу, що є особливо актуальним в умовах постійної наявності стресових ситуацій у пенітенціарних установах.

4. *Модель командної взаємодії (Team Collaboration Model)* фокусується на розвитку ефективної командної взаємодії, яка є надзвичайно важливою для пенітенціарного персоналу, через необхідність швидкого прийняття рішень і координації дій у критичних ситуаціях. Основними компонентами моделі є: чіткий розподіл ролей (кожен працівник повинен знати свої обов'язки та межі відповідальності); спільне прийняття рішень (створення умов для обговорення та прийняття колективних рішень з урахуванням думок усіх працівників); відкрите спілкування (заохочення до активного обміну інформацією та зворотного зв'язку серед персоналу); підтримка та довіра (створення атмосфери взаємодопомоги та підтримки в колективі). Ця модель сприяє покращенню координації дій серед персоналу, що особливо важливо під час кризових ситуацій, таких як бунти або інші непередбачувані обставини [3, с. 437].

5. *Модель балансування професійного та особистого життя (Work-Life Balance Model)* стосується досягнення балансу між професійним і особистим життям, що дозволяє персоналу зберігати високу продуктивність на роботі без шкоди для їхнього психічного та фізичного здоров'я. Основними компонентами моделі є: управління часом (формування ефективних стратегій розподілу робочого часу та посадових обов'язків); зниження рівня професійного вигорання (запобігання надмірним навантаженням через організацію відпочинку та перерв); особисті інтереси (мотивація персоналу до розвитку хобі та особистих інтересів поза роботою); гнучкий графік (упровадження варіантів гнучкого

графіка або додаткових вихідних для підтримання здорового способу життя). Ця модель допомагає зберігати високий рівень ефективності персоналу, забезпечуючи баланс між роботою та особистим життям, що дозволяє знизити ризик професійного вигорання та підвищити мотивацію.

Отже, названі моделі можуть стати основою для створення ефективної стратегії управління персоналом пенітенціарних закладів, підвищення їхньої продуктивності та підтримання психологічного здоров'я в умовах стресових ситуацій і під час виконання посадових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Bass M., Riggio R. Transformational Leadership. Psychology Press, 2005.
2. Van Vugt M., Hogan R., Kaiser R. Leadership, followership, and evolution: Some lessons from the past. *American Psychologist*. 2008. № 63 (3). P. 182–196.
3. Skarlicki D., Folger R. Retaliation in the workplace: The roles of distributive, procedural, and interactional justice. *Journal of Applied Psychology*. 1997. № 82 (3). P. 434–443.

Валерія Дегтярьова,

курсантка, капрал поліції, ННІ-2-22-305
Харківського національного університету
внутрішніх справ;

Іван Кріцак,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального
права і кримінології
Харківського національного університету
внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ КРИМІНОТЕОЛОГІЧНУ ПАРАДИГМУ

Війна як явище, як процес, як результат, як чинник, пов'язаність зі смертю та правом на життя, легітимність відібрання якого ніхто не може заперечити. За даними антропологів та соціологів девіантної поведінки, за останні 5600 років у світі відбулося понад 15000 війн, наслідком яких було більш ніж 3,5 млрд

людських життів. Світовий порядок змінюється, воєнні дії диверсифікуються на світові, локальні, військові конфлікти, партизанські війни, інформаційні, терористичні, конспіраційні (гібридні), превентивні (на упередження) тощо. І хоча метафора війни (наприклад, війна з терором, війна зі злочинністю, війна з наркотиками) посідає чільне місце у сучасному кримінологічному дискурсі, кримінологи загалом відстають від інших дисциплін у вивченні реальності війни та її наслідків для злочинності, покарання та ідеології. **(В. О. Туляков)** [1, с. 21].

Видатний сучасний одеський кримінолог нашої держави В. О. Туляков наголошує щодо чотирьох вершинок апокаліпсиса. Чума, Війна, Голод, Смерть... «Днями знайшов обкладинку часопису «Економіст» 2019 року, який інтерпретує об'явлення Св. Іоанна Богослова» [2]. Чума Ковіду, Війна та пов'язаний з нею Голод значної частини Світового Півдня, непередбачуваність світового розвитку у динаміці крапки біфуркації дають можливість виказати положення про те, що Світовий Апокаліпсис є даністю, що підлягає спеціальному аналізу з точки зору розвитку кримінологічної теорії та практики. Загальне положення – відносна непередбачуваність процесів нелінійного розвитку та зв'язків соціальних явищ і процесів **(В. О. Туляков)** [1, с. 20–21].

Серед усіх областей України Чернігівщина, напевно, є найбільш духовно багатою. Це особливо відчувається стосовно людей та самої історичної місцевості, де кожна крихта української землі скроплена сльозою та кров'ю. Матеріальне благополуччя є ніщо порівняно з духовним багатством нації. Важливо, коли все наповнено особливою атмосферою намоленості. Дух людини животворить, тому можна легко побачити її вчення, ідеологію та нахили. Корекція свідомості через метод, коли з багатьох правд обирається та, що найближча до Істини, є чи не найбільш перспективним. Метод православної правосвідомості в установах виконання покарань сьогодні, як ніколи, необхідний **(І. В. Крицак)**.

«Один у полі не воїн», «друг пізнається у біді». За нинішніх глобальних умов, щоб вижити, потрібні держави, з якими нам варто/слід об'єднуватися. Ми вдячні всім, хто у скрутний час сучасної російсько-української війни надав руку допомоги. З позицій кримінології особливо важливий детермінантний склад, а саме

причин, умов і факторів війни. У цьому найкраще допоможе розібратися ретро-кримінологія, або кримінологія історії. Бачити причину/першопричину подій, реалізуючи основне діагностичне завдання, – кримінологічне мислення може бути запорукою багатьох майбутніх прерогатив/передбачень, щоб не трапилося чогось гіршого (І. В. Кріцак).

Українська мова крізь духовно-ціннісну складову, як невіддільний елемент культурної ідентичності та досягнення висот особистості. Т. Шарова, Г. Коломоєць, Т. Малечко наголошують, що мовна політика спрямована на захист статусу української мови як державної та забезпечення її використання в усіх сферах суспільного життя. Освіта виступає одним з ключових засобів формування української національної ідентичності, адже вона передає цінності, традиції та культурні звичаї, сприяє розвитку громадянської свідомості та підтримує ідентифікацію з власною країною. Культурні заходи відіграють вагомую роль у формуванні національної ідентичності, адже сприяють усвідомленню та цінуванню унікальності культурного спадку, мови, традицій та цінностей нації. Пам'ятники та пам'ятні місця відіграють значну роль у формуванні національної ідентичності, адже вони є матеріальними символами історії, культури та важливих подій для нації [3, с. 329].

Мова – потужне віддзеркалення духовного стану і внутрішнього світу особистості. У контексті української мови це особливо відчутно, адже мова є компонентом національної ідентичності та культурного багатоговікового спадку. Через мову передається не лише інформація, а й емоції, цінності та глибокі сенси життя, високих істин чи гріховних станів на генно-молекулярному рівні, якими жили/мислили наші предки, що й формують сприйняття людини та її духовне становлення. Коли говоримо про «духовну силу» мови, мається на увазі не просто її семантична, граматична чи лексична складова, а насамперед енергетика, що виходить із внутрішнього стану мовця. Мова як інструмент вираження особистості засвідчує внутрішню гармонію або дисгармонію, рівень розвитку та духовності людини. У цьому сенсі мова може притягувати або відштовхувати – все залежить від того, наскільки особистість досягла внутрішнього балансу, духо-

вної чистоти та сили. Варто також зазначити, що мова, як і духовність, є процесом безперервного розвитку. Як і в китайській чи грецькій мові, де одне слово може мати безліч відтінків значень залежно від інтонації та контексту, українська мова теж є гнучким і багатогранним засобом вираження. Вона може відображати різноманітні аспекти людської душі – від найвищих духовних злетів до найбільших земних переживань. Тому гармонія між мовою і духовним станом людини є ключовим елементом досягнення висот особистості. Мова виступає інструментом, через який особистість проявляє свій внутрішній світ. Якщо цей світ наповнений добром, глибиною та духовною чистотою, то і мова буде відчуватися як справжня, жива, така, що приваблює й надихає інших. Мова як духовно-ціннісний елемент допомагає людині проявити свою сутність, і лише через внутрішню роботу над собою можна досягти тієї гармонії, що відобразатиметься в мові та поведінці людини у світі.

Пошук української національної ідентичності прихований у її історії, церковнослов'янській мові та житті святих, які вимолювали наші землі від поганців та духовного занепаду людини, берегли терени святості, як лише могли, та передали нам чистоту православної віри з молоком матері, яку треба добре засвоїти, щоб й інші люди та народи захотіли зробити православний вибір. Справді, українська національна ідентичність має глибокі корені в історії, культурі, духовності. Історія України пов'язана з тривалим процесом боротьби за незалежність, захистом рідної землі від зовнішніх загроз, а також збереженням православної віри, яка стала основою моральних та духовних цінностей українського народу. Церковнослов'янська мова відіграла важливу роль у розвитку духовного та культурного життя українців. Вона була і залишається мовою Божественної Літургії, багатьох священних текстів, за допомогою яких формується духовна самосвідомість та єдність людей. Молитви святих, що з покоління в покоління передавалися українському народу, допомагали зберігати віру в часи найтяжчих випробувань і забезпечували духовну підтримку для тих, хто захищав свою землю від зовнішніх загроз. Православ'я є невіддільною частиною нашої української національної ідентичності, особливо в часи лихоліть. Через життя святих і духовні традиції народ зберігав зв'язок

зі своїм корінням, вірячи у святість своєї землі, захищаючи її як божественний дар. Ця чистота віри є важливою частиною української культури, і її глибоке розуміння може сприяти не лише збереженню національної ідентичності, але й надихати інші народи на вибір православних цінностей. Українська духовність і культурна самобутність є важливими для світової спільноти. Розуміння цих основ допомагає зберегти ідентичність у глобалізованому світі, де духовні цінності часто зазнають загрози.

Мистецтво, кіно, музика, культура, освіта, спорт, духовність – далеко не повний перелік умов формування української національної ідентичності. Сьогодні Україна має потребу в переоцінці своєї історії та пошуку нових моделей національної ідентичності в контексті розбудови держави та зміцнення демократії. У світлі глобалізації та міжнародних відносин формування сильної національної ідентичності стає важливим елементом української зовнішньої політики та просування інтересів країни на міжнародній арені. Молодь України є ключовим фактором майбутнього суспільства і потребує підтримки, стимулювання для формування національної свідомості та патріотизму. У контексті повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну формування української ідентичності стає важливим вектором національної безпеки. Україна є багатонаціональною країною з різноманітними етнічними, релігійними та культурними традиціями. Формування загальнонаціональної ідентичності в умовах сучасного плюралізму думок стає серйозним викликом, задля об'єднання різних груп в єдиний моноліт національного складу [3, с. 329–330]. Так, формування української національної ідентичності – це процес, що охоплює різноманітні засоби та методи, що сприяють утвердженню та розвитку українського національного самоприйняття серед населення [4, с. 329–330]. До основних засобів формування української національної ідентичності включають мовну політику, освіту, медіа, культурні заходи, політичні реформи та різноманітні пам'ятники і пам'ятні місця [3, с. 331].

Важливість вибудовування оптимальної мовної політики в Українській державі, коли враховуються інтереси всіх і кожного, особливо наших захисників, які віддають найдорожче – життя і здоров'я – заради спільного добробуту. Як зазначає Т. Шарова, мовна політика спрямована на захист мовних прав

громадян, включно з правом на використання власної мови в усіх сферах життя. Здебільшого це заходи щодо популяризації української мови та культури як ключових складових національної ідентичності. Відомо, що мовна політика спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від мови, якою вони володіють. Вона містить заходи щодо розвитку та підтримки різноманітності мовних форм ідентичності українського суспільства. Саме тому мовна політика відіграє важливу роль у формуванні та зміцненні української національної ідентичності, сприяючи збереженню та розвитку культурних та мовних традицій, стимулюючи гордість за національну мову та культуру, а також сприяючи зближенню та єдності українського суспільства [3, с. 332].

Вибудовування оптимальної мовної політики в Україні є надзвичайно важливим аспектом суспільного розвитку. Мова – не лише засіб комунікації, а й символ ідентичності, культурного спадку та національної єдності. В умовах російської агресії питання мови набуває особливої ваги, адже воно стосується не лише внутрішнього суверенітету, а й об'єднання всіх громадян незалежно від їхнього мовного походження для захисту спільних інтересів. Особливу увагу варто звернути на тих, хто зараз захищає Україну на передовій – наших військових. Вони представляють різні регіони, відповідно можуть використовувати різні мови для спілкування, в тому числі українську, російську чи будь-яку іншу. Проте незалежно від того, якою мовою вони розмовляють, їхній внесок у захист країни є неоціненним. Тому важливо, щоб мовна політика спрямовувалася на гармонізацію відносин, враховувала інтереси всіх громадян і не розділяла суспільство за мовною ознакою. Одним із ключових аспектів такої політики є розвиток української мови як державної, поважаючи при цьому мовні права національних меншин. Це допоможе забезпечити єдність суспільства, зміцнити патріотизм і зробити так, щоб кожен відчував себе частиною спільної боротьби за свободу і незалежність. Оптимальна мовна політика має сприяти створенню умов, за яких усі громадяни, особливо ті, хто зараз віддає своє життя заради країни, – могли б почувати себе рівноправними й шанованими, незалежно від того, якою мовою вони розмовляють.

Довкола чого слід об'єднуватися українському народові?
Цінності загалом відображають глибокі переконання та ідеали

українського народу, що сприяють єднанню та розвитку нації. Їх важливо підтримувати та розвивати через освіту, культурні програми, політику та інші аспекти суспільного життя для зміцнення української національної ідентичності. Українська національна ідентичність допомагає у збереженні та передачі української культурної спадщини, включно з мовою, традиціями, обрядами, мистецтвом та історією. Ідентифікація себе як частини українського народу сприяє відчуттю спільності та єдності серед громадян, що важливо для стабільності та розвитку країни. Сильна національна ідентичність сприяє підтримці державного суверенітету та незалежності України в умовах зовнішніх викликів. Українська національна ідентичність є важливим фактором у формуванні високих ідеалів громадянського суспільства. Відчуття належності до української нації сприяє стимулюванню економічного розвитку та підтримці місцевих підприємств і продукції. Сприйняття себе як частини українського народу підтримує відчуття відповідальності за територіальну цілісність і недоторканність кордонів країни. Українська національна ідентичність є важливим елементом самоідентифікації та самосвідомості українського народу, що сприяє його збереженню, розвитку та процвітанню. Подальше дослідження засобів та цінностей/аксіології загалом у формуванні української національної ідентичності є критично важливим для розвитку сучасного українського суспільства. Це дозволить розробляти ефективніші стратегії підтримки та зміцнення національної самосвідомості, сприяючи тим самим гармонійному розвитку та єдності українського народу [3, с. 343–344].

В умовах війни важливими аспектами є економічна стабільність та боротьба з корупцією. Ефективна економічна та державницька політика допоможе зберегти країну на плаву під час криз, зокрема через підтримку малого та середнього бізнесу, створення робочих місць і розвиток інфраструктури. Боротьба з корупцією дозволяє максимально ефективно використовувати ресурси й уникати зловживань владою. Кримінологічна політика відіграє ключову роль у таких умовах і процесах. Її завданням є виявлення та усунення соціальних «наривів», таких як організована злочинність, корупція в правоохоронних органах, несправедливість судової системи. Саме викриття таких проблем і їхнє розв'язання сприяє покращенню соціальної справедливості та підвищенню

довіри суспільства до державних інституцій. Сукупність цих факторів призведе до стабільнішого соціального життя, де кожен громадянин матиме максимальні можливості для розвитку та реалізації своїх прав і можливостей, свобод та інтересів заради повсюдного викоринення зла/гріха.

Духовне багатство нації потребує глибоких розмірковувань та резонує з багатьма людьми, які шукають внутрішньої гармонії та справжніх цінностей Істини/Бога. Духовна складова є важливою в житті будь-якої людини, і вона часто виходить на передній план, коли матеріальні аспекти не можуть заповнити внутрішню порожнечу. Духовне багатство нації визначається не лише через храми, а й через людей, які живуть цими цінностями щодня. Важливо не лише відчувати атмосферу святих місць, але й самому ставати носієм такої намоленості в повсякденному житті. Така духовна свідомість може проявлятися в усіх аспектах життя: як ми взаємодіємо з іншими, якими є наші пріоритети, як ми долаємо труднощі. Корекція свідомості через вибір істини серед багатьох правд є потужним методом сьогодення задля досягнення ідеалу/досконалості суспільства. Православна правосвідомість, особливо в установах виконання покарань, допоможе багатьом людям знайти свій шлях до духовного відродження. Цей метод важливий, адже надає можливість переосмислення та відновлення свого внутрішнього світу, що може допомогти людям змінити власне життя на краще. Такі духовні практики і методи правосвідомості можуть стати основою для особистої трансформації, повернення до моралі та пошуку глибшого сенсу життя, що є необхідним у сучасному світі.

Важливість єднання та взаємопідтримки в умовах сучасної російсько-української війни є надзвичайно важливим. Жодна держава чи народ не зможуть ефективно протистояти глобальним викликам самотужки. Міжнародна підтримка відіграє важливу роль у досягненні миру і стабільності. Кримінологічний аналіз причин і факторів війни дає змогу глибше розуміти конфлікти минулого, вивчати їх першопричини, умови, що призвели до війни, і фактори, що впливають на їх розвиток. Такий аналіз допоможе не лише у прогнозуванні майбутніх загроз, але й у запобіганні подібним конфліктам. Кримінологічне мислення здатне стати важливим інструментом у формуванні новітніх підходів до

діагностики конфліктів та їх запобігання, адже вивчення детермінантів минулих воєн дозволяє враховувати їх у сучасних умовах і приймати більш обґрунтовані рішення. Завдяки ретельному аналізу подій минулого можна створювати прогнози й визначати пріоритетні напрями політики для уникнення подальших катастрофічних наслідків.

Список використаних джерел

1. Туляков В. О. Війна та злочинність: методологія кримінологічного аналізу. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)*: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / редкол.: Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін, 2022. С. 20–24.

2. The Things Have Started For The Economist Magazine 2019 Cover. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q7-bXaJi7QQ> (дата звернення: 28.08.2024).

3. Шарова Т., Коломоєць Г., Малечко Т. Формування української національної ідентичності: засоби та ціннісні орієнтири. *Проблеми освіти*. 2024. Вип. 1. С. 328–347.

4. Шарова Т. М. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (21). С. 143–149.

Григорій Джагунов,
заступник директора інституту
з питань освітньої та науково-дослідної
діяльності ННІ № 3, професор, кандидат юридичних наук;
Данііл Зінченко,
ад'юнкт Харківського національного університету
внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗАСУДЖЕНИХ З УРАХУВАННЯМ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Девіантна поведінка засуджених є однією з найсерйозніших проблем у сфері кримінальної юстиції, оскільки вона впливає не тільки на суспільну безпеку, а й на можливість ресоціалізації осіб, які відбувають покарання. Розуміння причин і механізмів виникнення девіацій у поведінці, а також розробка ефективних психолого-педагогічних методів їх корекції є надзвичайно важливими завданнями сучасної пенітенціарної системи. Особливу увагу слід приділяти індивідуально-особистісним характеристикам засуджених, оскільки саме вони можуть бути ключовими факторами у визначенні найефективніших підходів до корекції їхньої поведінки.

Психолого-педагогічні методи корекції девіантної поведінки являють собою комплекс впливів, спрямованих на зміну негативних проявів особистості, які відхиляються від загальноприйнятих норм і правил. Такі методи є невід'ємною частиною виховної роботи, оскільки вони не тільки допомагають скоригувати поведінку, а й сприяють гармонізації внутрішнього світу індивіда, що дозволяє йому більш успішно взаємодіяти із суспільством. До основних методів, що використовуються у корекції девіантної поведінки, належить когнітивно-поведінковий підхід, який орієнтується на зміну сприйняття і мислення людини. Цей метод допомагає засудженим усвідомити деструктивність власних дій, розпізнати їх причини та знайти більш адаптивні способи розв'язання проблем. Позитивне підкріплення також відіграє ва-

жливу роль, адже завдяки заохоченням можна формувати нові соціально прийнятні моделі поведінки [1]. Важливим елементом корекційного процесу є групова терапія, де засуджені отримують можливість вивчати власні емоційні реакції та розвивати емпатію, що сприяє покращенню міжособистісних стосунків [2]. Не менш значущими є педагогічні методи, серед яких можна виділити рольові ігри та тренінги, що дозволяють на практиці засвоїти нові соціальні навички. Під час таких занять засуджені можуть навчитися конструктивного спілкування, розв'язання конфліктів та прийняття відповідальних рішень. Індивідуальна робота з психологом є ще одним важливим інструментом, який дозволяє виявити особистісні проблеми, що лежать в основі девіантної поведінки, та розробити стратегії для їх подолання. Важливим аспектом є створення позитивного мікроклімату, який сприяє формуванню у засуджених відчуття безпеки та довіри. У рамках психолого-педагогічної корекції застосовуються також арт-терапія, музикотерапія та інші творчі методи, які дозволяють засудженим виразити свої емоції та знайти внутрішній баланс. Творча діяльність сприяє розвитку уяви та самовираження, що є важливим елементом особистісного зростання [3]. Корекція девіантної поведінки також охоплює роботу з родиною засудженого, оскільки сімейне оточення відіграє ключову роль у формуванні особистості та її поведінкових патернів. Підтримка близьких та їх залучення до корекційного процесу може суттєво підвищити ефективність проведених заходів.

На нашу думку, психолого-педагогічні методи корекції девіантної поведінки є багатокомпонентною системою впливів, яка враховує як особистісні, так і соціальні аспекти функціонування індивіда. Їх ефективне застосування сприяє не тільки корекції поведінкових відхилень, а й створенню умов для успішної ресоціалізації засуджених.

Урахування індивідуально-особистісних характеристик є ключовим аспектом у будь-якому процесі корекції чи навчання, оскільки кожна людина є унікальною, має власний життєвий досвід, рівень розвитку, особливості мислення, емоційного реагування та поведінки. Індивідуальний підхід дозволяє ефективніше впливати на особистість, враховуючи її специфічні потреби та можливості. Це особливо актуально в роботі з людьми, що мають

девіантну поведінку, де стандартні методи часто можуть бути недостатньо результативними. Аналіз індивідуальних особливостей дозволяє розробити персоналізовані програми впливу, що враховують такі фактори, як рівень інтелектуального розвитку, темперамент, особливості мотиваційної сфери, наявність психічних розладів та рівень соціалізації. Такий підхід дозволяє досягати більш значущих результатів у процесі корекції, оскільки він спрямований на реальні потреби та можливості особистості, а не на абстрактні ідеали. Важливим елементом є також визначення рівня емоційної стабільності, що впливає на здатність людини адекватно реагувати на стресові ситуації та керувати своїми емоціями. Люди з низькою емоційною стабільністю потребують особливої уваги, оскільки можуть бути схильними до імпульсивних вчинків, які ускладнюють процес корекції. Врахування індивідуальних особливостей також стосується адаптації навчальних і корекційних програм відповідно до когнітивних можливостей особистості [4]. Для осіб з обмеженими можливостями чи порушеннями розвитку важливо створювати спеціальні умови, які сприяли б їх ефективному навчанню та розвитку. У роботі з девіантними особистостями слід також враховувати соціальний досвід, зокрема досвід взаємодії з оточенням, та рівень соціалізації. Люди, які виростили в умовах дефіциту позитивного соціального досвіду, потребують особливої уваги до формування навичок соціальної взаємодії. Інший важливий аспект індивідуального підходу – це оцінка мотиваційної сфери, яка дозволяє зрозуміти, що спонукає людину до певних дій, які цінності є для неї пріоритетними [5]. Робота з мотивацією допомагає змінити внутрішню готовність особистості до змін, що є ключовим фактором успіху в корекційній діяльності. Крім того, важливо враховувати рівень самоконтролю та здатності до рефлексії, що впливає на можливість особистості усвідомлено змінювати свою поведінку [6]. Особи з низьким рівнем самоконтролю потребують додаткової підтримки у формуванні навичок планування та організації власної діяльності.

Ми вважаємо, що підтримка з боку фахівців, які працюють з девіантними особистостями, має бути спрямована на створення умов для розвитку самостійності та відповідальності за свої вчи-

нки. Таким чином, урахування індивідуально-особистісних характеристик є необхідним елементом у процесі корекції девіантної поведінки, це дозволяє максимально адаптувати методи та підходи до конкретної людини, що підвищує ефективність корекційної роботи та сприяє успішній ресоціалізації.

Отже, ефективна корекція девіантної поведінки у засуджених вимагає комплексного підходу, що враховує як психологічні, так і педагогічні методи впливу, адаптовані до індивідуально-особистісних характеристик кожної людини. Розуміння особливостей особистості, таких як темперамент, рівень емоційної стабільності, когнітивні можливості та соціальний досвід, дозволяє створювати більш цілеспрямовані і дієві програми корекції. Ці методи допомагають не лише у зміні поведінки, а й у сприянні особистісному розвитку, що є важливим елементом у процесі ресоціалізації. Такий підхід сприяє зниженню ризику рецидиву, формуванню конструктивних моделей поведінки і забезпеченню успішної адаптації засуджених у суспільстві після відбуття покарання.

Список використаних джерел

1. Журова І. І. Ретроспективний аналіз звільнення засуджених від відбування покарання. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1 (1). С. 183–189.

2. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Гендерні аспекти в юридичній термінології: виклики та перспективи. *Мова і право* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 жовт. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 96–98.

3. Зінченко Д. А. Засоби юридичної техніки в контексті захисту прав людини. *Мова і право* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 жовт. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 87–89.

4. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Інформаційно-психологічне забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного конфлікту. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 220–222.

5. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Основні виклики для прав людини під час воєнного стану: досвід Національної поліції України. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 48–49.

6. Турчина О. Роль громадського впливу в запобіганні вчиненню поспенітенціарних рецидивів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 134–137.

Григорій Джагунов,
заступник директора інституту
з питань освітньої та науково-дослідної
діяльності ННІ № 3, професор, кандидат юридичних наук;
Олександра Михайловська,
курсантка ННІ № 3 Харківського національного університету
внутрішніх справ, рядовий поліції

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

Професійне вигорання є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства, особливо серед представників професій, які пов'язані з високим рівнем стресу та відповідальності. Працівники пенітенціарної системи, зокрема, стикаються з великим психологічним навантаженням, що може призвести до вигорання. Висока відповідальність, щоденний контакт з особами, які вчинили злочини, а також умови праці в місцях позбавлення волі роблять цей контингент особливо вразливим до професійного вигорання. Інтерактивні методи, які активно використовуються в різних сферах для профілактики вигорання, можуть бути ефективним інструментом у забезпеченні психологічного благополуччя працівників пенітенціарної системи.

Інтерактивні методи стали важливим інструментом у сучасній практиці зниження рівня стресу, особливо у професійних середовищах, де працівники щодня стикаються з високими емоційними та психологічними навантаженнями. Ці методи орієнтовані на активне залучення учасників до процесу навчання та розвитку навичок, що своєю чергою допомагає ефективніше керувати стресом. Одним із ключових елементів успіху інтерактивних методів є їхня здатність створювати безпечне середовище, у якому учасники можуть вільно обговорювати свої проблеми, ділитися досвідом та отримувати підтримку від колег і професіоналів [1]. Такі заходи, як тренінги, що фокусуються на техніках управління

стресом, не лише надають теоретичні знання, а й забезпечують практичні вправи, які допомагають працівникам знаходити ефективні стратегії подолання стресових ситуацій. Крім того, групові дискусії та обговорення дозволяють учасникам відчувати себе частиною команди, що суттєво знижує відчуття ізольованості та сприяє створенню підтримувальної спільноти. Це зменшує рівень стресу та підвищує емоційну стійкість. Важливим аспектом також є використання симуляційних вправ, що моделюють реальні робочі ситуації. Вони допомагають учасникам розвивати необхідні професійні навички, а також підготуватися до можливих викликів, що можуть виникнути в майбутньому [2]. Такі симуляції дозволяють не лише покращити робочі процеси, але й знизити рівень тривожності, що часто супроводжує виконання складних завдань. З іншого боку, методи арт-терапії забезпечують додаткову можливість для емоційного розвантаження. Через творчий процес, як-от малювання, музика чи танці, працівники можуть висловлювати свої емоції, що допомагає знижувати внутрішню напругу та поліпшує загальний емоційний стан.

На нашу думку, ці методи сприяють розвитку емоційної самосвідомості, що є важливим для ефективного управління стресом. Інтерактивні методи, будучи інтегрованими в повсякденну практику, забезпечують системний підхід до профілактики та зниження рівня стресу, що є критично важливим для збереження психологічного здоров'я працівників у складних професійних середовищах.

Арт-терапія є потужним інструментом для зміцнення емоційної стійкості, особливо у контексті професій, які супроводжуються високим рівнем стресу. Вона дозволяє людині виражати свої емоції та внутрішні переживання через творчі форми, такі як малювання, скульптура, музика або танець, що допомагає знижувати напруження і відновлювати внутрішній баланс [3]. Цей метод ґрунтується на ідеї, що творчість може бути засобом самовираження, який допомагає людині краще розуміти себе, свої почуття та внутрішній світ. Використання арт-терапії сприяє розвитку самосвідомості та саморефлексії, що є ключовими компонентами емоційної стійкості. У процесі творчої діяльності людина має можливість вільно експериментувати, відкривати нові аспекти своєї особистості та навчатися приймати свої емоції, не

пригнічуючи їх. Це особливо важливо для тих, хто стикається з високим рівнем емоційного напруження у професійному житті. Арт-терапія також надає змогу поглянути на проблеми з іншої перспективи, що часто допомагає знайти нові рішення або прийняти ситуації, які не можна змінити. Крім того, колективні заняття з арт-терапії сприяють формуванню підтримувальних взаємин між учасниками, що також сприяє зміцненню емоційної стійкості. Важливим аспектом арт-терапії є її універсальність, оскільки вона підходить для людей різного віку та професійних груп [4]. Творчість дозволяє виразити ті емоції, які важко передати словами, що є особливо корисним у роботі з травматичним досвідом або глибокими внутрішніми конфліктами. Завдяки цьому арт-терапія допомагає людям упоратися з емоційними викликами, зберігаючи при цьому психічну рівновагу [5].

Ми вважаємо, що інтеграція арт-терапії в систему психологічної підтримки працівників може значно підвищити їхню емоційну стійкість, зробити їх більш адаптивними до стресових ситуацій та зміцнити їхнє психологічне здоров'я в довгостроковій перспективі.

Отже, ефективна корекція девіантної поведінки у засуджених вимагає комплексного підходу, що враховує як психологічні, так і педагогічні методи впливу, адаптовані до індивідуально-особистісних характеристик кожної людини. Розуміння особливостей особистості, таких як темперамент, рівень емоційної стабільності, когнітивні можливості та соціальний досвід, дозволяє створювати більш цілеспрямовані і дієві програми корекції. Ці методи допомагають не лише у зміні поведінки, а й у сприянні особистісному розвитку, що є важливим елементом у процесі ресоціалізації. Такий підхід сприяє зниженню ризику рецидиву, формуванню конструктивних моделей поведінки і забезпеченню успішної адаптації засуджених у суспільстві після відбуття покарання.

Отже, інтерактивні методи відіграють надзвичайно важливу роль у профілактиці професійного вигорання серед працівників пенітенціарної системи, які постійно перебувають під впливом інтенсивного стресу та психологічного навантаження. Завдяки застосуванню інтерактивних підходів, таких як тренінги, групові

дискусії, симуляційні ігри та арт-терапія, можна значно покращити психологічний стан працівників, зменшити рівень емоційного вигорання та підвищити їхню стійкість до стресових факторів. Ефективність інтерактивних методів полягає в їхній здатності забезпечити активну участь працівників у процесі самопізнання та розвитку емоційної саморегуляції. Тренінги, спрямовані на розвиток навичок управління стресом, не тільки підвищують рівень професійної компетентності, але й створюють умови для більшої психологічної стійкості, що є ключовим фактором у запобіганні вигоранню. Групові дискусії та обговорення сприяють створенню атмосфери взаємної підтримки, де кожен працівник може поділитися своїм досвідом, отримати необхідну емоційну підтримку та відчуття себе частиною команди, що значно знижує рівень соціальної ізольованості та емоційного виснаження. Симуляційні ігри, які моделюють реальні робочі ситуації, допомагають працівникам підготуватися до різних викликів, з якими вони можуть зіткнутися у своїй професійній діяльності. Вони забезпечують можливість безпечного експериментування та набуття необхідних навичок у контрольованих умовах, що знижує рівень тривожності та допомагає краще впоратися з робочими завданнями в реальному житті. Це особливо важливо для працівників пенітенціарної системи, де непередбачуваність ситуацій та висока відповідальність часто спричиняють високий рівень стресу. Арт-терапія як інтерактивний метод пропонує унікальні можливості для емоційного розвантаження та зміцнення емоційної стійкості. Використання творчих підходів дозволяє працівникам висловлювати свої внутрішні переживання та емоції, що сприяє зниженню рівня емоційного напруження та покращує загальний психічний стан. Це не тільки допомагає запобігти розвитку професійного вигорання, але й сприяє загальному поліпшенню якості життя працівників, що позитивно впливає на їхню професійну ефективність. Загалом інтерактивні методи є ефективним інструментом для профілактики професійного вигорання серед працівників пенітенціарної системи. Вони не лише забезпечують можливість розвитку необхідних професійних та емоційних навичок, а й створюють умови для покращення психологічного благополуччя працівників. Упровадження цих методів у повсякденну практику пенітенціарних закладів може суттєво

знизити ризик професійного вигорання, підвищити рівень емоційної стійкості, забезпечити більш комфортні та безпечні умови праці для всіх працівників системи. Враховуючи складність та відповідальність роботи у пенітенціарній системі, важливо інтегрувати ці методи у системи підтримки персоналу, щоб забезпечити їм необхідні ресурси для збереження психологічного здоров'я та професійної мотивації на високому рівні.

Список використаних джерел

1. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Гендерні аспекти в юридичній термінології: виклики та перспективи. *Мова і право* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 жовт. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 96–98.

2. Зінченко Д. А. Засоби юридичної техніки в контексті захисту прав людини. *Мова і право* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 жовт. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 87–89.

3. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Інформаційно-психологічне забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного конфлікту. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 220–222.

4. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Основні виклики для прав людини під час воєнного стану: досвід Національної поліції України. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 48–49.

5. Зінченко Д. А. Психологічний аспект формування патріотичних цінностей у правоохоронців як засіб боротьби з пропагандою та дезінформацією. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 берез. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024.

Андрій Дмитренко,
курсант Навчально-наукового інституту № 3
навчальної групи ННІЗ-302
Харківського національного університету внутрішніх справ,
рядовий поліції;
науковий керівник: Олена Макарова,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
майор поліції

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ СУСПІЛЬСТВОМ У ЗАПОБІГАННІ ТЯЖКИМ ЗЛОЧИНАМ

Сучасне суспільство стикається з численними викликами у сфері кримінальної юстиції, серед яких особливо актуальним є питання запобігання тяжким злочинам. Успішне вирішення цього питання значною мірою залежить від ефективної взаємодії правоохоронних органів із суспільством. Така взаємодія сприяє створенню довіри між громадянами і державними структурами, що є фундаментальною умовою для запобігання злочинній поведінці. У контексті цього кримінологічний аналіз дозволяє виявити ключові аспекти, які впливають на ефективність спільних зусиль у протидії злочинності.

Взаємодія правоохоронних органів із суспільством є ключовим аспектом у забезпеченні громадського порядку і безпеки. Ця взаємодія передбачає тісний зв'язок між поліцією, іншими органами правопорядку та громадянами, що дозволяє ефективніше запобігати злочинам, реагувати на правопорушення та підтримувати стабільність у суспільстві. Один з головних чинників успішної взаємодії полягає в довірі, яку громадяни мають до правоохоронних органів. Відчуття довіри стимулює громадян до активнішої співпраці з поліцією, участі у громадських ініціативах та своєчасного повідомлення про підозрілу активність або злочини. Взаємодія між поліцією та населенням не обмежується лише реакцією на злочини [1]. Вона також охоплює профілакти-

чні заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням. Ці заходи можуть містити освітні програми, громадські форуми, зустрічі з мешканцями, де обговорюються питання безпеки та правопорядку. Поліція, працюючи разом з місцевими громадами, може краще зрозуміти проблеми, які турбують населення, і відповідно розробляти стратегії для їх розв'язання. Це підвищує ефективність правоохоронної діяльності та знижує рівень злочинності. Важливим елементом взаємодії є громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів. Він сприяє підвищенню прозорості в роботі поліції та інших структур, відповідальності за прийняті рішення та дії. Це своєю чергою формує більш позитивне сприйняття правоохоронців з боку населення, що сприяє зміцненню соціальної стабільності. Одним з інструментів такого контролю є участь громадських рад у діяльності поліції, а також застосування сучасних технологій для моніторингу правопорушень та діяльності правоохоронних органів [2]. Сучасні інформаційні технології також відіграють важливу роль у взаємодії правоохоронних органів із суспільством. Використання соціальних мереж, онлайн-платформ для зворотного зв'язку з громадянами, а також інші цифрові інструменти дозволяють швидше реагувати на виклики та ефективніше комунікувати з населенням. Це не лише сприяє оперативності в роботі правоохоронців, а й підвищує рівень обізнаності громадян щодо заходів безпеки та їхньої ролі в запобіганні злочинам. Взаємодія правоохоронних органів із суспільством також має важливе значення в контексті правового виховання. Інформування громадян про їхні права та обов'язки, роз'яснення юридичних норм і правил, які регулюють їхню поведінку в різних ситуаціях, сприяє формуванню правосвідомості та відповідальної громадянської позиції. Це особливо важливо в умовах реформування правоохоронної системи, коли важливо забезпечити підтримку та розуміння з боку населення.

На нашу думку, взаємодія правоохоронних органів із суспільством є багатогранним процесом, який охоплює різні аспекти – від побудови довіри та співпраці до використання сучасних технологій та громадського контролю. Ефективність цієї взаємодії визначає рівень безпеки в суспільстві, ступінь довіри до правоохоронних органів і загальну стабільність у державі.

Ефективність взаємодії правоохоронних органів із суспільством у запобіганні тяжким злочинам визначається багатьма факторами, серед яких ключову роль відіграють довіра громадян до правоохоронців, швидкість реагування на потенційні загрози та здатність залучати громадськість до профілактичних заходів. Важливим аспектом є співпраця на рівні громад, яка дозволяє поліції отримувати оперативну інформацію про підозрілу діяльність або потенційні конфлікти, що можуть перерости у тяжкі злочини. Це особливо важливо у великих містах, де складно контролювати всі процеси лише силами правоохоронців [2]. Сучасні підходи до запобігання тяжким злочинам стосуються не лише традиційних методів патрулювання та реагування на виклики, але й використання аналітичних даних для прогнозування можливих загроз [3]. Такі інструменти дозволяють правоохоронним органам проактивно працювати з метою запобігання злочинам, а не лише реагувати на них постфактум. Проте успіх цих підходів багато в чому залежить від готовності суспільства співпрацювати з правоохоронними органами, надавати необхідну інформацію та брати участь у програмах безпеки. Крім того, ефективність взаємодії залежить від здатності правоохоронних органів бути відкритими та прозорими у своїй діяльності [4]. Це підвищує рівень довіри громадян і сприяє створенню спільних ініціатив, спрямованих на поліпшення громадської безпеки. Прозорість і підзвітність також знижують ризик корупції та зловживань з боку правоохоронців, що є важливим для збереження легітимності їхньої діяльності.

Ми вважаємо, що ефективна взаємодія в запобіганні тяжким злочинам вимагає комплексного підходу, який охоплює активну участь суспільства, використання сучасних технологій та підвищення рівня професійної підготовки правоохоронців. Лише через спільні зусилля та довіру можна досягти стабільного зниження рівня тяжких злочинів і підвищення загальної безпеки у суспільстві.

Отже, кримінологічний аналіз взаємодії правоохоронних органів із суспільством у запобіганні тяжким злочинам демонструє, що ефективне партнерство між державними структурами та громадянами є ключовим фактором у забезпеченні громадської безпеки. Активна співпраця на рівні місцевих громад, підкріплена довірою та прозорістю дій правоохоронців, значно знижує ризик

виникнення тяжких злочинів. Важливим аспектом є також залучення сучасних технологій і аналітичних інструментів, які дозволяють правоохоронним органам своєчасно ідентифікувати потенційні загрози і вживати відповідних заходів. Спільні зусилля та відкритість у комунікації між поліцією і суспільством створюють сприятливі умови для зниження рівня злочинності і підвищення загального рівня безпеки в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Зінченко Д. А. Стратегія боротьби з кіберзлочинністю в умовах глобалізації інформаційних просторів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 105–107.

2. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 185–187.

3. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Інтеграція баз даних кримінальних відомостей як засіб підвищення ефективності розслідування. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 101–104.

4. Макарова О. П. Психологічні аспекти вивчення екстремальних ситуацій і станів. *Проблеми сучасної поліцейстики* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 258–261.

Наталія Доній,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ОПАНУВАННЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО МЕТОДУ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ

Сучасний професіонал не зможе успішно вибудувати кар'єру без розвинутого професійного мислення та ряду soft-компетенцій, які вимагаються ринком праці, стейколхерами і роботодавцями. В умовах зростання запитів на осіб, які вправно комунікують і мають високий рівень загального та емоційного інтелектів,

актуальний набір soft-компетенцій охоплює вміння розуміти, інтерпретувати та приймати виважене рішення. Це означає, що набуває затребуваності розвиток тих умінь і навичок, які дуже добре формуються та кристалізуються в рамках відпрацювання герменевтичної компоненти.

Зазначимо, що в другій половині ХХ ст. мета «зрозуміти й домовитися», яка стає реакцією на події Другої світової війни, детермінує черговий підйом хвилі інтересу до герменевтики як методу, адже через сцієнтизацію світу виникла необхідність: а) розуміння наукової культури та інтерпретації з вузькоспеціалізованої науково-дисциплінарної мови на мову політичного дискурсу і повсякдення; б) впорядкування інформаційного простору, в якому перебуває людина, який пов'язаний з розумінням її минулого, теперішнього та майбутнього. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. існування професіонала зазвичай сприймалося як процес, в якому індивід має чітке уявлення та розуміння самого себе та інших. Однак реальність усе частіше не демонструє такого розуміння, бо розгортання онлайн-спілкування та віртуалізація життя ще більше посилюють «кризу свідомості та розуміння» і дають поштовх для «ери невизначеності», проміжний пік якої припав на кінець ХХ ст. через поширення тренду на постструктуралізм. Саме постструктуралізм, упроваджуючи в інтелектуальну практику «деконструкцію», декодував сенси, закладені автором у текст, і переорієнтував дослідників на семіотичне трактування світу, суб'єктивізацію й релятивізацію знання, бо «факти незліченні й не говорять самі за себе», а «асоціації ніколи не містять і не пропонують переконливого власного пояснення» [4, с. 31]. Така тенденція дала підставу для того, щоб межу ХХ –початок ХХІ ст. вважати добою прориву практик «вилучення значень», а найбільш впливовою та результативною визнати герменевтику – «мистецтво розуміння в широкому сенсі слова» (Д. Зіборова).

У рамках вказаних тенденцій кристалізація професійного мислення майбутніми фахівцями та його демонстрація в кар'єрному зростанні стала основним маркером професіонала. Тому зміни в освітній практиці та введення в освітній процес герменевтичної компоненти й опанування герменевтичного методу має не тільки сформувати те мислення, рисами якого є належний рівень розуміння та критичності, але й мати вихід у професійній діяльності

фахівців, щодо яких висувують високі вимоги до рівня усвідомлення, а також швидкості та глибини мислення при взаємодії з іншими. Останнє є надто важливим для професійного мислення, бо П. Рікер свого часу акцентував увагу на гносеологічній складовій герменевтики в семантичному, екзистенційному і рефлексивному аспектах. Семантичний аспект, на думку філософа, виявляється під час дослідження прихованого за очевидним і корельованого з психоаналізом, структуралізмом, аналітичною філософією та екзегетикою сенсу. Екзистенційний аспект, зазначив П. Рікер, передбачає пізнання різними способами та інтерпретацію різних модусів буття при проблематичності знаходження їх єдності. Рефлексивний аспект, за Рікером, є моментом самопізнання і покликаний спростувати ілюзію «чистоти» того, хто рефлексує, та обґрунтувати необхідність пізнання рефлексуючого через його суб'єктивізацію, через нарратив, який будується протягом життя. Людина, що рефлексує, сама по собі «зазнає на собі адекватний вплив процесу пізнання. <...> Рефлексія – це процес пізнання того, як ми пізнаємо» [3, с. 23–24]. «Пізнання пізнання примушує, – стверджують У. Матурана і Ф. Варела. – Воно примушує нас з невтомною пильністю ставитися до спокуси визначеності <...> усвідомлювати, що визначеність не є доказом істинності <...> розуміти, що світ, який бачить кожен із нас, не є визначений світ, а є лише деякий світ, який ми створюємо з іншими» [3, с. 244–245].

Опанування герменевтичного методу під час вивчення здобувачами вищої освіти соціогуманітарних дисциплін може відбуватися в різний спосіб: від засвоєння суті герменевтичного кола під час інтерпретації (тлумачення) прочитаного тексту з підручника чи рекомендованого додаткового джерела до інтерпретації (тлумачення) переглянутого відеофрагмента чи окремого кінофільму. Саме через інтерпретацію (тлумачення), під якою (яким) в буденному просторі мається на увазі знаходження точного сенсу явища, робити зрозумілим і очевидним те, що здається нечітким, двозначним або заплутаним, встановлювати зв'язки і взаємини між фактами. Однак не можна забувати, що інтерпретація (тлумачення) відбувається на основі розуміння. Розуміння своєю чергою відбувається, якщо відбулося осмислення «відображеного в знанні об'єкта пізнання, формуванням смислу у процесі дії з ним.

Знання як психологічна основа і засіб розуміння самі по собі не можуть бути використаними в процесі розуміння без їх осмислення, без наділення їх певним смислом» [цит. за 2, с. 45]. Відтак, дотримуючись лінії, широко представленої у психології, про те, що розуміння є системним феноменом, який не зводиться тільки до мислення, а й містить у собі інші психічні процеси (пам'ять, сприймання, уяву), [там само] наголосимо, що використання герменевтичного методу в процесі опанування загальних і професійно спрямованих дисциплін має носити систематичний характер, а не обмежуватися виключно соціогуманітарним блоком чи однією-єдиною навчальною дисципліною.

Отже, опанування герменевтичного методу здобувачами вищої освіти під час навчальних занять є важливою складовою розвитку професійного мислення у майбутніх працівників ДКВС України. Складність опанування герменевтичним методом полягає, на нашу думку, в тому, що вимагає системності та усвідомленої акцентуваності на доцільності представлення цього методу в освітньому ландшафті закладів освіти.

Список використаних джерел

1. Доній Н. Є. Герменевтика як методологія соціогуманітарних наук. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2020. № 2 (5). С. 80–93.
2. Моляко В. О., Ваганова Н. А., Шепельова М. В. Розуміння нової інформації як процес розв'язування задач. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 42–50.
3. Maturana H. R., Varela Fr. J. *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding.* Revised edition. Shambhala : Paperback, 1992.
4. Waltz K. *Laws and Theories. NeoRealism and its Criticisms* / R. Keohane (ed.). New York : Columbia University Press, 1986. P. 17–37.

Євгеній Дудко,
адвокат, керівник Департаменту захисту прав
та інтересів у кримінальних провадженнях
фірми «Моргун та партнери», кандидат юридичних наук;
Роксолана Колб,
менеджер з валютних операцій АТ КБ «Приватбанк»,
кандидат юридичних наук

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ

Відкрита воєнна агресія російської федерації (рф) проти України, яка розпочалась у лютому 2022 року і триває донині, обумовлює необхідність по-новому підійти до оцінки потенційних можливостей усіх без винятку суб'єктів запобігання злочинам у сфері виконання покарань та пробації.

Особливе місце і роль у їх системі відіграє конкретно взятий адвокат, зокрема у тій частині його діяльності, що пов'язана з участю у процесі виконання та відбування покарань, та безпосередньо стосується з'ясування суб'єктами профілактики детермінаційного комплексу причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів з боку засуджених (ч. 2 ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України).

У цьому сенсі звертають на себе увагу ті проблеми, які є наслідком недосконалості чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, а також існуючих у ньому правових прогалин і колізій, що безпосередньо впливають на зміст кримінологічної діяльності адвоката у сфері виконання покарань та пробації.

Як наслідок, останнім часом, зокрема в умовах воєнного стану, сформувалась певна негативна тенденція, що стосується погіршення стану захищеності прав засуджених як з боку адвокатів, так і інших державних інституцій, а це своєю чергою детермінує збільшення кількості їх звернень до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Аналіз законодавчих актів України, що регулюють адвокатську діяльність, а також визначають статус адвокатів у нашій країні, свідчить про те, що правова природа зазначених фахівців права як

суб'єктів запобігання злочинам, включно зі сферою виконання покарань та пробації, визначена у таких з них: а) ст. 59 Конституції України; б) Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; в) ст. ст. 45-54 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України; г) ст. ст. 8, 107, 110 КВК.

Крім цього, про адвокатів та надання ними професійної правничої допомоги йдеться й у відповідних рішеннях Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13-рп/2000 та від 30.09.2009 № 23-рп/2009.

Серед низки міжнародних правових актів, які регулюють основні засади діяльності адвоката, особливе місце посідає Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. ст. 7–11), у якій визначені також певні елементи запобіжної діяльності цих фахівців у галузі права.

Натомість у науковій літературі зміст і сутність діяльності адвоката розкриті в різних доктринальних джерелах, до яких можна віднести: 1) тлумачні словники; 2) монографії; 3) дисертації; 4) інші теоретико-методичні видання [1].

При цьому, якщо узагальнити результати дослідження нормативно-правових і наукових джерел, то можна констатувати, що діяльність адвоката як суб'єкта запобігання злочинам у сфері виконання покарань та пробації України [2, с. 346–347] обумовлена його соціально-правовою природою походження.

Зазначений висновок ґрунтується на емпіричних матеріалах, отриманих під час цього дослідження, що мають прямий стосунок до такої правової категорії, як «адвокат». Зокрема, «адвокат» походить від латинського слова «advocatus» (буквально – закликаний на допомогу) та означає особу, яка надає юридичну допомогу, здійснює правовий захист [3, с. 12].

У Стародавньому Римі цим терміном називали рідних або друзів позивача, які супроводжували його до суду, давали поради і як односторонні висловлювали підтримку і співчуття [4, с. 5]. З часом назву «адвокат» було поширено на осіб, які допомагали позивачу вести процес, збирати документи, підшукувати засоби захисту та повідомляти про їхню наявність патронаві. При цьому іноді адвокатами називалися навіть свідки. У сучасних законодавчих актах термін «адвокат» тлумачиться як фізична особа, яка здійснює

адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що визначені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (п. 1 ч. 1 ст. 1).

Щодо змісту діяльності адвоката, то він бере участь у досудовому розслідуванні і в суді у кримінальному провадженні як захисник, представник потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача (ст. ст. 45-54 КПК), а також як особа, що надає правову допомогу для засуджених (ст. 8 КВК).

За такого підходу слід погодитися з позицією фахівців про те, що адвокатура як більшість спеціальних інститутів на перших етапах своєї появи та розвитку не існувала в тому вигляді, в якому вона функціонує сьогодні [41, с. 5]. Проте головний зміст її діяльності, який був визначений ще у римському праві, є актуальним до цього часу, а саме: хто захищає будь-кого у суді, той (якщо він оратор) називався патроном; адвокатом – якщо допомагав юридичними порадами або своєю присутністю висловлював дружню підтримку; повіреним – якщо вів справу; когнітором – якщо брав на себе справу присутнього і захищав немов свою [4, с. 5–6], що важливо нині під час захисту прав, законних інтересів і свобод усіх категорій засуджених, а також під час здійснення запобіжної діяльності у сфері виконання покарань і пробації України в контексті визначених у законі завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел

1. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
4. Сафулько С. В. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката : у 2-х ч. / відп. ред. С. Ф. Сафулько. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Ін Юре, 2009. Ч. 1. 848 с.

Вадим Жулковський,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Олександр Штикун,
інструктор центру спеціальної підготовки
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДВИЩЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Підвищення професійної компетентності пенітенціарного персоналу є важливою складовою забезпечення ефективного функціонування пенітенціарної системи. Воно спрямоване на покращення знань, навичок та вмінь персоналу, який працює з ув'язненими та засудженими, з метою досягнення таких цілей:

1. Забезпечення безпеки: підвищення компетентності дозволяє співробітникам краще справлятися з ризиковими ситуаціями, запобігати конфліктам та здійснювати ефективний контроль за поведінкою засуджених та ув'язнених.

2. Ресоціалізація засуджених: освічений і компетентний персонал може сприяти успішній реабілітації та ресоціалізації засуджених, допомагаючи їм в адаптації до суспільства після відбування кримінального покарання.

3. Виконання правозахисної функції: знання законодавства та міжнародних стандартів у сфері прав людини допомагає уникати порушень прав засуджених та ув'язнених і забезпечувати гуманні умови утримання.

4. Психологічна підтримка: підготовлені фахівці краще розуміють психологічні проблеми засуджених, що допомагає у вирішенні конфліктів та створенні здорового середовища.

5. Профілактика професійного вигорання: підвищення компетентності також передбачає навчання методів управління стресом і профілактики вигорання та професійної деформації, що є актуальним для роботи у складних умовах.

Механізми підвищення компетентності можуть охоплювати:

- підвищення кваліфікації та тренінгові заняття;
- участь у семінарах і конференціях;
- вивчення досвіду зарубіжних країн;
- робота під керівництвом наставників та обмін досвідом між колегами.

Це сприяє створенню професійної пенітенціарної системи, здатної ефективно виконувати свої функції в умовах сучасних викликів [2, с. 35].

Інтерактивні технології у професійній підготовці пенітенціарного персоналу відіграють важливу роль у забезпеченні сучасного, ефективного та практично орієнтованого навчання. Вони дозволяють залучати працівників до активної участі у навчальному процесі, сприяють розвитку критичного мислення, формуванню навичок роботи у стресових умовах та командній взаємодії. Інтерактивність – це можливість інформаційно-комунікаційної системи по-різному реагувати на будь-які дії користувача в активному режимі [1, с. 24].

Серед інтерактивних технологій, які можуть бути застосовані в підготовці пенітенціарного персоналу, можна виокремити такі:

1. Тренінги на основі кейсів (case study)

Метод кейсів дозволяє учасникам навчання аналізувати реальні або змодельовані ситуації, що виникають у пенітенціарних установах. Це допомагає розвивати навички прийняття рішень, аналізу конфліктних ситуацій та формування ефективних стратегій їх вирішення.

2. Рольові ігри

Рольові ігри моделюють типові ситуації, з якими пенітенціарні працівники стикаються під час роботи (управління ув'язненими та засудженими, кризові ситуації, конфлікти). Цей метод допомагає розвивати комунікаційні та управлінські навички, а також адаптувати персонал до реальних робочих умов.

3. Модульні навчальні платформи

Платформи для онлайн-навчання можуть містити інтерактивні завдання, відеолекції, тести. Це дозволяє працівникам навчатися у зручний для них час, переглядати матеріали та взаємодіяти з викладачами і колегами.

4. Метод «круглого столу» та мозкові штурми

Такі методи сприяють колективній роботі над проблемами, обговоренню різних точок зору та виробленню ефективних рішень. Це корисно для розвитку навичок комунікації, співпраці та критичного мислення.

5. Форум театру та соціальні драми

Ця методика дозволяє персоналу моделювати конфліктні ситуації, включно з такими, що можуть виникнути між засудженими або між засудженими та працівниками. Працівники грають різні ролі, намагаючись зрозуміти позицію всіх сторін та знайти оптимальне рішення.

6. Інтерактивні вебінари та семінари

Проводяться інтерактивні вебінари з використанням віртуальних дошок, опитувань у реальному часі та живих обговорень. Це забезпечує можливість безпосередньої взаємодії між учасниками, навіть якщо вони перебувають у різних місцях.

Інтерактивні технології дозволяють зробити навчання більш практичним, адаптованим до реальних умов і вимог роботи в пенітенціарних установах. Це сприяє підвищенню професійної компетентності, покращенню психологічної стійкості та ефективній роботі персоналу.

Список використаних джерел

1. Гевко І. В. Формування і розвиток професіоналізму вчителя технологій: теорія і методика : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 392 с.
2. Костенко В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018. 302 с.

Геннадій Звірянський,
декан факультету № 3, кандидат юридичних наук
Харківського національного університету внутрішніх справ,
майор поліції;

Данііл Зінченко,
інспектор сектору кримінального аналізу
відділу кримінальної поліції
Вінницького районного управління поліції
Головного управління Національної поліції у Вінницькій області,
старший лейтенант поліції

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Кримінальний аналіз стає все більш важливим інструментом у сучасному кримінальному праві, особливо в контексті підвищення ефективності превентивних заходів. Умови розвитку суспільства, зокрема глобалізація, технологічний прогрес і зміна соціальних норм, створюють нові виклики для правоохоронних органів. У таких умовах традиційні методи запобігання злочинності часто не є достатньо ефективними, і виникає потреба в нових підходах. Кримінальний аналіз, що базується на системному збиранні, обробці та інтерпретації даних, є перспективним напрямом для підвищення ефективності превентивних заходів. Він дозволяє не лише краще розуміти причини та умови вчинення злочинів, але й прогнозувати їх можливе виникнення, що своєю чергою сприяє розробці більш цілеспрямованих і ефективних заходів запобігання злочинності.

Кримінальний аналіз – ключовий інструмент у сучасному підході до запобігання злочинності. Його значення полягає у здатності забезпечувати глибоке розуміння кримінальної діяльності через детальне вивчення патернів, трендів і взаємозв'язків між різними подіями та особами. Цей процес охоплює використання різних методів і технологій, зокрема статистичного аналізу, географічного профілювання, аналізу соціальних мереж та інших підходів, що базуються на обробці великих масивів даних. Кримінальний аналіз дозволяє виявляти закономірності, які можуть залишатися невидимими при використанні традиційних методів

розслідування [1]. Наприклад, аналіз злочинних подій на певній території може показати, що певні райони міста мають підвищений рівень ризику вчинення злочинів, що дає можливість зосередити зусилля правоохоронних органів саме на цих місцях. Завдяки використанню таких методів правоохоронні органи можуть передбачати можливі загрози та вживати превентивних заходів, що дозволяє запобігти злочинам до їх вчинення. Іншим важливим аспектом кримінального аналізу є його здатність допомагати в розкритті складних злочинних мереж. Аналіз соціальних мереж, зокрема, дозволяє виявляти зв'язки між окремими особами, що може бути корисним для розуміння структури злочинних угруповань. Це сприяє не тільки ефективному розслідуванню, а й підвищенню ефективності превентивних заходів, оскільки дозволяє зосередитися на найбільш небезпечних елементах кримінального середовища. Кримінальний аналіз також відіграє важливу роль у формуванні стратегій запобігання злочинності. На основі аналізу зібраних даних можна розробляти прогнози щодо розвитку криміногенної ситуації та відповідно адаптувати превентивні заходи. Це особливо важливо в умовах обмежених ресурсів, коли ефективний розподіл ресурсів стає критичним для забезпечення громадської безпеки. Важливим є також те, що кримінальний аналіз може використовуватися для оцінки ефективності вже впроваджених заходів. Порівняння даних до і після впровадження певних заходів дозволяє визначити, наскільки вони були дієвими та чи потребують коригування [2]. Це дозволяє уникати непередбачених наслідків, таких як переміщення злочинної діяльності до інших районів або зміна методів вчинення злочинів, що може статися у відповідь на застосування певних превентивних заходів.

На нашу думку, кримінальний аналіз є незамінним інструментом у сучасній кримінології, що дозволяє підвищувати ефективність превентивних заходів. Він забезпечує глибоке розуміння кримінальної діяльності, сприяє розробці більш точних прогнозів і стратегій, а також допомагає оцінювати ефективність впроваджених заходів. Використання кримінального аналізу є ключовим для створення ефективної системи запобігання злочинності, яка відповідає на виклики сучасного світу та сприяє підвищенню рівня громадської безпеки.

Використання кримінального аналізу для оцінки ефективності превентивних заходів є важливим аспектом сучасного підходу до боротьби зі злочинністю. Кримінальний аналіз завдяки своєму інструментарію дозволяє здійснювати ретельне дослідження впливу різних заходів на рівень злочинності та виявляти ті, які приносять найбільшу користь. Зокрема, аналіз статистичних даних щодо злочинних подій до і після впровадження певних заходів дозволяє визначити їх реальний вплив на зниження кількості злочинів або на зміну їхнього характеру [3]. Це допомагає зробити об'єктивні висновки щодо ефективності застосованих стратегій. Кримінальний аналіз також дозволяє виявляти непрямі наслідки превентивних заходів, які можуть залишатися непоміченими при поверхневому аналізі. Наприклад, впровадження певних заходів може спричинити зміну поведінки злочинців, призводячи до появи нових форм злочинної діяльності або зміщення злочинів до інших регіонів. Завдяки аналізу даних, що містить різні фактори, такі як географічні переміщення злочинної активності чи зміна типів злочинів, можна своєчасно виявити ці тенденції та внести корективи до превентивних стратегій. Оцінка ефективності превентивних заходів за допомогою кримінального аналізу також сприяє оптимізації ресурсів, що виділяються на боротьбу зі злочинністю. Розуміння того, які заходи працюють найкраще, дозволяє спрямовувати фінансові та людські ресурси саме на ті стратегії, які мають найбільший вплив на зниження злочинності. Це особливо важливо в умовах обмеженого бюджету та необхідності максимально ефективно використовувати наявні ресурси. Таким чином, кримінальний аналіз допомагає створити більш ефективну та раціональну систему боротьби зі злочинністю, яка враховує специфіку кожного регіону та реагує на зміни у злочинних паттернах. Крім того, кримінальний аналіз дозволяє не лише оцінювати поточну ефективність превентивних заходів, але й прогнозувати їх можливі наслідки в майбутньому. Аналізуючи тренди та патерни, можна передбачати, як зміниться криміногенна ситуація після впровадження певних заходів, і відповідно адаптувати стратегії запобігання злочинності. Це дає змогу не лише реагувати на вже існуючі загрози, а й запобігати новим, ще до їхньої появи, що підвищує загальну безпеку в суспільстві. Важли-

вим аспектом застосування кримінального аналізу є також його здатність надавати обґрунтовані рекомендації щодо поліпшення існуючих превентивних заходів. На основі отриманих даних можна розробити нові підходи, які будуть краще відповідати специфічним потребам певних регіонів або груп населення. Це дозволяє створити більш індивідуалізовані та ефективні стратегії, що враховують місцеві особливості та конкретні кримінальні загрози.

Ми вважаємо, що використання кримінального аналізу для оцінки ефективності превентивних заходів є необхідним елементом у боротьбі зі злочинністю. Завдяки цьому підходу можна не лише виявляти дієвість існуючих заходів, а й своєчасно коригувати їх для досягнення максимального результату. Кримінальний аналіз дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння впливу превентивних стратегій на злочинність, сприяє раціональному розподілу ресурсів та підвищенню загального рівня безпеки в суспільстві.

Застосування кримінального аналізу в кримінальному праві відкриває нові можливості для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, однак водночас пов'язане з рядом викликів, які необхідно враховувати для досягнення бажаних результатів. Одним з основних викликів є забезпечення точності та надійності даних, на яких базується кримінальний аналіз. Збирання великого обсягу інформації з різних джерел створює ризики помилок або неточностей, що може призвести до неправильних висновків і, відповідно, до неефективних або навіть шкідливих правових заходів [4]. Важливою умовою є також дотримання стандартів конфіденційності та захисту персональних даних, оскільки використання великих даних вимагає ретельного контролю за їх обробкою та зберіганням, щоб запобігти порушенням прав людини. Іншим значним викликом є інтеграція кримінального аналізу в роботу правоохоронних органів. Це вимагає не лише технічного забезпечення, але й змін в організаційній структурі та культурі, зокрема навчання персоналу та адаптації до нових методів роботи. Співробітники повинні не лише вміти користуватися аналітичними інструментами, але й розуміти, як інтерпретувати результати аналізу та використовувати їх у своїй повсякденній діяльності. Це потребує значних інвестицій у навчання та підвищення кваліфікації, а також у розробку нових про-

цедур і протоколів роботи. Попри ці виклики, перспективи застосування кримінального аналізу в кримінальному праві є надзвичайно обнадійливими. Впровадження нових технологій, зокрема штучного інтелекту та машинного навчання, відкриває можливості для більш точного прогнозування кримінальних загроз і виявлення складних патернів злочинної діяльності [5]. Це дозволяє правоохоронним органам діяти більш оперативної й ефективно, що сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню загального рівня безпеки. Кримінальний аналіз також може сприяти більш раціональному розподілу ресурсів, оскільки дає змогу краще розуміти, де вони будуть найбільш необхідні. У майбутньому можна очікувати, що роль кримінального аналізу в кримінальному праві лише зростатиме, оскільки технологічний прогрес продовжуватиме надавати нові інструменти для аналізу даних та прогнозування злочинної діяльності. Це відкриває можливості для створення більш адаптивних і точних стратегій запобігання злочинності, які враховують специфіку конкретних регіонів і груп населення. Успішне подолання викликів, пов'язаних із застосуванням кримінального аналізу, дозволить максимально використати його потенціал і створити більш ефективну систему кримінального правосуддя.

Отже, використання кримінального аналізу в превентивних заходах у кримінальному праві є потужним інструментом для підвищення їх ефективності. Завдяки аналітичному підходу до обробки даних можна не лише краще розуміти причини та умови вчинення злочинів, але й прогнозувати їхнє виникнення, що дозволяє правоохоронним органам діяти на випередження. Кримінальний аналіз сприяє оптимальному розподілу ресурсів, ідентифікації потенційних загроз і розробці стратегій, які мають на меті запобігти злочинам ще до їх вчинення. Попри певні виклики, пов'язані з точністю даних та інтеграцією нових технологій, його роль у сучасному кримінальному праві важко переоцінити. Це не тільки підвищує ефективність боротьби зі злочинністю, але й забезпечує більш раціональне використання ресурсів, сприяючи створенню безпечнішого середовища для суспільства.

Список використаних джерел

1. Грузін Б. М. *Методи кримінального аналізу цифрових фотографій. Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* :

матеріали круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 85–89.

2. Дерев'ягін О. О. Перспективи застосування методики кримінального аналізу у протидії кіберзлочинам. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 листоп. 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 175–176.

3. Зінченко Д. А. Стратегія боротьби з кіберзлочинністю в умовах глобалізації інформаційних просторів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 105–107.

4. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Інтеграція баз даних кримінальних відомостей як засіб підвищення ефективності розслідування. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 101–104.

5. Ханькевич А. М. Використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доповідей VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків : ХНУВС, 2018. С. 192–194.

Данііл Зінченко,

інспектор сектору кримінального аналізу
відділу кримінальної поліції

Вінницького районного управління поліції
Головного управління поліції у Вінницькій області,
старший лейтенант поліції;

науковий керівник: Олена Макарова,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
майор поліції

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: ЕФЕКТИВНІСТЬ І ВИКЛИКИ

Організована злочинність залишається однією з найскладніших і найнебезпечніших загроз для сучасного суспільства. Вона охоплює широкий спектр злочинних діяльностей, включно з тор-

гівлею наркотиками, людьми, зброєю, відмиванням грошей, корупцією та іншими видами нелегальної діяльності, що завдають значних шкод як національній, так і міжнародній безпеці. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні ефективних механізмів протидії організованій злочинності. Одним із таких механізмів є кримінальний аналіз, що передбачає використання різноманітних методів і технологій для збору, обробки та інтерпретації даних про злочинні угруповання та їхню діяльність.

Кримінальний аналіз відіграє важливу роль у сучасній боротьбі з організованою злочинністю, адже він надає правоохоронним органам можливість глибше зрозуміти механізми функціонування злочинних угруповань. Цей підхід передбачає систематичний збір і обробку інформації, що дозволяє виявляти взаємозв'язки між учасниками злочинних схем, відстежувати їхні дії та прогнозувати подальший розвиток подій [1]. Завдяки аналізу даних вдається виявити ключові осередки злочинної діяльності, а також найбільш уразливі точки, що можуть бути використані для успішної протидії. При цьому важливо забезпечити високу якість і достовірність інформації, яка використовується для аналізу, оскільки на її основі ухвалюються критично важливі рішення. Одним із викликів є необхідність доступу до широкого спектра джерел, що дозволяють скласти повну картину діяльності злочинних структур [2]. Важливим аспектом також є компетентність аналітиків, які повинні володіти спеціалізованими знаннями та вміннями для ефективного виконання своїх завдань.

На нашу думку, кримінальний аналіз є невід'ємною частиною сучасної стратегії протидії організованій злочинності, забезпечуючи глибоке розуміння процесів, що відбуваються в цьому середовищі, тим самим сприяючи підвищенню ефективності правоохоронних заходів.

Впровадження кримінального аналізу в діяльність правоохоронних органів пов'язане з рядом суттєвих викликів, які вимагають ретельного підходу та вирішення. Одним із найбільших викликів є доступ до необхідних даних. Часто інформація, яка може бути корисною для аналізу, є конфіденційною або важкодоступною через законодавчі обмеження. Це ускладнює процес збору повної та актуальної інформації, яка є основою для проведення

якісного аналізу. Також суттєвою перешкодою є проблеми з точністю та надійністю даних. Застаріла або неточна інформація може призвести до неправильних висновків, що своєю чергою може вплинути на ефективність ухвалених рішень [3]. Крім того, важливим є питання кадрового забезпечення. Ефективне використання кримінального аналізу потребує наявності висококваліфікованих фахівців, які володіють відповідними знаннями і навичками [4]. Підготовка таких кадрів потребує часу і ресурсів, що може бути проблематичним у деяких випадках. Водночас не можна ігнорувати технічні аспекти, оскільки інструменти і технології, які використовуються для кримінального аналізу, повинні постійно вдосконалюватися, щоб відповідати викликам сучасної злочинної діяльності.

Ми вважаємо, що важливо також враховувати, що успішне впровадження кримінального аналізу вимагає тісної співпраці між різними правоохоронними органами та іншими інституціями, що не завжди є легким завданням через відмінності в організаційній культурі, пріоритетах та ресурсах.

Отже, кримінальний аналіз є надзвичайно важливим і ефективним інструментом у боротьбі з організованою злочинністю, оскільки він дозволяє правоохоронним органам глибше проникати у структуру і діяльність злочинних угруповань, виявляючи їхні внутрішні зв'язки, закономірності та вразливі місця. Використання кримінального аналізу сприяє підвищенню ефективності оперативних і стратегічних заходів, дозволяє краще координувати дії різних підрозділів та організацій, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю. Він також дозволяє зосередити зусилля на найбільш критичних напрямках, забезпечуючи тим самим оптимальне використання наявних ресурсів. Проте впровадження цього методу вимагає подолання низки викликів, серед яких значну роль відіграють доступ до релевантних даних, забезпечення їхньої точності та актуальності, а також наявність кваліфікованих фахівців, здатних правильно інтерпретувати отримані результати. Крім того, важливим є постійне оновлення та вдосконалення методів і технологій, що використовуються для кримінального аналізу, щоб вони могли ефективно протидіяти новим загрозам, які постійно виникають у світі організованої зло-

чинності. Не менш важливою є міжвідомча співпраця, що забезпечує комплексний підхід до розв'язання проблеми, оскільки тільки спільними зусиллями можна досягти істотного зниження рівня злочинної діяльності. Водночас необхідно враховувати правові й етичні аспекти впровадження кримінального аналізу, щоб уникнути порушення прав і свобод громадян під час проведення аналітичних заходів. Відтак підвищення ефективності кримінального аналізу потребує постійної роботи над удосконаленням як технічних, так і організаційних процесів, а також розвитку міжнародного співробітництва, оскільки організована злочинність є глобальною проблемою, яка потребує комплексного підходу на всіх рівнях. Таким чином, кримінальний аналіз залишається незамінним елементом сучасної правоохоронної діяльності, здатним зробити вагомий внесок у боротьбу з організованою злочинністю, якщо забезпечити належний рівень його розвитку та використання.

Список використаних джерел

1. Грузін Б. М. Методи кримінального аналізу цифрових фотографій. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності: матеріали круглого столу* (м. Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 85–89.

2. Деревягін О. О. Перспективи застосування методики кримінального аналізу у протидії кіберзлочинам. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 листоп. 2017 р.). Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 175–176.

3. Максимов С. М. Застосування сучасних методів кримінального аналізу оперативними підрозділами НПУ. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса : ОДУВС, 2020. С. 181–182.

4. Сокурєнко В. В. Технології та інструментальні засоби сучасного кримінального аналізу. *Застосування інформаційних технологій у діяльності НПУ: матеріали наук.-практ. семінару* (м. Харків, 21 груд. 2018 р.). Харків, 2018. С. 7–8.

Володимир Іванцов,
начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного університету внутрішніх справ,
майор поліції;

Володимир Бахмат,
курсант навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
рядовий поліції

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Умови тримання під вартою є однією з найбільш вразливих сфер правового регулювання, що безпосередньо стосується забезпечення основоположних прав людини. Незважаючи на зусилля багатьох держав щодо покращення стандартів утримання осіб, що перебувають під вартою, ця сфера залишається предметом численних дискусій та критики з боку правозахисних організацій. Питання забезпечення гідних умов утримання осіб, які тимчасово обмежені у свободі, є не лише внутрішньою проблемою окремих держав, а й викликом міжнародного масштабу. На тлі сучасних викликів, зокрема зростання кількості затриманих осіб, економічних труднощів та необхідності дотримання міжнародних стандартів, багато країн стикаються з труднощами в забезпеченні належного рівня умов тримання під вартою. Міжнародний досвід може стати ключовим фактором у пошуку ефективного розв'язання цих проблем. Дослідження та впровадження кращих практик дозволяють, з одного боку, забезпечити відповідність національних умов міжнародним стандартам, а з іншого — сприяти реабілітації та ресоціалізації затриманих осіб, що є важливим аспектом сучасної кримінальної політики. Ця стаття має на меті проаналізувати основні проблеми правового регулювання умов тримання під вартою, а також розглянути міжнародний досвід, який може бути застосований для їх розв'язання.

В Україні проблема правового регулювання умов тримання під вартою є надзвичайно актуальною та складною. Незважаючи

на численні реформи в системі кримінальної юстиції, умови утримання осіб під вартою залишаються об'єктом критики як з боку правозахисників, так і міжнародних організацій. Основними проблемами в цій сфері є перенаселеність місць попереднього ув'язнення, недостатня матеріально-технічна база установ, низький рівень медичного забезпечення, а також порушення прав людини. Перенаселеність залишається однією з найгостріших проблем, яка спричиняє цілу низку негативних наслідків, включно з погіршенням санітарних умов, обмеженням доступу до медичних послуг, збільшенням ризику виникнення конфліктів між ув'язненими та персоналом. Це явище має системний характер і часто є наслідком недостатнього фінансування пенітенціарної системи, а також відсутності ефективних альтернативних заходів до ув'язнення, таких як електронний моніторинг або програми пробації [1]. Ще однією значною проблемою є незадовільний стан матеріально-технічної бази установ попереднього ув'язнення. Багато українських СІЗО та колоній експлуатуються з радянських часів і не відповідають сучасним вимогам щодо безпеки, гігієни та комфорту. Відсутність сучасних інфраструктурних рішень унеможливує забезпечення гідних умов для осіб, які перебувають під вартою, що своєю чергою призводить до порушення їхніх прав і гідності. Важливим аспектом є й дотримання прав людини в умовах тримання під вартою. Попри зобов'язання України перед міжнародною спільнотою щодо забезпечення прав осіб, які перебувають під вартою, численні випадки жорстокого поводження, тортур, необгрунтованого застосування сили та інших форм насильства залишаються серйозною проблемою. Це часто пов'язано з відсутністю ефективного контролю за діяльністю правоохоронних органів та недостатньою підготовкою персоналу пенітенціарних установ.

На нашу думку, проблеми правового регулювання умов тримання під вартою в Україні вимагають комплексного підходу та системних реформ. Першочерговим завданням є модернізація інфраструктури, забезпечення належного фінансування пенітенціарної системи, а також впровадження заходів, альтернативних ув'язненню. Особливу увагу слід приділити дотриманню прав людини, посиленню контролю за діяльністю правоохоронних органів та підвищенню рівня підготовки персоналу. Без розв'язання

цих проблем Україна не зможе забезпечити належні умови тримання під вартою, що є необхідним для побудови справедливої та гуманної системи кримінальної юстиції.

Сучасні виклики у сфері правового регулювання умов тримання під вартою є складним і багатогранним явищем, що вимагає комплексного підходу та врахування багатьох факторів. Однією з основних проблем є зростання кількості затриманих осіб, що часто не відповідає наявним можливостям пенітенціарної системи. Це призводить до перевантаження установ, де утримуються підозрювані, обвинувачені та засуджені особи, що своєю чергою погіршує умови їхнього утримання. Перенаселеність створює додаткові труднощі для забезпечення належного рівня безпеки, гігієни, медичного обслуговування та захисту прав людини. Іншим важливим викликом є недостатнє фінансування системи виконання покарань, що призводить до зношеності інфраструктури, браку сучасного обладнання та нестачі ресурсів для забезпечення належних умов тримання під вартою. Ця проблема особливо актуальна в умовах економічних труднощів, коли держава змушена скорочувати витрати на пенітенціарну систему, що негативно позначається на якості наданих послуг та рівні дотримання прав людини. Сучасні виклики також стосуються потреби у врахуванні новітніх технологій та інновацій у сфері управління місцями позбавлення волі [2]. Впровадження електронного моніторингу, систем відеоспостереження та інших технологічних засобів може значно покращити контроль за дотриманням прав ув'язнених та забезпечити більш ефективне управління пенітенціарними установами. Однак використання таких технологій потребує відповідних правових механізмів регулювання, що забезпечать баланс між безпекою, контролем та захистом прав людини. Особливе місце серед сучасних викликів посідає проблема забезпечення прав вразливих категорій ув'язнених, таких як жінки, неповнолітні, особи з інвалідністю та інші групи, що потребують особливої уваги та захисту. Ці категорії вимагають специфічних умов утримання, адаптованих до їхніх потреб, що охоплює належне медичне обслуговування, психологічну підтримку, можливість реалізації соціальних та освітніх програм. Забезпечення таких умов є важливою складовою гуманізації системи

виконання покарань. Не менш актуальним викликом є необхідність забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері утримання під вартою. Україна, як член міжнародних організацій і учасниця багатьох міжнародних угод, зобов'язана імплементувати до свого законодавства норми, що гарантують дотримання прав осіб, які перебувають під вартою. Проте на практиці ці зобов'язання часто виконуються не в повному обсязі, що викликає критику з боку міжнародних правозахисних організацій. Важливим аспектом є також підготовка та навчання персоналу пенітенціарних установ, що працює з ув'язненими. Недостатній рівень професійної підготовки та низька кваліфікація можуть призводити до порушень прав ув'язнених, включно з випадками жорстокого поводження, неналежного нагляду або ігнорування потреб ув'язнених. Тому інвестиції у підвищення кваліфікації персоналу та запровадження програм з етичного та професійного виховання є невід'ємною частиною процесу реформування системи утримання під вартою.

Ми вважаємо, що сучасні виклики у сфері правового регулювання умов тримання під вартою вимагають нових підходів до управління пенітенціарною системою, впровадження інновацій та посилення міжнародної співпраці. Розв'язання цих проблем є ключовим для забезпечення прав людини, підвищення ефективності системи кримінальної юстиції та створення умов, що сприятимуть реабілітації та ресоціалізації затриманих осіб.

Міжнародний досвід правового регулювання умов тримання під вартою пропонує багато цінних уроків для країн, що прагнуть реформувати свої пенітенціарні системи та забезпечити дотримання прав людини. У ряді європейських держав, таких як Норвегія та Нідерланди, підхід до утримання осіб під вартою базується на принципах гуманності та реабілітації. Ці країни активно використовують альтернативні заходи до ув'язнення, включно з електронним моніторингом та програмами пробації, що дозволяє зменшити перенаселеність тюрем та зосередитися на соціальній інтеграції ув'язнених [3]. Крім того, у скандинавських країнах особлива увага приділяється створенню умов, що максимально наближаються до умов життя на свободі, що сприяє підготовці ув'язнених до повернення в суспільство. Цей підхід довів свою

ефективність у зниженні рівня рецидиву, що є важливим показником успішності пенітенціарних реформ. Важливим аспектом міжнародного досвіду є також дотримання стандартів, встановлених міжнародними організаціями, такими як ООН та Рада Європи. Документи, такі як Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (також відомі як «Правила Мандели»), надають чіткі рекомендації щодо умов тримання під вартою, зокрема стосовно забезпечення доступу до медичної допомоги, освіти, праці та інших соціальних прав [4]. Імплементация цих стандартів у національні правові системи сприяє покращенню умов тримання під вартою та захисту прав людини на глобальному рівні. Міжнародний досвід демонструє, що ефективне правове регулювання умов тримання під вартою вимагає комплексного підходу, який поєднує гуманність, дотримання прав людини та застосування інноваційних практик. Цей досвід може стати корисним орієнтиром для країн, що прагнуть реформувати свої пенітенціарні системи та покращити становище ув'язнених.

Отже, проблеми правового регулювання умов тримання під вартою вимагають ретельної уваги та всебічного підходу для їх розв'язання. Сучасні виклики, пов'язані з перенаселеністю установ, недостатнім фінансуванням та забезпеченням прав ув'язнених, підкреслюють необхідність реформування національних систем утримання під вартою. Міжнародний досвід свідчить про те, що успішне розв'язання цих проблем можливе через впровадження гуманних і ефективних практик, зокрема застосування альтернативних заходів до ув'язнення та дотримання міжнародних стандартів. Важливо, щоб держави не лише адаптували найкращі міжнародні практики, а й враховували специфіку національних умов для створення системи, яка буде не тільки ефективною, але й справедливою. Забезпечення гідних умов тримання під вартою є обов'язком держави перед суспільством та ключовим елементом у побудові справедливого та гуманного правосуддя.

Список використаних джерел

1. Джафарова О. В., Зінченко Д. А. Специфіка застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі під час воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у новосвітній перспективі* : міждисциплінарна панорама. Вінниця, 2024. С. 371–375.

2. Зінченко О. Д. Роль юридичної психології у виправленні засуджених та їхній соціальній адаптації. *Психологічні читання* : збірник матеріалів ІХ науково-практичної конференції молодих вчених (м. Харків, 1 грудня 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 85–86.

3. Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : монографія. Харків : Панов, 2016. 264 с.

4. Салманов О. В. Зміни у правовому регулюванні розслідування кримінальних проваджень під час воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 198–206.

Володимир Іванцов,

начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного університету внутрішніх справ,
майор поліції;

Володимир Зелінський,

курсант навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
рядовий поліції

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Цифровізація швидкими темпами трансформує всі сфери суспільного життя, і кримінологія не є винятком. З появою нових технологій кримінальні дослідження набувають нових можливостей для збору даних, їхнього аналізу та прогнозування. Водночас цифровізація приносить нові виклики, пов'язані з етикою, безпекою даних та легітимністю використання технологій. Стаття досліджує, як цифрові інструменти та методи впливають на розвиток кримінологічних досліджень і які нові можливості та виклики постають перед дослідниками.

Цифровізація відкриває значні можливості для кримінологічних досліджень, надаючи дослідникам нові інструменти для збору та аналізу даних. Одним із ключових досягнень є використання великих даних, що дозволяє отримувати детальнішу інформацію про злочинність та соціальні взаємодії, які впливають на її динаміку. Сучасні технології, такі як штучний інтелект та алгоритми машинного навчання, дають можливість автоматизувати

процеси аналізу даних та знаходити складні взаємозв'язки, які раніше були непомітними або надто трудомісткими для обробки вручну [1]. Додатково цифрові інструменти дозволяють швидко відслідковувати зміни у поведінкових моделях та соціальних тенденціях, що можуть сигналізувати про нові види злочинів або зміни у структурі кримінальної діяльності [2]. Аналіз даних із соціальних мереж, відеоспостереження та інших цифрових джерел створює можливість досліджувати поведінку в режимі реального часу, що сприяє розробці превентивних заходів та своєчасному реагуванню на потенційні загрози. Іншим важливим аспектом є використання геоінформаційних систем, що дає змогу досліджувати просторові особливості злочинності, зокрема аналізувати гарячі точки злочинної активності та ефективність заходів щодо забезпечення безпеки [3]. Системи прогнозування, які базуються на історичних даних і поточних тенденціях, можуть бути корисними для правоохоронних органів у плануванні ресурсів та профілактиці злочинів. Ці технології надають кримінологам можливість працювати з більш масштабними і різноманітними джерелами інформації, відкриваючи нові горизонти для наукових досліджень та практичної діяльності.

Цифровізація, надаючи нові можливості для кримінологічних досліджень, одночасно породжує низку викликів, які стають дедалі більш актуальними. Одним із головних викликів є питання етичності використання цифрових технологій у кримінологічних дослідженнях. Зокрема, проблема конфіденційності та приватності даних постає як серйозна загроза для прав людини. Використання великих обсягів персональних даних із цифрових платформ, соціальних мереж або інших джерел вимагає ретельного контролю, щоб уникнути можливих порушень прав особистості та недопущення надмірного втручання у приватне життя. Іншим важливим викликом є кібербезпека [4]. Цифрові системи, які використовуються для збору та зберігання даних, можуть стати мішенню для кібератак, що піддає ризику як самі дослідження, так і дані, які в них використовуються. Кримінологи повинні враховувати ризики, пов'язані з можливими втручаннями в їхню роботу, і шукати нові методи захисту інформації. До того ж підвищується складність збереження цілісності та автентичності даних

в умовах постійних технологічних змін та еволюції кібертехнологій. Цифровізація також викликає питання щодо легітимності результатів досліджень, оскільки алгоритми штучного інтелекту та машинного навчання можуть бути упередженими або базуватися на неповних даних. Це може призвести до неправдивих висновків та некоректних прогнозів, що створює ризики для правосуддя. Окрім цього, технології прогнозування злочинності можуть стати інструментом для дискримінації певних соціальних груп або посилення упередженості в роботі правоохоронних органів.

На нашу думку, технічна складність використання цифрових технологій та необхідність постійної їх адаптації під нові умови також створюють бар'єри для дослідників. Виникає потреба в підвищенні кваліфікації кримінологів, які працюють з новітніми технологіями, та створенні відповідних навчальних програм. Такий швидкий розвиток цифровізації ставить перед науковою спільнотою завдання знайти баланс між можливостями і ризиками, щоб забезпечити ефективність досліджень та захистити права людини в нових умовах.

Перспективи розвитку кримінологічних досліджень у контексті цифровізації тісно пов'язані з постійним впровадженням нових технологій та інструментів, які відкривають нові горизонти для аналізу злочинності [5]. Однією з ключових перспектив є широке використання штучного інтелекту для аналізу великих обсягів даних, що дозволить робити точніші прогнози та краще розуміти тенденції розвитку злочинної поведінки. Інтеграція цифрових технологій у кримінологію дозволяє не лише спостерігати за поточними подіями, а й моделювати майбутні сценарії, тим самим підвищуючи ефективність превентивних заходів та швидкість реагування на злочини. Також можна очікувати, що розвиток кримінологічних досліджень набуде міждисциплінарного характеру, оскільки цифровізація вимагає співпраці між кримінологами, інформатиками, соціологами та юристами. Така синергія сприятиме глибшому розумінню злочинних процесів та створенню інноваційних підходів до боротьби зі злочинністю, особливо в кіберпросторі, де традиційні методи досліджень виявляються недостатньо ефективними. Особливу роль відіграватиме

розвиток технологій кібербезпеки та створення нових аналітичних інструментів для розслідування кіберзлочинів, які стають дедалі складнішими. Ще одна важлива перспектива полягає у вдосконаленні методів збирання даних [6]. Завдяки цифровізації стає можливим отримувати інформацію з різних джерел – від соціальних мереж до систем відеоспостереження та мобільних додатків. Це дозволяє формувати більш повну картину про поведінку окремих осіб або груп, аналізувати їхні соціальні зв'язки та мотивації [7]. У майбутньому такі дані можуть бути використані не лише для профілактики злочинів, але й для виявлення прихованих закономірностей у кримінальній діяльності, що досі залишалися поза увагою.

Ми вважаємо, що цифровізація також надасть можливість створювати більш гнучкі та адаптивні дослідницькі моделі, які будуть здатні швидко реагувати на зміни у злочинних процесах. Це своєю чергою допоможе ефективніше боротися з новими видами злочинів, такими як кіберзлочинність, що вимагає швидкого адаптування до нових загроз. У довгостроковій перспективі цифрові інновації у кримінології сприятимуть підвищенню якості й точності досліджень, що дозволить розробляти більш ефективні стратегії запобігання злочинам та зміцнення правопорядку.

Отже, цифровізація здійснює суттєвий вплив на розвиток кримінологічних досліджень, відкриваючи нові можливості для аналізу злочинності та прогнозування її тенденцій. Використання великих даних, штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання дозволяє дослідникам глибше розуміти складні процеси, що формують злочинну поведінку, а також ефективніше застосовувати превентивні заходи. Однак водночас цифровізація ставить перед кримінологією нові виклики, зокрема питання етичності, захисту даних та уникнення упереджених висновків. Технологічний прогрес потребує постійного розвитку методологічних підходів та міждисциплінарної співпраці, щоб забезпечити належний рівень безпеки, точності та легітимності досліджень. У підсумку цифровізація, хоча й створює певні ризики, має значний потенціал для вдосконалення кримінологічних досліджень і формування нових підходів до розв'язання сучасних проблем злочинності.

Список використаних джерел

1. Давиденко В. Л. Цілі та завдання віктимологічного впливу на злочинність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 141–143.
2. Денисов С. Ф. Деякі аспекти сутності та предмета кримінології як науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 151–159.
3. Зінченко Д. А. Аналіз ризиків і стратегій захисту від кібератак у сучасному цифровому світі. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 31 травня 2023 Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 118–121.
4. Зінченко Д. А. Стратегія боротьби з кіберзлочинністю в умовах глобалізації інформаційних просторів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 105–107.
5. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Інтеграція баз даних кримінальних відомостей як засіб підвищення ефективності розслідування. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2023 року). Харків : ХНУВС, 2023. С. 101–104.
6. Крицак І. В. Напрями/тренди розвитку української та закордонної кримінології крізь ціннісну основу: шлях подальшого еволюційного розвитку. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 14 червня 2024 р.). Харків : Право, 2024. С. 193–207.
7. Шевчук Т. До питання про основні напрямки розвитку кримінологічної науки в Україні. *Omul, Criminologia, Știința* : Conferința științifică internațională : ediția a 2-a (Chișinău, 24 martie 2023). Chișinău : Institutul de științe penale și criminologie aplicată, 2023. Vol. 1. P. 220–222.

Ігор Іваньков,

доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Владислав Падалка,

здобувач вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

В умовах воєнного стану національна безпека стає не лише пріоритетним завданням для держави, але й ключовим фактором

виживання суспільства. Воєнні конфлікти створюють численні загрози, що охоплюють різні сфери життя країни: економічну, політичну, соціальну та екологічну. Особлива увага керівництва країни-жертви озброєної агресії, безумовно, прикута до захисту територіальної цілісності та збереження національного суверенітету, тому питанням екологічної безпеки приділяється, як правило, недостатньо уваги. Однак воєнні дії негативно впливають на навколишнє середовище через руйнування інфраструктури, знищення промислових об'єктів, забруднення водних та ґрунтових ресурсів, а також небезпеку радіаційних або хімічних витоків, що створює комплексний тривалий вплив на екосистеми, природу та в кінцевому підсумку – на стан здоров'я населення.

Окрім безпосередньої шкоди, екологічні загрози можуть мати ще й вторинні наслідки, що ускладнюють ситуацію. Зокрема, забруднення ґрунтів і водних джерел впливає на сільське господарство, загострюючи продовольчу кризу. Водночас екологічні катастрофи, спричинені воєнними діями, можуть підвищити ризик виникнення епідемій і посилення соціальної нестабільності. Саме тому в умовах воєнного стану вирішення питань екологічної безпеки стає невід'ємною частиною стратегії національної безпеки, а екологічні загрози прямо впливають на життя і добробут громадян. Розробка ефективних механізмів захисту та відновлення природного екологічного стану постає одним із ключових напрямів у стратегії національної безпеки держави.

Дослідження впливу воєнних дій на довкілля дає можливість об'єктивно оцінити ризики для екосистеми та безпеки країни в цілому. Проблема екологічної безпеки в контексті загроз національній безпеці була складовою частиною наукових доробків Н. М. Власюк, О. І. Любинського, Ж. О. Рудницької, О. М. Семєрні, І. В. Федорчука, М. І. Хилька та ін.

Сьогодні Україна стикається з численними загрозами екологічній безпеці через озброєну агресію росії. Саме тому, за свідченням Н. М. Власюк, щодня експерти Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції України вносять до єдиного реєстру подій, що виникли в результаті воєнних дій та спричинили або можуть спричинити забруднення атмосферного повітря, водних та земельних ресурсів небезпечними речовинами [1, с. 10].

Хилько М. І. вважає, що будь-який аспект національної безпеки – економічний, технологічний чи оборонний – втрачає значення, якщо довкілля стає непридатним для життя та діяльності людини. Тому екологічну безпеку слід розглядати не просто як складову національної безпеки, а як ключовий елемент, що здатен одночасно консолідувати суспільство і забезпечити його стійкий розвиток та прогрес [2, с. 71].

Частина 4 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» визнає екологічну безпеку одним із пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки, підкреслюючи необхідність захисту навколишнього природного середовища та управління ризиками, пов'язаними з екологічними загрозами, що можуть впливати на стійкість країни в умовах різних загроз, зокрема і під час воєнного стану [3].

Основні екологічні загрози стосуються:

1. Руїнування інфраструктури та промислових об'єктів. Під час бойових дій масово знищуються заводи, житлові та адміністративні будівлі, заклади охорони здоров'я та освітні заклади, енергетичні об'єкти тощо. Вартість прямих збитків від початку повномасштабного російського вторгнення, за даними фахівців Київської школи економіки, перевищила 157 млрд грн.

2. Забруднення водних ресурсів. Воєнні дії на території України призвели до пошкодження водоочисних станцій, систем каналізації, забруднення річок, підземних вод та інших об'єктів водопостачання. Один із прикладів – забруднення річки Сейм, де сталася серйозна екологічна катастрофа. Починаючи із серпня 2024 р., було зафіксовано значне забруднення цієї річки органічними речовинами, що призвело до масового мору риби – зібрано близько 10 тонн мертвої риби. Забруднення, ймовірно, сталося через скиди невідомих речовин з території росії, що стікали в Сейм і Десну. Станом на 5 вересня 2024 р. за інформацією, оприлюдненою Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, забруднюючі органічні речовини дійшли до ділянки річки Десна в м. Чернігові [5].

3. Забруднення ґрунтів та сільськогосподарських земель. Руїнування аграрної інфраструктури, хімічні речовини, які утворюються внаслідок розривів снарядів та мін, що використовуються

під час воєнних дій, можуть залишати токсичні сліди у ґрунті. Землі засмічуються залишками озброєння, військової техніки, фортифікаційних споруд та уламків дерев. У результаті деградує земля – ключовий ресурс, що, як підкреслює В. Ф. Камінський, забезпечує харчуванням не тільки Україну, а й понад 400 мільйонів людей у світі [6, с. 7].

4. Знищення лісів і природних екосистем. Воєнні дії спричинили масштабне пошкодження природних заповідників, лісів та інших екосистем. Втрата лісових ресурсів призводить до ерозії ґрунту, зниження біорізноманіття і загострення кліматичних змін, оскільки ліси виконують функцію природних регуляторів клімату. Також ліси в зоні активних бойових дій нерідко охоплюються пожежами, що становить, за свідченням А. Д. Кузика, 19,5 % території України, або умовно територію завширшки близько 20 км по обидва боки від лінії фронту [7, с. 18].

5. Радіаційні загрози. Попри відсутність великих аварій на ядерних об'єктах війна створює постійні загрози для ядерної безпеки. Наприклад, Запорізька АЕС (ЗАЕС) опинилася під загрозою руйнування через бойові дії та окупацію, що, як зазначає О. В. Войцехович, порушило сім основних умов безпеки МАГАТЕ. Окупація території ЧАЕС призвела до пожеж на території зони відчуження, розграбування лабораторій і систем моніторингу, а також руйнування важливих інфраструктурних об'єктів [8].

Семерня О. М. переконана, що навіть в умовах воєнного стану дотримання екологічної безпеки є вкрай важливим, адже після бойових дій буде обов'язково мирне життя, а воно має бути у комфортних, придатних для існування, нешкідливих умовах, з родючими ґрунтами, джерелами чистої води та відсутністю радіоактивних забруднень [9, с. 65].

Для подолання екологічних загроз в умовах російської агресії та забезпечення екологічної безпеки в Україні слід впроваджувати короткострокові і довгострокові заходи їх подолання, зокрема:

1. Пріоритет екологічної безпеки. Захист довкілля має бути одним із ключових елементів національної безпеки. Державні органи та міжнародні організації повинні координувати зусилля для мінімізації екологічних ризиків на державному і на регіональному рівнях.

2. Превентивний підхід. Необхідно впроваджувати механізми запобігання екологічним катастрофам, наприклад: ретельний моніторинг екологічно небезпечних об'єктів, своєчасне реагування на потенційні загрози, забезпечення доступу до інформації про стан навколишнього середовища.

3. Відновлення екосистем. Окрім негайного реагування на забруднення або пошкодження природних ресурсів, важливо зосередитися на стратегіях довгострокового відновлення екосистем. Це охоплює: відновлення лісів, очищення водойм, ремедіацію ґрунтів, відновлення біорізноманіття. Інтеграція заходів екологічної безпеки до інших галузей економіки, зокрема до енергетики; сільського господарства; інфраструктури тощо. Громадська участь та прозорість. Важливо залучати місцеві громади, наукові організації та громадські активи до процесу моніторингу і реагування на екологічні загрози, що має убезпечити потенційні ризики. Екологічне право та відповідальність. Важливо оновлювати законодавство щодо екологічної безпеки та запобігання забрудненню навколишнього середовища, зокрема в умовах воєнного стану. Винні у вчиненні екологічних правопорушень повинні нести відповідальність, включно з міжнародною і кримінальною.

4. Розробка програм з відновлення постраждалих регіонів. Цей напрям після завершення бойових дій має стати одним із пріоритетів державної політики, охоплювати різні аспекти (економічний, соціальний, інфраструктурний, екологічний) і містити заходи з очищення територій від вибухонебезпечних предметів, відновлення родючих земель та зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища.

Таким чином, екологічна безпека має бути інтегрованою складовою національної безпеки, оскільки від стану довкілля залежить не лише здоров'я населення, а й відновлення країни після війни. Лише гармонійне поєднання воєнної та екологічної безпеки дозволить забезпечити стале майбутнє та ефективне відновлення України.

Список використаних джерел

1. Власюк Н. М. Окремі аспекти екологічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Житомир, 7 жовт. 2022 р.). Житомир : Житомирська політехніка, 2022. С. 7–9.

2. Хилько М. І. Екологічна безпека як компонента національної безпеки. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії* : збірник наукових праць / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. Ч. 2. С. 351–359.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 09.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 08.09.2024).

4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. *Київська школа економіки*. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 08.09.2024).

5. Актуальна інформація щодо забруднення на річках Сейм та Десна. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mep.gov.ua/aktualna-informatsiya-shhodo-zabrudnennya-narichkah-sejm-ta-desna/> (дата звернення: 08.09.2024).

6. Камінський В. Ф., Ткаченко М. А., Коломієць Л. П. Методичні рекомендації щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення, порушених внаслідок воєнних дій. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 84 с.

7. Кузик А. Д., Товарянський В. І. Вплив воєнних дій на лісові екосистеми України та їх післявоєнне відновлення. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2023. № 27. С. 16–22.

8. Войцехович О. В. Оцінка радіологічних впливів війни на навколишнє природне середовище в Україні. *Український гідрометеорологічний інститут*. URL: https://uhmi.org.ua/msg/ozinka_radiologichnyh_vplyviv_viyuny/dopovid_ozinka_radiologichnyh_vplyviv_viyuny_voizekhovich_obse_30_06_2023.pdf (дата звернення: 08.09.2024).

9. Семерня О. М., Любинський О. І., Федорчук І. В. та ін. Екологічна безпека в умовах воєнного стану. *Екологічні науки*. 2022. № 2 (41). С. 62–66.

Юлія Кернякевич-Танасійчук,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
завідувач кафедри судочинства
навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року окреслено напрями подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи відповідно до такої мети: «Метою Стратегії є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту» [4]. Серед завдань з реалізації стратегічної цілі конкретизовано таке: «Удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження» [4]. Відповідно, у Стратегії передбачено «зміну підходів до залучення до корисної зайнятості засуджених та осіб, взятих під варту, створення додаткових стимулів для залучення засуджених до праці як засобу ресоціалізації» [4]. Це потребує окремого міжгалузевого аналізу в контексті реалізації права на працю засудженими.

Ця публікація виконана в межах реалізації завдань фундаментального дослідження «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні», РК УкрІНТЕІ № 0121U114397, номер бюджетної програми: 6581040» у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Окремі аспекти реалізації права на працю в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України і Служби пробації висвітлено А. Степанюком, І. Яковець та іншими в науково-практичному посібнику [1], стендових доповідях правозахисників і представника Уповноваженого з прав людини в місцях несвободи

В. Нікуліна на науково-практичних заходах, що були проведені в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України [6; 7]. Деякі проблемні моменти правового регулювання права на працю осіб, засуджених до позбавлення волі, в Україні під час провадженого воєнного стану представлено в публікації автора [2].

Як відомо, реалізація права на працю, передбаченого статтею 43 Конституції України, зміст якого полягає в можливості вільно розпоряджатися своєю здатністю до праці, засудженими, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі, має свої особливості та обмеження. Такі особливості передусім передбачені Кримінально-виконавчим кодексом України та Інструкцією про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі [5]. Як зазначається в опрацьованих джерелах, обмеження в реалізації права на працю мають каральний та виховний характер і випливають із самого покарання. До цих обмежень належать: неможливість добровільного вступу в трудові відносини, зміна їх характеру чи добровільне припинення, вільне користування коштами тощо [3]. Дійсно, унаслідок реалізації права на працю з урахуванням індивідуальних особливостей особистості засудженого можна досягти працевлаштування особи, звільненої з місць відбування покарання, що буде найкращим підтвердженням не лише ефективності застосування праці засуджених до позбавлення волі, але і їх успішної ресоціалізації такої особи. Разом з тим у цьому напрямі виникає низка нагальних проблем, що потребують розв'язання. Наприклад, фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України на запит Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини В. Нікуліна щодо залучення засуджених до праці за цивільно-правовими угодами та інше було підготовлено науково-правовий висновок, у якому аргументовано відповідь про те, що чинні нормативні акти не передбачають права адміністрації установ виконання покарань вимагати укладення додаткових угод. Адміністрації установ виконання покарань мають достатні нормативні підстави для утримання до 25 % із сум винагород засуджених, які їм нараховуються та які вони отримують за договорами ЦПХ.

В умовах реалій соціально-економічної кризи, в якій перебуває наша держава, проблема забезпечення зайнятості населення особливо загострилася. Вирішення питань правового регулювання і реалізації права на працю засуджених в установах виконання покарань, забезпечення зайнятості та працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є одним з визначальних індикаторів реінтеграції їх у суспільне життя як повноправних його учасників. Тому діяльність моніторів національного превентивного механізму, підтримка з боку правозахисних організацій щодо забезпечення рівних і справедливих умов і безпеки праці, ініціативи ДКВС України і спільнот виробничої галузі в Україні, закладів фахової передвищої і вищої освіти на теперішній час украй значуща.

Список використаних джерел

1. Дотримання прав людини в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України і Служби пробачії: наук.-практ. посіб. / О. В. Гальцова, О. О. Пашенко, А. Ф. Степанюк, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Ф. Степанюка; НАПрН України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2023. 130 с.

2. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча система України: виклики воєнного стану. *Law and Society*. 2024. Iss. 9. P. 67–73. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/7660/7874> (дата звернення: 25.08.2024).

3. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін.; за заг. ред. Т. А. Денисової. Київ: Істина, 2008. 200 с.

4. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 25.08.2024).

5. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 р. № 396/5 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13> (дата звернення: 25.08.2024).

6. Реалізація прав засуджених в суспільстві змін: науковий і прикладний дискурс: дайджест стенд. доп. наук.-метод. семінару у формі круглого столу онлайн (м. Харків, 4 квітня 2023 р.) / уклад.: В. Пивоваров, В. Ворожбіт-Горбатюк; Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2023. 48 с.

7. Стратегії суспільної безпеки і пробачія: світові стандарти і національні цінності : дайджест стенод. доп. за результатами II всеукр. наук.-практ. заходу у формі круглого столу (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / уклад.: В. Пивоваров, В. Ворожбіт-Горбатюк ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2024. 48 с.

Валентин Коваленко,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України;

Віталій Коваленко,

кандидат юридичних наук,
докторант відділу проблем державного управління
та адміністративного права Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПОКАРАНЬ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Як свідчить історія сучасної економіки України (1991–2024 рр.), одним із важливих елементів і складових її сталого розвитку є діяльність підприємств установ виконання покарань (далі – УВП). При цьому варто зазначити, що такі суб'єкти господарської діяльності розміщені як в УВП відкритого (виправні центри), так і закритого типу (виховні та виправні колонії) (ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України).

У зв'язку з цим привертають увагу кілька фактів, які мають юридичне значення та впливають на економічні показники в цілому в нашій державі, а саме:

1. Якщо до 2014 року засуджені до позбавлення волі зобов'язані були працювати на підприємствах УВП та інших об'єктах, які визначала адміністрація колонії, то на сьогодні цей засіб виправлення та ресоціалізації зазначених осіб (ст. 6 КВК) є для них правом [1].

Такий підхід законодавця, хоча й дав можливість адаптувати правовий статус засуджених в Україні (ст. 7 КВК) до європейських стандартів, проте створив низку суттєвих проблем для економіки нашої держави в цілому і для сфери виконання покарань зокрема. Так, якщо до внесення вказаних вище змін до КВК підприємства УВП входили до п'ятірки найбільш прибуткових в Україні

[2, с. 231–237], то в сучасних умовах їх роль зводиться лише до створення для засуджених відповідних умов (у виді отримання робочої кваліфікації, отримання професійного досвіду, підвищення професійного рівня та ін.) для ресоціалізації цих осіб у суспільстві після звільнення від покарання (ст. 152 КВК), тобто власне прибуток не є самоціллю (пріоритетною метою) будь-якого підприємства УВП.

Як наслідок, незайнятість засуджених суспільно корисною працею (як за своєю волею (бо це є правом цієї особи), так і з «вини» адміністрації УВП) виступає не тільки однією з детермінант, що сприяє вчиненню ними нових злочинів у процесі виконання – відбування покарання [3, с. 159–181], але й детермінантою, що негативно впливає на економічні показники в цілому в Україні, посилюючи таким чином кризові явища в економіці і УВП, і нашої держави.

Свого часу саме на цьому аспекті діяльності УВП акцентував увагу І. В. Штанько, який констатував, що невпинне зростання кількості непрацюючих засуджених у місцях позбавлення волі – це шлях до посилення їх агресивності, порушень дисципліни та вчинення злочинів [3, с. 9].

2. Як до 2014 року, так і в сьогоденні однією з проблем діяльності УВП, а отже, й економіки України в цілому, є постійне збільшення кількості нереалізованої продукції, виробленої засудженими, на складах.

Тільки протягом 1991–1993 рр. на складах УВП через відсутність попиту було зосереджено майже 60 % виробленої засудженими продукції [4, с. 5].

У 1991 році (першому періоді функціонування Державного департаменту України (ДДУПВП) у статусі центрального органу виконавчої влади, який реалізував державну політику у сфері виконання покарань) зазначені показники суттєво не змінилися [5, с. 45–46].

Ухвалюючи 2017 року Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, її розробники також звернули увагу на одне з необхідних завдань удосконалення сфери виконання покарань, а саме – підвищення операційної ефективності підприємств УВП.

Аналогічні завдання визначені з цього приводу й у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках (2022 рік).

3. Щороку сфера виконання покарань стикається з такою проблемою, як оптимізація діяльності УВП, а разом з тим – із закриттям їхніх підприємств.

Цей процес розпочався за ініціативи ДДУПВП ще 1999 року (і називався в той час консервацією основних виробничих фондів підприємств [5, с. 44–45]) і набув поширення нині. Так, із 182 УВП, які підпорядковувались у 2023 році адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, діючими вважались 109 з них. При цьому 29 УВП перебували на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України, а в 39 установах проводилась оптимізація (по суті закриття), тобто стільки їхніх підприємств не були задіяні в економічному процесі як сфери виконання покарань, так і економіки нашої держави загалом.

Як показує практика, більшість підприємств УВП, які оптимізовані, утримуються за рахунок доходів інших таких суб'єктів господарської діяльності, у зв'язку з чим до бюджету України не надходять потенційні кошти від працевикористання засуджених.

Водночас за кордоном з цього приводу існує дещо інша практика: у закритих пенітенціарних установах, включно з тюрмами, проводяться заняття на платній основі зі студентами (курсантами) юридичного профілю; організовуються екскурсії для багатих туристів; створюються готелі для всіх пересічних громадян і т. ін. [6], що, без сумніву, варто враховувати й Україні в умовах бюджетного дефіциту, війни та високого рівня інфляційних процесів, які детерміновані проблемами економічного характеру.

У цьому, власне, і проявляються деякі особливості реалізації Стратегії сталого розвитку України у сфері виконання покарань з урахуванням історичного генезису їх виникнення та функціонування у сьогоденні.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 08 квітня 2014 року № 1186-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 869.

2. Денисова Г. А. Покарання: кримінально-правовий та кримінально-виконавчий характер : монографія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. 340 с.

3. Штанько О. Ф. Нагальні питання підвищення діяльності кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 7–11.

4. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи за 1993 рік : інформаційний бюлетень. Київ : ГУВП МВС України, 1994. 88 с.

5. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році. Київ : ДДУПВП, 2000. 84 с.

6. Топ-10 найбільш комфортабельних в'язниць світу. URL: <https://tsn.ua/tsikavinki/top-10-naybilsh-komfortabelnih-v-yaznic-svitu.html> (дата звернення: 26.08.2024).

Олександр Колб,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету;

Леся Дучимінська,

начальник управління контролюно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України
у Волинській області

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ РЕФОРМ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬСЯ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Як показали результати вивчення нормативно-правових актів, пов'язаних з історією створення, розвитку та функціонування Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, у кожному з них тією чи іншою мірою питання щодо активного залучення науковців до процесу виконання та відбування покарань були закріплені як пріоритетні завдання щодо якісної видозміни сфери виконання покарань і пробації та приведення її до кращих міжнародних практик.

Насамперед мова йде про Основні напрями реформування кримінально-виконавчої системи України, що були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.1991 № 88 [1], та які доволі позитивно оцінили з огляду змісту стратегії розвитку сфери

виконання покарань тодішні керівники Головного управління виконання покарань (ГУВП) МВС України [2, с. 10].

У подальшому завдання з цього приводу були визначені також у Положенні про Державний департамент України з питань виконання покарань (ДДУПВП), яке було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 № 587, і в Положенні про Державну пенітенціарну службу України, затверджене постановою Уряду України від 02.06.2014 № 225.

Ба більше, з метою виконання зазначених нормативно-правових актів у сфері виконання покарань на підставі відповідних наказів ДДУПВП та Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України у вказаних центральних органах виконавчої влади створили наукові ради [3], які з незрозумілих причин були ліквідовані 2014 року і не функціонують при ДКВС України донині.

Поряд з цим варто зазначити, що ні в Кримінально-виконавчому кодексі (ст. 5 КВК), ні в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (ст. 2), ні в інших законодавчих актах, які регулюють діяльність органів і установ виконання покарань (УВП), не закріплено такий важливий принцип, як науковість, що не тільки суперечить логіці процесу виконання та відбування покарань, а й практиці його реалізації.

Зокрема, до 2000 року в системі ДКВС України науковий супровід усіх реформ, які здійснювались у сфері виконання покарань, доволі предметно та ефективно здійснював Київський інститут внутрішніх справ, у тому числі шляхом оприлюднення результатів досліджень науково-педагогічних працівників у спеціальному бюлетені [4]. Серед беззаперечних досягнень у цьому сенсі можна назвати такі проекти нормативно-правових актів, до розробки яких були залучені вчені, як:

а) Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Україні [1];

б) Про внесення змін у Виправно-трудоий кодекс України;

в) Про першочергові заходи щодо забезпечення життєдіяльності виправно-трудоих установ і лікувально-трудоих установ в умовах переходу до ринкових відносин; ін. [5, с. 25–28].

Показовою у цьому контексті є (на жаль, не реалізована донині) доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України»,

яку 1997 року розробив ректор Київського інституту внутрішніх справ Г. О. Радов [6, с. 11–52].

Такими, які певною мірою ігноруються керівництвом ДКВС України, можна назвати й доктрину пенітенціарного права України, сформульовану у спеціальній монографії колективом науковців (І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов, О. О. Шкута) 2017 року [7], а також проєкт Закону України «Про пенітенціарну систему України», запропонований І. Г. Богатирьовим у 2013 році [8].

Без сумніву, важливу теоретико-прикладну роль у реформуванні сфери виконання покарань і пробації України могла б відіграти й інша фундаментальна праця І. Г. Богатирьова – «Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи нового типу (інноваційний проєкт)» (2014 рік) [9].

Проте досі напрацювання зазначеного вченого та інших фахівців у галузі кримінально-виконавчого права України (Т. А. Денисової, В. М. Грубишева, А. Х. Степанюка, І. М. Копотуна, В. Я. Конопельського та ін.) на практиці та в нормотворчій діяльності Міністерства юстиції України до уваги беруться лише частково, безсистемно та без намірів реальної реалізації.

Привертає увагу і той факт, що практично призупиняє свою наукову діяльність спеціальний фаховий журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України», у якому оприлюднювали сучасні наукові розробки вчених-пенітенціаристів.

Водночас у сучасних державних програмах, що стосуються процесу виконання та відбування покарань (Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (2017 р.), Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року; ін.) одним із напрямів удосконалення зазначеної сфери суспільної діяльності визначено активне використання потенційних можливостей науки.

Отже, існує конкретна прикладна проблема, розв'язання якої має прямий стосунок до організаційно-правових засад діяльності ДКВС України, позаяк від цього залежить як успішне досягнення визначеної в законі мети покарання, так і завдань кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1 КВК).

Список використаних джерел

1. Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Україні: постанова Кабінету Міністрів Української РСР від

11.07.1991 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

2. Штанько І. В. Нагальні питання ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 7–11.

3. Про затвердження Положення про Наукову раду Державної пенітенціарної служби України та її складу : наказ Державної пенітенціарної служби України від 16.08.2011 р. № 311. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN73683> (дата звернення: 21.08.2024).

4. Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. Київ : КІВС, 1996. № 1. 119 с.

5. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України у 1991 році : інформаційний бюлетень. Київ : ГУВП МВС України, 1992. 28 с.

6. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 11–52.

7. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України : монографія. Київ : Дакор, 2017. 236 с.

8. Богатирьов І. Г. Закон України «Про пенітенціарну систему України» проєкт. Київ : ДПтС України; Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. 21 с.

9. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу : інноваційний проєкт. Київ : ДПтС України; Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 53 с.

Наталія Коломіць,
професор, доктор юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Вікторія Ухабова,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

РОЗВИТОК ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 111 ККУ

Державна зрада надзвичайно висока в сучасному контексті геополітичних викликів і загроз. Державна зрада являє собою серйозну загрозу національному суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці. Зростаюча міжнародна напруженість, конфлікти та гібридні війни змушують країни дедалі пильніше ставитися до можливих загроз своїй безпеці. Для забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів необхідно постійно вдосконалювати законодавство у сфері боротьби з цим видом злочинів. Тому практика застосування державної зради є актуальною як для наукових кіл, так і для правоохоронних та державних органів.

У Кримінальному кодексі зазначено: «Державна зрада – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» [1].

Враховуючи це визначення, законодавство передбачає серйозні наслідки для тих, хто вчиняє подібні дії, і покликано забезпечити національну безпеку та стабільність країни.

Тому розвиток права державної зради в сучасному світі є надзвичайно важливим питанням з точки зору національної безпеки та правопорядку. Проблема державної зради в сучасному світі набуває дедалі більшого значення в умовах глобалізації, стрімкого технологічного розвитку і політичних потрясінь, що може мати серйозні наслідки для національної стабільності та національної

безпеки. У зв'язку з цим пошук шляхів удосконалення законодавства для ефективної протидії цьому виду злочинів стає одним із пріоритетних завдань.

Україна перебуває на шляху вдосконалення кримінального законодавства про державну зраду, яке набуває дедалі більшого значення в контексті національної безпеки. Аналіз розвитку законодавства в цій сфері впродовж історії показує, що питання державної зради завжди було одним з найгостріших з точки зору забезпечення національної стабільності та безпеки.

Новий проєкт Кримінального кодексу України, що відображає останні зміни в законодавстві, визначає відповідальність за державну зраду України та передбачає покарання осіб, які завдають шкоди національним інтересам. Важливою особливістю нового підходу є розширення криміналізації державної зради відповідно до сучасних викликів і загроз національній безпеці.

Аналіз історичного розвитку українського кримінального права показує, що проблема державної зради завжди відіграла важливу роль у правовому просторі України. З часом термінологія та форма цього злочину вдосконалювалися, але основні поняття не змінювалися.

Кримінальний кодекс України, відображаючи вже вдосконалений підхід до визначення державної зради, визначав цей злочин як умисні дії, що завдають шкоди національним інтересам. Подальші зміни в законі призвели до скорочення кількості форм державної зради та уточнення визначення [2].

Важливим моментом є запровадження воєнного стану в Україні. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується в Україні в разі збройного вторгнення або загрози посягання на незалежність і територіальну цілісність держави. Умови воєнного стану вимагають безумовного дотримання принципів законності, патріотизму та політичної неупередженості в державних справах [3].

Зазначається, що зміни в законодавстві, які стосуються «тимчасового» елемента об'єктивної сторони державної зради в умовах воєнного стану, відображаються на посиленні відповідальності за подібні діяння. Законодавство тепер кваліфікує не лише державну зраду, а й пособництво державі-агресору, колабораційну діяльність.

3 березня 2022 року набули чинності зміни в Кримінальному кодексі України, згідно з якими встановлено нові норми про державну зраду. А саме посилено кримінальну відповідальність за державну зраду. За вчинення таких злочинів громадяни України караються позбавленням волі на строк від 12 до 15 років з конфіскацією майна. Якщо злочин скоєно в умовах воєнного стану, він карається 15 роками або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна. Ці зміни спрямовані на посилення кримінальної відповідальності за дії, що загрожують національній безпеці та суверенітету України. Це важливий крок на шляху боротьби з державною зрадою та забезпечення правопорядку в країні [4].

Український досвід ілюструє масштабну зраду в армії, правоохоронних органах та органах влади на окупованих територіях. Загалом для запобігання та розкриття випадків державної зради необхідні ефективні заходи, такі як підвищення обізнаності населення про національну безпеку та вжиття відповідних правових заходів для притягнення винних до відповідальності [5].

Актуальність питання вдосконалення кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні визначається необхідністю ефективного захисту державної безпеки в умовах агресії, зовнішніх і внутрішніх загроз. Аналіз законодавства свідчить про необхідність внесення змін з урахуванням сучасних реалій та з метою уникнення недоліків раніше діючих норм. Будь-які зміни в законі мають бути спрямовані на забезпечення послідовності, зрозумілості й ефективності застосування, а також враховувати сучасні виклики та міжнародні правові стандарти. Законодавство постійно оновлюється та підлаштовується під сучасний світ, але воно все ще має перспективи для подальшого розвитку.

Тобто українське законодавство активно працює над удосконаленням кримінального законодавства, зокрема над виявленням і покаранням осіб, які завдають шкоди національним інтересам. Нещодавні поправки до Кримінального кодексу передбачають посилення відповідальності за державну зраду, особливо в умовах воєнного стану. Ці поправки відображають необхідність забезпечення національної безпеки та стабільності, які відображають актуальні потреби національної безпеки. Однак цей процес має тривати, оскільки уряд повинен стежити за змінами в соціаль-

ному, технологічному розвитку та геополітичній ситуації. Таким чином, подальший розвиток і вдосконалення кримінального законодавства про державну зраду в Україні має охоплювати аналіз наявних проблем, використання міжнародного досвіду та постійне оновлення з урахуванням соціальних змін і загроз національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25–26. Ст. 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.08.2024).

2. Зайцев О. В. Наступність у регламентації державної зради у кримінальному законодавстві України. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна* : матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова), О. В. Харитонова, Н. В. Маслак та ін. Харків, 2023. С. 223–227.

3. Файлер І. С., Самороков В. О. Кримінальна відповідальність за державну зраду в період воєнного стану. *Європейський науковий конгрес* : збірка тез XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мадрид, 27–29.11.2023 р.). Мадрид, 2023. С. 466–469.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

5. Гарасимів О., Ряшко О. Проблеми розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Людина, кримінологія, наука* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Кишинів, 24 березня 2023 р.). Кишинів, 2023. С. 382–384.

Віктор Конопельський,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ;

Юлія Дмитрієнко,
аспірантка кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ

На науковому рівні доведено, що основу кримінологічної інформації становлять відомості про об'єкти, які є невід'ємними елементами предмета кримінології [1, с. 17]. При цьому необхідно мати на увазі, що структура цього виду інформації визначається внутрішньою будовою кримінологічно значущих об'єктів, а також враховувати той факт, що зазначені відомості мають і свої предметні особливості, обумовлені змістовною протиправною діяльністю особи чи злочинних об'єднань [1, с. 19], що досить важливо з огляду реалізації завдань та досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства України. Зокрема, на доктринальному рівні встановлено, що організована злочинність в Україні, включно зі сферою виконання покарань та пробації, характеризується високою латентністю [2, с. 339].

Крім цього, у кримінологічній характеристиці організованої злочинності, яка має місце в зазначеній галузі суспільних відносин, учені виокремлюють такі відомості про її суб'єктів:

1. До зазначеної протиправної діяльності залучаються можливо-сті великої кількості окремих підприємств і комерційних структур, включно з виробничими потужностями установ виконання покарань (УВП) [2, с. 341].

Без сумніву, що в такій ситуації кримінологічно значущою має стати не тільки інформація про організаторів і членів того чи іншого злочинного співтовариства, але й про керівництво тих юридичних осіб, які задіяні у протиправних «схемах» вказаних суб'єктів кримінальних правопорушень. Так, майже щорічно у сфері виконання по-

карань та пробації України до кримінальної відповідальності притягаються особи з числа персоналу УВП, які задіяні на виробництві цих установ [3, с. 231–416].

2. Хоча й доволі рідко, але все-таки щороку виявляються корумповані зв'язки членів організованих злочинних формувань із представниками органів державної влади, у тому числі з керівниками органів і УВП. Показовою у цьому сенсі є така інформація: практично щороку до різних видів юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень притягають представників персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України (за встановлення неслужбових стосунків із засудженими; отримання подарунків від їхніх родичів; отримання інших видів неправомірної вигоди; т. ін.) [4, с. 13].

3. Щороку збільшується кількість організованих злочинних формувань і тривалість їх функціонування на території України. Так, у сфері виконання покарань майже у 10 % УВП і слідчих ізоляторів (СІЗО) зазначена обставина призвела до того, що фактичне управління цими установами здійснювала свого часу не адміністрація системи ДКВС України, а злочинні «авторитети» [4, с. 12].

4. Інша важлива кримінологічна інформація про протиправну діяльність організованих злочинних формувань, яка знайшла своє відображення як в офіційних статистичних матеріалах, так і в науковій літературі, у якій, зокрема, доведено вплив УВП і СІЗО на криміногенну ситуацію в Україні [5, с. 164–183].

Загалом, якщо узагальнити отримані протягом цього наукового пошуку результати, що стосуються ролі й місця кримінологічної інформації у системі заходів запобіжної діяльності у сфері виконання покарань і пробації України з боку осіб, які мають статус так званих злочинних «авторитетів», то слід констатувати, що без суттєвої видозміни порядку виконання – відбування покарань щодо вказаної категорії осіб (режиму їх утримання в УВП) об'єктивно неможливо підвищити рівень кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності у сфері виконання покарань та пробації України.

У зв'язку з цим, як видається, логічно було б частину 3 статті 97 КВК доповнити абзацом другим такого змісту:

«Щодо осіб, які перебувають у статусі суб'єкта злочинного впливу або у статусі «вора в законі», зазначена програма складається

на підставі отриманої кримінологічної інформації від інших правоохоронних органів».

Такий законодавчий підхід дозволить реалізувати у кримінально-виконавчому законодавстві України системний метод і принцип побудови правових норм, сформульований у нормах чинного КК (ст.ст. 26–28; ст.ст. 255–255-3), та дасть можливість більш предметно, раціонально та цілеспрямовано використовувати кримінологічно значущу інформацію під час реалізації визначених у законі заходів індивідуальної запобіжної діяльності у сфері виконання покарань і пробації України.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.

2. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2014. 440 с.

3. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія. 3-тє вид., випр. і допов. / за заг. ред. В. В. Топчія. Луцьк : Терен, 2023. 418 с.

4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформаційний бюлетень. Київ : Департамент Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

5. Батиргарєєва В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 164–183.

Ігор Копотун,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Андрій Явтушенко,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЧОМУ ЗАСУДЖЕНІ, ЯКІ БУЛИ ЧЛЕНАМИ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, МАЮТЬ БУТИ ОБ'ЄКТАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ?

Як свідчить практика виконання та відбування покарань, значною проблемою сьогодення можна назвати протиправну діяльність

організованих груп у сфері виконання покарань України, які суттєво впливають на правопорядок в органах і установах виконання покарань. Саме зазначена категорія засуджених у 2016 році дезорганізувала роботу УВП і СІЗО (до 10 % загальній кількості з цих установ) та забезпечувала постачання на об'єкти, що охороняються, заборонених предметів, виробів і речовин [1, с. 12]. При цьому слід зазначити, що на профілактичних обліках щороку перебуває майже 10 % від загальної кількості засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, основу яких складають особи з числа членів організованих злочинних формувань [1, с. 16].

У зв'язку з цим привертає увагу і суспільно небезпечний факт, пов'язаний зі вчиненням кримінальних правопорушень персоналом ДКВС України, що були обумовлені протиправним впливом на них членів організованих злочинних формувань [1, с. 12–14].

Таким чином, підвищена суспільна небезпека зазначеної категорії осіб є очевидною, а тому системний підхід щодо запобігання та протидії явищам організованої злочинності у сфері виконання покарань та пробації є об'єктивно необхідним.

Алогічною, наприклад, є позиція суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України), які досі не віднесли до об'єктів адміністративного нагляду засуджених за вчинення бандитизму (ст. 257 Кримінального кодексу (КК)). Ще більш парадоксальним і незрозумілим можна назвати на сьогодні законодавчий підхід, відповідно до якого до таких об'єктів не віднесені організатори та учасники злочинних організацій (ст. 255 КК). Тим більше, що і перший, і другий вид кримінальних правопорушень щороку реєструється у відповідних джерелах офіційної статистики [2].

Додатковим аргументом з приводу означеної проблематики виступають кримінологічно значущі відомості щодо структури злочинів, вчинених організованими протиправними об'єднаннями, а саме: 1) злочинна діяльність, пов'язана з корумпованими зв'язками (9,6 % у структурі організованої злочинності); 2) такі самі діяння, що пов'язані з міжнародними зв'язками (7,1 %); 3) організовані угруповання, сформовані на етнічній основі (6,6 %) [3, с. 67]; 4) кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів тощо; 5) крадіжки та розбій; 6) вимагання; 7) хабарництво; 8) умисне вбивство; т. ін. [3, с. 69].

Якщо ці показники порівняти з інформацією про пенітенціарну злочинність, то можна визначити схожі напрями протиправної діяльності організованих об'єднань у сфері виконання покарань, зокрема:

а) злочини у сфері обігу наркотичних засобів (більше 30 % у структурі кримінальних правопорушень, вчинених засудженими під час відбування покарань);

б) злочини, пов'язані зі злісною непокорю адміністрації УВП (до 30 % у структурі пенітенціарної злочинності);

в) дії, що дезорганізують роботу УВП; умисні вбивства, втечі з місць позбавлення волі, т. ін. [1, с. 2].

Подібні злочинні посягання характерні і для протиправної діяльності персоналу ДКВС України, учасниками якої були детерміновані засуджені з числа організованих злочинних об'єднань, а саме: кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів (45 % у структурі цього виду злочинності); корупційні злочини, вчинення яких обумовлено в тому числі засудженими серед протиправних об'єднань (39 %); зловживання впливом, вчинене за участю членів організованих злочинних угруповань тощо (3 %); ін. [1, с. 13].

Отже, результати проведеного аналізу законодавчих актів, офіційних статистичних джерел і наукової літератури дозволяють констатувати, що, будучи носіями підвищеної суспільної небезпеки, члени організованих злочинних угруповань за формальними ознаками та щороку повторюваними випадками кримінальної активності мають стати об'єктами відповідного державного контролю, що визначений у Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

Список використаних джерел

1. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформаційний бюлетень. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022 рік – січень-червень 2024 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 25.08.2024).

3. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

Іван Кріцак,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології
Харківського національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЯ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ ЧЕРЕЗ ГУМАНІЗМ НА ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ЗАСАДАХ

Щодо розуміння та глибокого усвідомлення духовного шляху і мудрості святих. Вічна боротьба добра і зла «за законом єдності та боротьби протилежностей», що точиться в душі людини, потребує глибоких філософських роздумів, знання дермінаційних процесів/комплексів істинних причин, умов і факторів, що закладені у світобудові Всесвіту від першопричин його створення, а точніше янгольського світу, частина якого відколоса від божества і веде боротьбу/війну проти Бога. У духовному житті постійно відчувається цей конфлікт між прагненням до святості та потягом до гріха. Людина часом опиняється у стані, подібному до залежності/пристрасті, коли через дрібні гріхи ворог роду людського, як змій, обгортає нас і отримує можливість впливати на наші емоції, почуття, стани, свідомість.

Порівняння з алкоголіком чи наркоманом, що шукає дозу, найкраще передає душевну слабкість людини, коли вона намагається заповнити внутрішню порожнечу тимчасовим задоволенням, що, зрештою, не приносить справжньої радості. І лише через покаєння, молитву та духовні практики, такі як читання житій святих і пізнання божественних істин, можна знайти сили для боротьби.

Важливо розвивати власні духовні «прийоми рукопашного бою» у духовній боротьбі, що вимагають тривалого пошуку істини та самовдосконалення. Духовний шлях – це постійне вдосконалення, що містить як підйоми, так і падіння, але в цьому процесі існують справжні відповіді на важливі життєві питання, як здобути мир у душі. Духовна боротьба – це процес, у якому ми вчимося кожен день боротися зі своїми слабкостями/пристрастями.

У цьому контексті доречно згадати історію про перетворення демона через покаяння, який заспівав «Херувимську пісню», у праці преподобного Гавриїла Мелекеського (1888–1959), що є глибоким духовним уроком боротьби добра і зла. Старець, маючи духовну мудрість, викриває спокусника, який намагається обманом і хитрістю ввести його в гріх. Однак подвижник, розуміючи підступність ворога роду людського, використовує його власну зброю проти нього.

Діалог між старцем та бісом розкриває важливі духовні істини. Спокусник, намагаючись ввести подвижника в оману, поступово стає об'єктом власного падіння. Через прохання старця про «Херувимську пісню» біс, згадуючи своє колишнє служіння біля Престолу Божого, поринає у каяття. Таким чином, подвижник своєю смиренністю та мудрістю спонукає біса до покаяння, що символізує перемогу добра над злом.

Преподобний Гавриїл Мелекеський у своїй розповіді наголошує, що немає такого гріха, який би Бог не простив за умови щироного покаяння. Навіть давня злість занепалих духів, згідно з цією історією, може бути подолана милосердям Божим. Це послання звернене до всіх, хто зневірився у своєму спасінні, підкреслюючи, що Божа любов і милосердя безмежні.

Актуалізація розроблення кримінології цінностей за нинішніх умов. Методом голосового перечитування нами проаналізована стаття Р. В. Аташкаде, М. М. Гончаренко, Н. В. Караульної, Ю. В. Серової. На окремих найбільш яскравих постулатах цього наукового доробку та особистих переживаннях нинішніх подій російсько-української війни, а також глобальних подій і катаклізмів нами пропонується підкріпити ідеї гуманізму духовно-ціннісним підходом, що дасть неабиякі плоди й результати.

Це дослідження порушує важливі та фундаментальні питання про цінність життя, цінність людської душі та моральні й духовні аспекти сучасного глобалізованого світу. Тема співвідношення ціни та цінностей є надзвичайно актуальною в умовах сучасної культури споживання, де матеріальні блага найчастіше посідають провідне місце, а духовні цінності та моральні орієнтири відходять на другий план. Ідея того, що життя можна порівняти із су-

пермаркетом, де за все потрібно платити, ще раз підкреслює філософську парадигму, яка наголошує на важливості особистої відповідальності та свідомого безгріховного вибору.

Апокаліптичні події, про які згадується в Одкровенні Іоанна Богослова, спонукають до розмірковування про крихкість людського існування та важливість боротьби за душу, що є найбільшим/найсокровеннішим/найкоштовнішим Даром. Поєднання релігійного та філософського вимірів відображає глибокий внутрішній конфлікт сучасної людини, яка часто стикається з вибором між матеріальним та духовним, земним та вічним.

Розроблення кримінології цінностей – це новий і важливий напрям, що має на меті дослідження того, як цінності впливають на поведінку людей у суспільстві, зокрема на кримінальні явища. Враховуючи невдачу традиційних підходів ідеології прав людини в сучасному світі, пропонується переосмислення цих понять у контексті нових реалій. Епоха цінностей ставить людину перед необхідністю переоцінки власних життєвих пріоритетів і боротьби за душу людини.

Наші розмірковування відображають загальнолюдські виклики, з якими стикається нинішнє суспільство, коли пропонується звертати увагу на важливість духовних цінностей у боротьбі за життя і душу людини.

Важливі концепти гуманізму, що заслуговують на увагу. У ХХ столітті відбуваються кардинальні зміни в соціокультурних орієнтирах суспільства. Змінюються традиційні норми й еталони поведінки особистості, фіксуються потужні ціннісно-світоглядні зрушення. В основу новітньої системи виробництва закладались принципи різноманітності, унікальності та поліцентричності. Компроміс цінностей обов'язку і згоди послаблюється, вагомим стає значення цінностей самореалізації, що були спровоковані переходом до наукоємної, енерго- і матеріалозберігаючої економіки до високотехнологічного виробництва. Така виробнича система вимагала більшої ініціативності, самостійності, здатності до швидкої перетрансформації та навчання. Така культура становила певні труднощі, адже вона потребувала переформатування на власний розвиток особистості, яка здатна вільно обирати ціннісні життєві пріоритети [1, с. 51].

Такі соціальні зрушення стали початком формування характеру людини підприємця-купця, який шліфувався у гострій політичній боротьбі, небезпечних подорожах, ризикованих справах. Такий характер засвідчував яскраво виражену індивідуальність. Така людина була вмотивована володіти багатствами соціально-психологічними якостями: обережністю, дипломатичністю, гнучкістю. Відповідний спосіб життя стимулював розвиток незламної енергії, залізної волі, любов до авантур, хоробрість та витримку. Також необхідно було володіти знаннями про культуру інших народів та володіти їхніми мовами [2, с. 335].

Проблематичність сучасного світу засвідчила, що усталена антропологічна картина світу з претензією людини на панування у всесвіті вичерпана. Йдеться про ставлення людини до дійсності, а не самої гуманістичної орієнтації цінностей. Це пов'язано з гостротою суперечностей, викликаних глобалізаційними процесами у світі. Якщо донедавна джерелом ідеалів були релігійні та громадянські системи поглядів, то тепер з'явилися два нових джерела, що формують свідомість людини: це джерело глобальності подій, які мають витoki в теперішньому часі, та усвідомлення людиною нової ролі, ролі людини-лідера. Людина не здатна пізнати майбутнє, їй під силу лише прогностика, але вона здатна будувати майбутнє, яке потребує інших підходів, ніж демонструвало минуле [1, с. 56].

Природа людського буття і свідомості є внутрішньо діалогічною. Людина осягається лише у спілкуванні, вона постійно шукає себе, випробовує і перевіряє умови свого буття. Людина володіє основною здатністю – давати відповідь самій собі й іншим, так вона стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом, саме моральні цінності є детермінантами поведінки індивідів у соціумі та їх взаємовідносин – соціальних, групових, міжособистісних. [1, с. 57].

Гуманізм на засадах духовно-ціннісних підходів здатен принести неабиякі плоди та результати. *«Гуманізм є лише засобом, але не завершенням людського буття» (К. Ясперс).*

Франческо Петрарка, засновник філософії гуманізму та визначний італійський поет (1304-1374), на місце схоластики поставив гуманізм – humanitas – як нове світське вчення про людину. Мова йшла про напрям розбудови форм життя на інших засадах.

Він був переконаний у тому, що людина за природою – моральна істота, і на кращих рисах її природи повинна формуватися нова етика [3, с. 51].

Досліджуючи особливості трансформації ціннісних орієнтирів гуманізму, цілком слушною є думка Т. Черниша, що теоретичний аналіз феномену гуманізму являє собою принципово не завершену, відкриту систему, яка має свої субсистемні блоки сфери знання, такі як філософія, антропологія, аксіологія, психологія, педагогіка, теорія еволюції, а також основи критичного мислення, соціології, теорії інформації, що складають сучасну наукову картину світу. Те, що істотних трансформацій зазнає реконструкція аксіологічної складової сучасного гуманізму, є свідченням його багатовимірної реальності, яка вбирає в себе загальнозначущі екзистенційні, етичні, правові та загальнополітичні цінності [4, с. 153–154].

Р. В. Аташкаде, М. М. Гончаренко, Н. В. Караульна, Ю. В. Серова наголошують, що становлення гуманізму як суспільної та культурної реальності формувалося на соціально-економічних та ідеологічних підвалинах і дало змогу прослідкувати тенденції до зміни традиційних форм та еталонів поведінки особистості. *Вихідною моральною нормою трансформованої системи оголошувалася гідність людини, доблесть, шляхетність – якості, надбані шляхом духовних надбань: таланту, вченості, моральної досконалості, що заклало провідний принцип нового розуміння сутності людини.* Трансформації формування гуманістичних цінностей, «нового» гуманізму здатні формуватися на фундаменті нової етики толерантності. Вона формується у мультикультурному світі й відповідно потребує нової онтології людини, яка передбачає радикальне переосмислення природи індивідуальності як укоріненої в бутті, міжлюдських стосунках/відносинах. Потенціал гуманізму як світоглядної стратегії дозволяє окреслити не лише орієнтири ціннісних трансформацій, а й визначити основні тенденції їх спрямування [1, с. 47–48].

Філософія духовно-ціннісного підходу, що враховує гуманізм як суспільну та культурну реальність, зосереджується на інтеграції соціально-економічних та ідеологічних практик. Вона підкреслює необхідність трансформації сучасних еталонів поведінки та цінностей особистості у відповідь на зміни в суспільстві. У цій

системі гідність, доблесть і шляхетність розглядаються як провідні моральні норми, що відображають духовну сутність людини. Вони є результатом самовдосконалення, розвитку таланту та досягнення моральної досконалості.

Ці процеси формують концепцію гуманізму, що акцентує на духовних і ціннісних аспектах людської сутності. Центральною у цьому контексті стає етика взаємовідносин, що базується на принципі «свободи від гріха». Вона є необхідною умовою в мультикультурному світі, де людська індивідуальність повинна переосмислюватися не лише як продукт окремої культури, але і як частина загальнолюдської спільноти, що глибоко пов'язана з буттям та міжлюдськими відносинами.

Гуманізм на основі духовно-ціннісних принципів та постулатів може слугувати світоглядною стратегією, яка допомагає визначати напрями/тренди/тактики ціннісних трансформацій. Крім того, він окреслює нові тенденції розвитку особистості, що сприяють гармонійному співіснуванню різних культур і народів. Основою для цього може бути універсальний духовний концепт, що ґрунтується на виконанні Божих Заповідей. Вони здатні стати загальноприйнятими етичними орієнтирами для всіх народів та національностей, допомагаючи створювати суспільство на засадах взаємоповаги.

Про віру та православ'я як найкоротший шлях до Бога. Чи справді Бог помер для сучасної людини, за твердженням Ф. Ніцше. Сучасні філософи-екзистенціалісти наголошували, що саме через втрату релігійно-моральних опор світовідчуття стала криза самосвідомості, яка і є справжньою трагедією сучасної цивілізації. Ж.-П. Сартр зазначав, що проголошена Ф. Ніцше «смерть Бога» стала незмінним фоном роздумів філософії про ситуацію людини у світі без Бога. Людина, відкинута від Бога, втратила священне осереддя всіх сенсів свого буття. Втративши відчуття вищої санкції свого буття, вона трагічно відчуває заугбленість [5, с. 51].

Тема втрати Бога або смерті Бога (за Ф. Ніцше) в сучасній людині є однією з центральних у богословських і філософських роздумах. Це відображається на всіх рівнях людського життя: у мові, спілкуванні, поведінці й, звичайно, у ставленні до ближніх. Вислів Сократа «заговори, щоб я тебе побачив» нагадає нам про

важливість молитви в житті людини, а також Слова, яке виражає/відображає внутрішній стан/світ людини. У тому, як людина говорить і спілкується, проявляється її духовність або відсутність такої.

Коли цілі народи та цивілізації відходять від Істини, наслідки можуть бути катастрофічними. Втрата морального компаса, заснованого на християнських цінностях, веде до духовного занепаду і деградації культури. Православ'я як найкоротший шлях до Бога надає великого значення збереженню істинної віри й чистоти наукової доктрини. Особливо в часи, коли міждисциплінарність і глобалізація з'єднують різні світогляди, зростає загроза змішання грішного з праведним. Це може зробити складнішим розпізнання правдивих християнських ідеалів і моральних орієнтирів, коли істина перемішується з оманом і постає небезпека змішати Христа з антихристом.

Саме тому так важливо звертатися до джерел віри, до Священного Писання і традицій Православної Церкви, тобто Священного Передання, які допомагають утриматися на правильному/православному шляху.

Окремі аспекти сучасного життя та виклики, з якими стикається кожна людина, або як відчутти дихотомію сучасного світу. Сучасний світ швидко змінюється під впливом технологій, інформаційних потоків та глобальних подій, що створює відчуття дихотомії апокаліптичних настроїв в умовах нинішньої суперечливої епохи. Інформаційний простір перевантажений, і виокремити ключові моменти стає дедалі важче.

Спостерігається стрімкий розвиток технологій, прогрес у науці та водночас зростає соціальний, політичний та економічний хаос/колапс. Ця подвійність – можливості та загрози, комфорт і тривога – визначає багато аспектів сучасного життя.

Невизначеність щодо майбутнього, особливо через глобальні конфлікти, посилює страхи про Третю світову війну чи глобальну катастрофу. Політична напруженість, екологічні кризи, загроза ядерних конфліктів – усе це створює атмосферу тривоги, що відчувається на глобальному рівні.

Сучасна людина хоча й адаптувалася до цього світу, однак її здатність сприймати інформацію та розуміти світ довкола змінилася. Велика кількість інформації часто веде до розсіяної уваги та

поверхневого сприйняття, проте одночасно це стимулює зростання критичного мислення, здатності відсівати важливе/раціональне від дурогорядного.

Ми справді стали іншими, і світ змінюється разом з нами. Ця зміна вимагає тонкого відчуття як глобальних процесів, так і людської природи. Кожен відчуває ці трансформації по-різному.

Сучасна людина занурена у масив інформації і технологічних новацій, що постійно змінюють суспільство. Нейромережі, нанотехнології, генномодифіковані продукти, масові татуювання на тілі людини – все це частина нової реальності, що безпосередньо впливає на нас, часто спотворюючи природу людини та сприйняття нею навколишньої дійсності.

У цьому контексті виникає запитання: як зберегти внутрішню чистоту та знайти істинний шлях у світі, який стає дедалі складнішим і хаотичнішим? Це дорога покаяння, звернення до духовності, до Бога та Церкви, що допомагають відкрити гармонію і зміцнити Дух. Через Церковні Таїнства людина отримує силу та прозріння у боротьбі зі злом, що є надзвичайно важливо у світі, де найчастіше домінують матеріальні цінності.

У цьому безперервному пошуку сенсу і духовного зростання людина може знайти спокій і просвітлення. Господь завжди поруч і підтримує кожного з нас: «Я з вами по всі дні, до кінця віку», «Аз с вами есмь во вся дни до скончания века. Аминь» (Мф.28:20), що й підкреслює важливість віри як незмінного джерела сили та натхнення у боротьбі з труднощами цього світу.

Ці слова нагадують нам про те, що в часи змін і невизначеності ми завжди можемо звернутися до Бога за підтримкою і знайти шлях до преображення через внутрішню роботу над собою.

Список використаних джерел

1. Аташкаде Р. В., Гончаренко М. М., Караульна Н. В., Серова Ю. В. Особливості трансформації ціннісних орієнтирів гуманізму. *Politology bulletin*. 2023. Iss. 91. С. 47–64.

2. Губерський Л., Чухно А., Андрейцев В. та ін. Людина в сфері гуманітарного пізнання. Київ : Український центр духовної культури, 1998. 382 с.

3. Андрущенко В., Губерський Л., Зуєв Л. Проблема гуманізму в сучасній філософії : навчально-методичний посібник. Київ : КДУ, 1994. 63 с.

4. Черниш Т. М. Культурні маркери світоглядного потенціалу гуманітарної освіти в умовах мовленнєвої глобалізації XXI століття. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : зб. наук. пр. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2016. Вип. 65. С. 153–163.

5. Sartre, J.-P. *Ist der Existentialismus ein Humanismus?* / Jean-Paul Sartre; [übers. aus Franz.]. *Drei Essays*. Frankfurt a. M., Berlin, Wien : Ullstein, 1979. S. 7–51.

Павло Лілікович,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування
та розвитку професійної компетентності
персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Кримінально-виконавча система України є невід’ємною частиною правової держави і виконує важливі функції у забезпеченні виконання кримінальних покарань, ресоціалізації осіб, які відбувають покарання, та запобігання рецидиву злочинів. Система має свої особливості, що формувалися під впливом історичних, правових та соціальних факторів.

Управління кримінально-виконавчою системою України – складний і багатогранний процес, який містить різні аспекти і різні організації та має ряд особливостей, що відрізняють його від інших видів управлінської діяльності.

Оскільки кримінально-виконавча система займається реалізацією санкцій, накладених судами, тобто виконанням покарань, виправленням та ресоціалізацією засуджених, то має специфічні функції, такі як охорона, контроль, виправлення, реабілітація і ресоціалізація осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі [2].

Кримінально-виконавча система України діє на основі Конституції України, ратифікованого міжнародного законодавства, національного законодавства, основою якого є Кримінально-виконавчий кодекс України. Цей кодекс визначає основні принципи і правила виконання покарань, а також права та обов’язки осіб,

які відбувають покарання. Законодавство передбачає забезпечення прав та свобод осіб, що відбувають покарання, включно з правом на захист, медичну допомогу та релігійну свободу. Принципи гуманізму акцентують увагу на гуманному поводженні з особами, які відбувають покарання, ресоціалізації та адаптації засуджених до життя після звільнення [1].

Кримінально-виконавча система підпорядкована і управляється Міністерством юстиції України через Державну кримінально-виконавчу службу (ДКВС), яка відповідає за загальне керівництво і координацію роботи всіх кримінально-виконавчих установ. Основні функції охоплюють контроль за виконанням покарань, нагляд за умовами тримання під вартою, забезпечення належних умов тримання під вартою, реабілітацію та ресоціалізацію засуджених. Регіональні управління відповідальні за реалізацію політики на місцевому рівні та контроль за діяльністю установ у відповідних регіонах [2].

До складу кримінально-виконавчої системи входять різні типи установ, що відповідають різним видам покарань:

слідчі ізолятори (СІЗО) – для тримання під вартою підозрюваних і обвинувачених;

виправні колонії – для осіб, засуджених до позбавлення волі;

виправні центри – для осіб, засуджених за кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до статей 82, 389 КК України;

виховні колонії – для неповнолітніх засуджених;

лікувальні заклади – для засуджених з хворобами, що потребують медичної допомоги.

Крім цього, система охоплює спеціалізовані установи для відбування більш м'яких видів покарань, таких як обмеження волі або громадські роботи.

Оскільки кримінально-виконавча система містить різні види установ, то управління цими установами передбачає різні підходи і стратегії залежно від типу установи й характеру виконання покарань.

Нині в Україні активно впроваджується принцип гуманізації кримінально-виконавчої системи. Це стосується забезпечення прав людини в місцях позбавлення волі, впровадження програм

ресоціалізації, забезпечення доступу до належної медичної допомоги та освіти [1].

Україна поступово адаптує свою систему до міжнародних стандартів, таких як Європейські пенітенціарні правила та рекомендації Європейського суду з прав людини.

Одним з основних завдань кримінально-виконавчої системи є ресоціалізація осіб, які відбувають покарання. Це процес підготовки засуджених до повернення в суспільство з метою зниження ризику рецидиву. Він охоплює професійну підготовку та освіту, психологічну підтримку, соціальну адаптацію після звільнення.

Значна увага приділяється і тому, щоб створити умови, які дозволяють колишнім засудженим успішно інтегруватися у суспільство після відбуття покарання. Соціально-психологічна робота є важливою складовою процесу ресоціалізації. У закладах виконання покарань працюють психологи, соціальні працівники та вихователі, які допомагають засудженим адаптуватися до життя в умовах позбавлення волі та після звільнення. Ці фахівці проводять індивідуальні та групові консультації, сприяють розв'язанню конфліктів серед засуджених, допомагають у формуванні мотивації до позитивних змін.

Однак на нинішньому етапі Україна стикається з низкою викликів у сфері управління кримінально-виконавчою системою. Такими викликами є переповненість установ, що створює проблеми з безпекою та умовами утримання засуджених у місцях позбавлення волі. Недостатнє фінансування, ресурси, які виділяються на утримання закладів та розвиток системи, не завжди відповідають наявним потребам. Низький рівень соціальних програм, програми ресоціалізації потребують модернізації та розширення. Кримінально-виконавча система і управління потребують постійних реформ та новацій для адаптації до сучасних вимог і стандартів.

Для підвищення ефективності управління кримінально-виконавчою системою наша країна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, Рада Європи, а також з міжнародними неурядовими організаціями. Створює підґрунтя для покращення умов утримання осіб у місцях позбавлення волі та зниження рівня рецидивізму. Виконання міжнародних стандартів

є важливим напрямом розвитку кримінально-виконавчої системи.

Кожен з цих аспектів є важливим для забезпечення ефективного управління та функціонування кримінально-виконавчої системи та досягнення її основних цілей — покарання, реабілітація і ресоціалізація засуджених.

Отже, кримінально-виконавча система України має значний вплив на безпеку суспільства та реабілітацію осіб, які скоїли злочини. Вона продовжує розвиватися під впливом міжнародних стандартів і прагне забезпечити баланс між виконанням покарань та повагою до прав людини.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 р. : ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. (у редакції від 01 серпня 2021 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.09.2024).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року (у редакції від 19 травня 2024 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4, ст. 21.

3. Організація управлінської діяльності в органах і установах кримінально-виконавчої системи / М. Г. Вербеньський та ін.; за ред. В. А. Львовичкіна. Київ : Державний департамент України з питань виконання покарань, 2004.

Олександр Любич,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЛИ ПОКАРАННЯ НА БУДІВНИЦТВІ УКРАЇНСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ЛІНІЇ У ХVІІІ СТ.

Активні бойові дії в Україні поставили перед керівництвом нашої держави завдання створити оборонні споруди, які могли б захистити кордони нашої країни. Вивчення і застосування інженерно-фортифікаційного досвіду попередніх поколінь та залучення до цього засуджених є дуже актуальним у сучасних умовах.

Історія будівництва Української лінії та соціально-економічного становища її будівників були предметом досліджень упродовж ХІХ–початку ХХІ ст. Апанович О. у своїй монографії однією з перших дослідила будівництво лінії та її значення [1]. Дослідження Б. Галковича має здебільшого описовий характер. Вивчаючи карти і плани півдня України ХVІІІ ст., учений встановив, що на більшості з них Українська лінія налічувала 17 фортець, між якими було 49 редутів [2]. У наш час дослідженнями в зазначеній сфері займаються В. Пенський [8] та О. Горяга [3]. Монографічне дослідження Г. Заїки присвячене історії спорудження, розбудови та заселення Української лінії [4]. Метою дослідження є розгляд соціально-економічних умов формування, функціонування та забезпечення особового складу засуджених на виконання робіт на Українській оборонній лінії.

Значна довжина південного кордону, постійні напади ворогів зі сходу робили неможливим повноцінний захист українських земель. З цією метою почали облаштовувати укріплені захисні лінії. Першою у 1720 р. була збудована Царицинська лінія [5, с. 18], на кордоні створювали поселення для полків ландміліції, які було сформовано ще у 1713 р. у Київській губернії. Особовий склад здебільшого налічував порушників дисципліни і тих, хто скоїв незначні правопорушення. Спочатку було сформовано п'ять полків ландміліції загальною кількістю 7 000 осіб. Воїни перебували на гарнізонному утриманні. Офіцери отримували жалування від 40 руб. (поручник) до 150 руб. (полковник), а вахмістри та сержанти – по 7 коп., рядові – 4 коп. [5, с. 19]. Згодом на будівництво почали залучати однодворців, які, на думку урядовців, були схильні до правопорушень [5, с. 20]. Відбувалася часта ротація особового складу будівельних загонів. Постійне поселення особового складу будівельних загонів разом з родинами на Українській лінії розпочалося 1731 року.

Для утримання і забезпечення будівельників здійснювалися збори з місцевого населення південних повітів [5, с. 25]. На перший час для облаштування на новому місці будівельників було надано від скарбниці допомогу – на кожную родину 12 руб. грошима, хлібом: борошна по 6 чвертей, круп по 3 чверті та вівса по 3 чверті, усього на суму 22 315 руб. Крім того, після поселення за

козацьку службу на лінії мали отримувати жалування і провіант на суму 11 996 руб. [5, с. 34].

Проект Української лінії (1731 р.) передбачав величезні масштаби будівництва. Процесом особисто керував директор фортифікацій граф Мініх, його плани здійснювали на місцях генерали: граф Фон-Вейзбах, Дебриньї і Тараканов. Українська лінія між Дніпром і Доном мала простягатися на 800 верст, налічувати невеликі фортеці на відстані у 10 верст одна від одної, з'єднані земляним валом. Усі роботи виконували відповідно до наряду мешканці навколишніх губерній і наддніпрянські козаки. У 1731 р. останніх на роботах було 7 000 осіб, того ж року українському гетьману було наказано відправити на лінію ще 3 000 козаків, які мали схильність до вільнодумства. Відповідно до наказу від 9 липня 1731 р. з поміщицьких володінь стали брати на будівництво кріпаків у тій самій пропорції, що й козаків [5, с. 34]. У наказі від 12 травня 1732 р. йдеться, що полковники слобідські, а також поміщики і прикажчики доповідали, що прислати стільки робітників, скільки вимагає уряд, не можуть, оскільки багато селян і козаків, аби не потрапити на лінію, тікають з постійних місць проживання, інколи навіть переходять на територію супротивника. Стримати цей рух старшина і поміщики були не в змозі. Козаки і селяни сприймали роботи на лінії як додатковий тягар і покарання, перспектива захисту в майбутньому їх не тішила, тому й тікали від каторжної роботи, що супроводжувалася постійними нападами татар.

Почали шукати вихід зі складної ситуації. На цій основі у 1731 р. було запроваджено поселення з 20 полків ландміліції на Українській лінії, залежно від її будівництва. Полки ландміліції поселяли у слободах біля фортець. Сюди ж привозили дружин і дітей будівельників та воїнів, які були у складі полків. Упродовж десяти років на Українській лінії вдалося поселити тільки 9 полків. У поселенців справи йшли не дуже добре, через це на допомогу їм у будівництві хат, посіві та збиранні врожаю кожного року направляли помічників з однодворців-правопорушників.

З відомостей 1742 р. можемо побачити, що з 1733 по 1742 роки було відправлено, таким чином, 120 700 осіб з кіньми. На провіант і жалування зі скарбниці виділили 605 686 руб. Крім цього, у зв'язку

з тим, що господарства поселенців не могли забезпечити свої потреби у продовольстві, їм було виділено за цей час з армійських запасних магазинів: борошна – 108 408 чвертей, круп – 7 134 чверті, вівса – 22 052 чверті. Яке розорення спричиняли примусові наряди на службу для однодворців, можна побачити з доповіді Сенату від 28 серпня 1743 р. Населення українських однодворців за 20 років скоротилось на 66 465 душ [5, с. 36].

У 1736 р. було видано повний штат полків ландміліції, що склав окремий корпус військ під назвою «Український». У ньому мала бути визначена кількість воїнів – 22 731. Генералів – 31, на них виділяли утримання 8083 руб.; драгунів – 21 540, на їх утримання мали виділяти 203 580 руб.; денщиків офіцерських – 1 160, їх утримання – 6 960 руб.; штаб і оберофіцерам на раціони – 18 900 руб., на гвинтівки, амуніцію та канцелярію – 37 949 руб., на ремонт кінської упряжі та лікування коней – 15 380 руб. Таким чином, Український корпус обходився скарбниці у 290 832 руб. [5, с. 37]. Потрібно зауважити, що саме Мініх, який очолював два кримських походи, визначив особливу важливість будівництва Української лінії [7].

До 1742 року лінія вже мала повністю завершеними 18 фортець, з'єднаних 140 редутами, що складали фактично суцільну систему укріплених споруд на південному кордоні. Ця лінія належала до другого департаменту фортець. Начальником було призначено генерал-лейтенанта К. Бороздіна, а його помічниками – генерал-майорів Баннера та Мартинова [7]. У 1750 році порушили питання про будівництво нової оборонної лінії – південніше і для заміни вже існуючої Української. У той час запланували збудувати лінію від Дніпра по річці Самарі до Сіверського Донця (у місці з'єднання з річкою Лугань). Нова лінія мала налічувати 14 фортець і два ретраншементи.

Нова Дніпровська оборонна лінія була збудована упродовж 1770–1783 років [8]. Керівником робіт призначили військового інженера, члена Військової колегії, генерал-поручника М. Деденьова, а контролером будівництва – генерал-майора Щербиніна. За наказом Катерини II збудували сім фортець від р. Московки (м. Запоріжжя) до р. Берда (м. Бердянськ). У 1783 р., втративши

своє стратегічне оборонне значення, Дніпровська лінія була скасована. Залишили тільки дві фортеці – Олександрівську та Петрівську [6].

У 1731–1742 рр., здебільшого на території нинішньої Харківської області, за проектом генерала Йоганна Вейсбаха звели так звану Українську оборонну лінію, військово-інженерну систему земляних укріплень, що слугувала для захисту українських земель від нападів ворогів. Будівельні роботи вели покарані за різні правопорушення козаки і солдати, а також неблагонадійні однодворці. Усього на Українській лінії було споруджено 17 фортець і 49 редутів. Більшість фортець одержали назву від полків ландміліції, розміщених у поселеннях при фортецях. Лінія різко скоротила втрати населення від ворожих нападів. Фортеці, збудовані українськими козаками, солдатами й однодворцями, які відбували покарання на будівництві оборонної лінії, стали зразком стратегічної активної оборони, яку й нині Збройні Сили України вдало використовують у боротьбі із загарбниками.

Список використаних джерел

1. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1969. 224 с.

2. Галкович Б. Г. Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України XVIII ст. *Український історичний журнал*. 1971. № 9. С. 138–145.

3. Горяга О. В. Формування та діяльність української ландміліції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 14–18.

4. Заїка Г. П. Українська лінія : монографія. Київ–Полтава : Археологія, 2001. 88 с.

5. Журавский Д. П. Статистическое обозрение за расходами на военные потребности с 1711 по 1825 год. Санкт Петербург : типография Карла Фультфа, 1859. 232 с.

6. История г. Александровска (Екатеринославской губернии) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии (1770–1806 гг.). Екатеринослав : Тип. Т-ва Н. Д. Сытина, 1905. 120 с.

7. Масловский Д. Ф. Строевая и полевая служба русских войск времен императора Петра Великого и императрицы Елизаветы. Москва : Типография Окружного штаба, 1883. 264 с.

8. Пенский В. В. Украинский ландмилицкий корпус в XVIII веке. *Вопросы истории*. 2000. № 10. С. 147–153.

Олена Макарова,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
майор поліції

РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Кримінальний аналіз є важливим інструментом у правовій системі, особливо в контексті забезпечення прав людини в умовах застосування кримінально-виконавчого права. Основна мета кримінального аналізу полягає в ідентифікації, оцінці та запобіганні злочинній діяльності, що є необхідним для забезпечення прав людини як на рівні держави, так і на рівні окремих осіб. У рамках кримінально-виконавчого права, яке регулює відносини між державою та особами, які відбувають покарання, роль кримінального аналізу набуває особливого значення. Це пов'язано з тим, що забезпечення прав людини в умовах виконання кримінальних покарань є складним процесом, який вимагає як від держави, так і від правозахисних організацій забезпечення відповідного контролю за дотриманням стандартів прав людини. Аналіз дозволяє виявляти тенденції, які можуть свідчити про порушення прав людини в умовах виконання покарань. Він також сприяє розробці ефективних стратегій для їхнього запобігання. Тоді, коли кримінально-виконавче право регулює виконання покарань, зокрема режим утримання осіб, які відбувають покарання, кримінальний аналіз дозволяє оцінювати ефективність цих заходів з точки зору дотримання прав людини.

Кримінальний аналіз є невід'ємною складовою функціонування системи кримінально-виконавчого права. Він сприяє не лише виявленню та запобіганню злочинам, а й забезпеченню дотримання прав людини під час виконання покарань. У рамках кримінально-виконавчого права важливо не тільки карати злочинців, а й забезпечувати справедливе ставлення до них, враховуючи їхні права і свободи. Кримінальний аналіз допомагає ідентифікувати порушення, які можуть мати місце у виправних установах, зокрема ті, що стосуються фізичних і психологічних

умов утримання, доступу до медичної допомоги та дотримання прав на правову допомогу. Однією з ключових функцій кримінального аналізу є оцінка ризиків повторного вчинення злочинів [1]. Це має важливе значення для розробки ефективних програм ресоціалізації засуджених, спрямованих на їх інтеграцію в суспільство після звільнення. Аналіз дозволяє визначити фактори, які сприяють рецидиву, і адаптувати процес виконання покарань таким чином, щоб мінімізувати ці ризики. Це стосується як покращення умов утримання, так і розробки індивідуальних планів реабілітації, які враховують потреби та особливості кожного засудженого. Крім того, кримінальний аналіз дає можливість виявляти системні проблеми, які можуть існувати в пенітенціарних установах, такі як переповненість, нестача ресурсів або неналежні умови праці персоналу. Усі ці фактори можуть негативно впливати на забезпечення прав людини і потребують особливої уваги з боку держави та міжнародних правозахисних організацій. Завдяки кримінальному аналізу можна розробити рекомендації для вдосконалення законодавства і практики виконання покарань, що сприятиме підвищенню рівня дотримання прав людини в цих установах. Не менш важливим аспектом є боротьба з корупцією в системі виконання покарань. Кримінальний аналіз допомагає виявити корупційні схеми та зловживання, що можуть призводити до порушень прав людини. Це особливо актуально в контексті надання привілеїв окремим засудженим або порушення правил поведінки персоналом виправних установ. Виявлення та усунення таких проблем сприяє забезпеченню справедливого ставлення до всіх осіб, які відбувають покарання, і підвищує загальний рівень довіри до системи правосуддя. У процесі виконання покарань важливо також забезпечувати постійний моніторинг і аналіз ефективності застосованих заходів. Кримінальний аналіз дозволяє не лише оцінювати поточний стан справ, але й прогнозувати можливі наслідки тих чи інших рішень, що приймаються у виправних установах. Це забезпечує більш ефективне управління процесом виконання покарань і допомагає уникати порушень прав людини на етапі їх виконання. Кримінальний аналіз також сприяє підвищенню кваліфікації персоналу, залученого до виконання покарань. Він дає можливість ідентифікувати прогалини у знаннях і навичках працівників та розробляти

навчальні програми, спрямовані на підвищення рівня їхньої професійної підготовки. Це своєю чергою сприяє більш ефективному виконанню завдань, покладених на пенітенціарну систему, та забезпеченню належного захисту прав людини.

На нашу думку, кримінальний аналіз є важливим інструментом у забезпеченні прав людини в умовах функціонування системи кримінально-виконавчого права. Він дозволяє виявляти та усувати порушення, покращувати умови утримання засуджених, боротися з корупцією та підвищувати ефективність виконання покарань. Використання цього інструменту сприяє підвищенню рівня дотримання прав людини і зміцненню системи правосуддя в цілому.

Практичні аспекти застосування кримінального аналізу охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та дотримання прав людини у кримінально-виконавчій системі. Важливим елементом цього процесу є моніторинг та оцінка умов утримання осіб, які відбувають покарання. Аналіз даних щодо стану здоров'я ув'язнених, доступу до медичної допомоги, харчування та житлових умов дозволяє своєчасно виявляти та усувати порушення, що можуть мати негативний вплив на їхні права [2]. Такий підхід є ключовим для створення гуманних умов утримання та запобігання можливим зловживанням з боку персоналу. Крім того, кримінальний аналіз допомагає ідентифікувати проблеми, пов'язані з рецидивізмом, та розробляти стратегії, спрямовані на його зниження. Це стосується аналізу причин, що призводять до повторного вчинення злочинів, і впровадження програм реабілітації, орієнтованих на індивідуальні потреби засуджених. Важливим аспектом є також співпраця із соціальними службами та іншими інституціями, які можуть забезпечити підтримку ув'язнених після їх звільнення, що сприяє їхній ресоціалізації та успішній інтеграції в суспільство. Практика застосування кримінального аналізу також охоплює розслідування інцидентів, які можуть свідчити про порушення прав людини, зокрема випадки жорстокого поводження, корупції або недбалості з боку працівників виправних установ [3]. Важливою складовою є забезпечення прозорості таких розслідувань і залучення незалежних експертів, що дозволяє гарантувати об'єктивність та справедливість прийнятих рішень. Виявлення та адекватне реагування на

подібні інциденти допомагає покращити роботу системи виконання покарань та зміцнити довіру до неї з боку суспільства. Застосування кримінального аналізу також сприяє вдосконаленню управління виправними установами. Наприклад, аналіз ефективності використання ресурсів, як людських, так і матеріальних, дозволяє оптимізувати їх розподіл і зменшити витрати без шкоди для забезпечення належних умов утримання ув'язнених [4]. Це охоплює як оцінку роботи персоналу, так і аналіз матеріально-технічного забезпечення виправних установ, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності їх функціонування. Значну роль відіграє і кримінальний аналіз у сфері запобігання корупції в системі виконання покарань. Аналіз фінансових операцій, контроль за рухом матеріальних ресурсів і розслідування підозрілих дій допомагають виявляти та запобігати корупційним правопорушенням. Крім того, систематичний аналіз взаємодії персоналу з ув'язненими дозволяє виявляти можливі зловживання владою та інші форми неправомірної поведінки, що негативно впливають на загальний стан дотримання прав людини.

Ми вважаємо, що кримінальний аналіз відіграє важливу роль у підготовці кадрів для системи виконання покарань. Аналіз навчальних потреб персоналу та розробка відповідних навчальних програм сприяють підвищенню їхньої кваліфікації та ефективності виконання службових обов'язків. Це охоплює не лише базову підготовку, а й спеціалізовані тренінги, спрямовані на формування навичок, необхідних для роботи в умовах підвищеного ризику та відповідальності. У кінцевому підсумку це позитивно впливає на загальний рівень функціонування кримінально-виконавчої системи та сприяє забезпеченню належного захисту прав людини.

Отже, кримінальний аналіз відіграє критично важливу роль у забезпеченні прав людини в умовах застосування кримінально-виконавчого права. Він є інструментом, який дозволяє систематично оцінювати й моніторити дотримання прав людини в процесі виконання покарань. Завдяки кримінальному аналізу можна виявляти потенційні ризики, запобігати порушенням, а також розробляти та впроваджувати ефективні стратегії для покращення умов утримання ув'язнених. Це сприяє не лише дотриманню за-

конодавства, але й підвищенню рівня гуманності в системі виконання покарань. Кримінальний аналіз також є ключовим елементом у боротьбі з корупцією та іншими негативними явищами, що можуть впливати на права людини в пенітенціарних установах. Він забезпечує можливість об'єктивної оцінки ефективності системи, що сприяє її постійному вдосконаленню та підвищенню рівня довіри суспільства до правосуддя. Таким чином, використання кримінального аналізу є необхідною умовою для створення справедливої та ефективної системи кримінально-виконавчого права, яка дійсно здатна захищати права людини.

Список використаних джерел

1. Бурдін М. Ю. Кримінальний аналіз у роботі оперативних підрозділів Національної поліції України. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 39–41.

2. Звірянський Г. В., Зінченко Д. А. Нормативно-правове регулювання психологічного забезпечення службової діяльності працівників поліції. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 жовтня 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 20–22.

3. Зінченко Д. А., Гопко Д. О. Особливості взаємодії національної поліції з іншими органами державної влади в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 230–231.

4. Зінченко Д. А., Дмитренко А. О. Контроль і нагляд як основа забезпечення законності в діяльності органів поліції. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 70–71.

5. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 242–244.

Владислав Маукін,
здобувач на другому (магістерському) рівні вищої освіти
за спеціальністю 053 «Психологія»
Пенітенціарної академії України;

Юлія Борець,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ МАНІПУЛЯТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВИКЛАДАЧІВ ТА КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Глибоке володіння змістом феномена маніпуляції дає широке розуміння тонкощів процесу соціальної взаємодії. Маючи на меті різні бажання, ми деякою мірою намагаємося маніпулювати співрозмовниками, впливаючи на них психологічно. Не всі хочуть це визнавати, але на глибокому рівні кожен з нас має особисті маніпулятивні риси самообману. Буває, що ми часто говоримо собі та іншим неправду, маніпулюємо собою і піддаємося чужим маніпуляціям і брехні.

Про масштаби такого негативного явища свідчить гуманістична психологія, яка його вивчає найбільше, оскільки це явище визначається людськими слабкостями, так званими «мішенями впливу», зокрема славою, владою, матеріальним добробутом, почуттям власності, гідності, емоціями тощо.

Ми бачимо, що в міжособистісній взаємодії маніпуляції відіграють чи не найважливішу роль, а в деяких випадках вони надзвичайно небезпечні. Варто зазначити, що маніпулятором може стати не кожен, необхідний соціально-психологічний бекграунд та відповідні знання [1].

Якість освітнього процесу у вищих навчальних закладах багато в чому залежить від взаємин викладачів і студентів. Дослідження показують, що ці взаємини іноді містять маніпулятивні елементи, які негативно впливають на професійну підготовку студентів та їх морально-етичний розвиток.

Деякі здобувачі вищої освіти, які прагнуть отримати від своїх викладачів певні переваги, активно збирають інформацію про них від інших студентів та використовують різні маніпулятивні методи, наприклад співчуття та лестощі.

Маніпуляція між викладачами та курсантами в навчальних закладах може набувати будь-які форми і проявлятися в різних ситуаціях. Деякі можливі випадки маніпулятивної поведінки містять у собі:

1. Використання позиції влади. Викладачі можуть намагатися використати свою позицію влади, щоб контролювати, маніпулювати чи впливати на курсантів. Це може стосуватися незаслуженого фаворитизму чи нав'язування студентам своїх поглядів та вимог без належного обґрунтування.

2. Емоційний тиск. Викладачі можуть використовувати емоційний тиск, наприклад шантаж, погрози або залякування, для досягнення своїх цілей або контролю над учнями. Це може створити стрес і негативну атмосферу в навчальному середовищі.

3. Маніпулювання оцінками: педагоги можуть використовувати оцінки як інструмент для маніпулювання, наприклад, через непрозорі оцінки, завищені оцінки або необґрунтоване блокування успішності учнів. Це може вплинути на мотивацію та самооцінку курсантів.

4. Маніпулювання інформацією: викладачі можуть використовувати маніпулятивні техніки, щоб контролювати інформацію, яку отримують здобувачі. Це стосується приховування важливих деталей, спотворення фактів або зміни контексту, щоб вплинути на сприйняття та реакцію курсантів [3].

Маніпуляція також може виявлятися у вигляді використання сили та авторитету [2]. Наприклад, викладач може спробувати використати свій авторитет, щоб змусити здобувачів погодитися з його точкою зору чи діяти певним чином. З іншого боку, курсанти можуть спробувати використати своє відносне безсилля, щоб змусити педагога поступитися певними питаннями.

Модель маніпулятивної освіти виступає як спосіб організації стосунків між учасниками освітнього процесу. Це програмне забезпечення робить речі необхідними для суспільства, тому він більш цікавий студенту, ніж технології, які не використовувалися на практиці з 1970-х років. І постановка завдань чи ситуацій, які можуть бути пропорційно відображені в сьогднішніх реаліях, ефективно впливатимуть на інтерес студента.

Сьогоднішнє поширення впливу на свідомість та використання різноманітних технологій і технік має серйозний негативний вплив. Розмах масової культури призвів до появи нового страху серед людей – страху відкритості у спілкуванні з іншими. Сучасний діалог часто перетворюється на паралельні монологи без взаємодії, де співрозмовник розглядається як об'єкт, яким можна маніпулювати для досягнення своїх цілей. Це стає причиною того, що люди бояться відкрито висловлювати свої думки та почуття, щоб не потрапити під чужий вплив, і намагаються самостійно контролювати ситуацію, використовуючи різні механізми впливу на свідомість співрозмовника.

Маніпулятивні дії створюють негативні ситуації, які ускладнюють спілкування та завдають шкоди як маніпулятору, так і його жертві. Використання маніпулятивного стилю взаємодії в освітньому процесі не відповідає сучасним тенденціям гуманізації та суперечить його цілям.

Таким чином, ми вважаємо, що маніпулятивна модель освітнього процесу в університетах має посісти чільне місце, оскільки порівняно з директивною моделлю вона має сприятливіші умови для стимулювання активності курсантів, персоналізації їх навчання та висловлення власної думки.

Список використаних джерел

1. Волинець П. Критерії прихованого психологічного впливу. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць. Екологічна психологія. 2010. Т. 7. Вип. 22. С. 15–20.
2. Гребінь Н. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2013. Вип. 21. С. 80–93.
3. Михаць О. Маніпуляція як важіль психологічного впливу на суспільство. *Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення* : матеріали «круглого столу» (м. Львів, 24 листоп. 2016 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 136–139.

Олександра Михайловська,
курсантка Навчально-наукового інституту № 3
навчальної групи ННІЗ-204
Харківського національного університету внутрішніх справ,
рядовий поліції;
науковий керівник: Олена Макарова,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
Харківського національного університету внутрішніх справ,
майор поліції

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Рецидивна злочинність становить одну з найбільш актуальних проблем у сфері кримінального права. Вона не тільки викликає загрозу для громадської безпеки, але й порушує питання ефективності існуючих механізмів кримінально-виконавчої системи. Враховуючи зростання рівня рецидивної злочинності в багатьох країнах світу, зокрема в Україні, необхідно переглянути та вдосконалити підходи до її моніторингу та запобігання. Традиційні методи контролю та реабілітації злочинців часто не дають очікуваних результатів, що вимагає інноваційних підходів у цій сфері. У статті буде розглянуто сучасні методи моніторингу рецидивної злочинності, акцентуючи увагу на їх ефективності та практичному застосуванні.

Рецидивна злочинність є одним з найважливіших і найскладніших аспектів кримінального права, що вимагає особливої уваги з боку держави та суспільства. Це явище характеризується повторним вчиненням злочину особою, яка вже була засуджена за подібні правопорушення. Проблема рецидиву є індикатором недостатньої ефективності системи правосуддя та реабілітації злочинців, оскільки свідчить про нездатність цієї системи запобігати повторним злочинам [1]. Соціально-економічні умови, недостатність підтримки після звільнення, а також відсутність дієвих реабілітаційних програм є основними факторами, що сприяють високому рівню рецидивної злочинності.

На нашу думку, слід зазначити, що відсутність належної інтеграції колишніх ув'язнених у суспільство, стигматизація та обмеження можливостей для працевлаштування часто штовхають їх назад до кримінального середовища. Для розв'язання цієї проблеми необхідно не лише вдосконалити правову базу та систему покарань, але й активно працювати над створенням ефективних програм ресоціалізації, що враховуватимуть індивідуальні потреби осіб, які відбули покарання, та сприятимуть їх успішній адаптації у суспільстві. Зниження рівня рецидивної злочинності можливе лише за умови комплексного підходу, що охоплює правові й соціальні аспекти та спрямоване на підтримку колишніх злочинців у їхньому прагненні розпочати нове життя без злочинів.

У сучасних умовах, коли рецидивна злочинність продовжує залишатися серйозною проблемою, виникає необхідність у впровадженні нових підходів до її моніторингу та запобігання. Традиційні методи контролю, хоча й залишаються важливими, потребують суттєвого оновлення для підвищення їхньої ефективності. Одним із перспективних напрямів є застосування технологій для збору та аналізу даних, що дозволяє отримувати більш точні й оперативні відомості про поведінку осіб, які мають ризик повторного скоєння злочину [2]. Це стосується, зокрема, використання спеціальних програм, які здатні відслідковувати переміщення та дії колишніх ув'язнених, що дозволяє своєчасно виявляти загрози тенденції. Крім того, важливим елементом є розвиток методів оцінки ризику, які базуються на аналізі різноманітних факторів, що можуть впливати на ймовірність рецидиву. Врахування таких аспектів, як попередній кримінальний досвід, соціально-економічний статус, сімейні обставини та інші, дозволяє створити більш персоналізовані підходи до нагляду за колишніми злочинцями [4]. Важливо також підкреслити роль міжвідомчої співпраці, що сприяє комплексному підходу до моніторингу рецидивної злочинності. Спільна робота правоохоронних органів, соціальних служб та громадських організацій сприяє створенню ефективної системи запобігання повторним злочинам, яка враховує індивідуальні потреби і ризики кожного колишнього ув'язненого. Впровадження таких інноваційних методів не тільки підвищує ефективність боротьби з рецидивною злочинністю, але й

сприяє підвищенню рівня безпеки у суспільстві, знижуючи ризики для його членів.

Впровадження інноваційних методів у сфері моніторингу рецидивної злочинності потребує ретельного підходу, що містить кілька практичних аспектів. Насамперед необхідно забезпечити технічну підготовку персоналу, який працюватиме з новими інструментами і технологіями. Це стосується навчання з використання сучасних систем збору та аналізу даних, що дозволяють більш ефективно здійснювати нагляд за особами з високим ризиком повторного скоєння злочину [3]. Також важливим кроком є адаптація нормативно-правової бази, яка має враховувати нові методи контролю та забезпечувати їх правомірне застосування. Без відповідних законодавчих змін інноваційні підходи можуть зіткнутися з перешкодами на етапі впровадження [4]. Крім того, для досягнення максимальної ефективності необхідна інтеграція цих методів у вже існуючу систему кримінально-виконавчого права. Це вимагає тісної співпраці між різними державними та недержавними інституціями, що дозволить забезпечити узгодженість дій і підвищити загальну результативність заходів щодо запобігання рецидивній злочинності.

Ми вважаємо, що значну роль відіграє також соціальна підтримка осіб, які виходять з місць позбавлення волі. Інноваційні підходи повинні враховувати необхідність комплексного супроводу колишніх ув'язнених, включно з їх ресоціалізацією та реінтеграцією у суспільство. Це допоможе знизити ризик повторних правопорушень і сприятиме їх успішній адаптації до життя на волі.

Отже, у сучасному світі, де питання безпеки стають дедалі актуальнішими, інноваційні підходи до моніторингу рецидивної злочинності в системі кримінально-виконавчого права набувають особливого значення. Впровадження новітніх технологій і методів аналізу дозволяє не лише поліпшити нагляд за колишніми злочинцями, а й значно підвищити ефективність заходів, спрямованих на запобігання повторних правопорушень. Замість того, щоб покладатися виключно на традиційні підходи, що базуються на покаранні та ізоляції, нові методи пропонують більш комплексний і персоналізований підхід до роботи з рецидивістами. Вони

враховують індивідуальні характеристики кожного правопорушника, а також соціально-економічні та психологічні фактори, що впливають на їхню поведінку після звільнення. Значну увагу слід приділити інтеграції цих підходів у вже існуючу систему правосуддя, адже без належного узгодження з чинними правовими нормами та практиками їх ефективність може бути зниженою. Важливо також розробити стратегії, що охоплюватимуть соціальну підтримку та реінтеграцію колишніх ув'язнених у суспільство, адже це є однією з ключових умов для успішного запобігання рецидиву. Нові підходи мають на меті не лише контроль за поведінкою рецидивістів, але й створення умов, що сприяють їхньому поверненню до нормального життя. Це може охоплювати програми працевлаштування, соціально-психологічну підтримку, освіти та підготовку, що допоможуть колишнім злочинцям знайти своє місце у суспільстві та уникнути повторного скоєння злочинів.

Список використаних джерел

1. Бурдега Р. В., Бабенко А. М. Кримінологічний аналіз рецидивної злочинності в Причорноморському регіоні України. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих учених, присвяч. Дню прав людини (м. Одеса, 12 грудня 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 99–101.

2. Зінченко Д. А., Звірянський Г. В. Оцінка ефективності поліцейських заходів у контексті кримінально-правової політики під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 березня 2024 р.). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 281–284.

3. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Аналіз ефективності методів криміналістичного аудиту в діяльності Національної поліції України для протидії організованій злочинності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (м. Харків, 17 травня 2024 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024.

4. Зінченко Д. А., Шатрава С. О. Права людини та діяльність поліції в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 березня 2024 р.). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 209–211.

Олександр Мицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування
та розвитку професійних компетентностей
персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ У БУДИНКАХ ДИТИНИ ПРИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Доля жінки як втілення духовних цінностей завжди турбувала суспільство, а надто коли вона вступила в конфлікт із законом та потрапила в місця позбавлення волі.

У спеціальних джерелах жінок відносять до спеціальної категорії як серед злочинців, так і серед засуджених. Це пов'язано з тим, що жінок вважають берегинями домашнього затишку, які турбуються про сім'ю та дітей. Саме тому жінки, які перебувають у місцях позбавлення волі, не можуть повною мірою, а деякі взагалі виконувати свої суспільні ролі, що негативно впливає на саму жінку, її родину.

Для жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, є вагітними або мають при собі дітей до трьох років, у разі потреби в кримінально-виконавчих установах закритого типу можуть створювати будинки дитини.

Засуджені жінки з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років, у випадках, коли до них не застосовується звільнення від відбування покарання відповідно до статті 83 Кримінального кодексу України, направляються адміністрацією виправної колонії для подальшого відбування покарання у виправну колонію, при якій є будинок дитини [1]. Закон допускає за бажанням жінки проживати з дитиною в будинку дитини, для цього адміністрація установи створює необхідні умови для проживання і контролю за поведінкою жінок.

При реалізації будь-якого покарання беруться орієнтири на досягнення мети, своєю чергою метою покарання є виправлення засудженого.

У системі засобів виправлення й ресоціалізації засуджених важливе місце посідає соціально-виховна робота. Згідно зі ст. 123 КВК України соціально-виховна робота – цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [1].

У процесі виправлення засудженого соціально-виховна робота складається з двох чинників – виховного та соціального [2, с. 162].

Досліджуючи соціально-виховну роботу із засудженими до позбавлення волі жінками та неповнолітніми, вітчизняна науковиця Л. Оніка визначає, що зазвичай соціальна робота являє собою професійну діяльність, спрямовану на підтримання й надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їх здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [3, с. 145].

На перший погляд, може здатися, що соціально-виховна робота щодо засуджених до позбавлення волі має універсальний характер, тобто не має чіткого нормативного поділу щодо застосування стосовно чоловіків чи жінок, дорослих чи неповнолітніх.

Тим самим соціально-виховна робота із засудженими організовується залежно від категорій засуджених, може бути в індивідуальних, групових і масових формах.

Залучення представників різних державних та недержавних організацій до здійснення соціально-виховної роботи із засудженими жінками позитивно впливає на процеси їхнього перевиховання та ресоціалізації, адже здійснюється відповідно до принципу тісного зв'язку процесу перевиховання з реальним життям. Реалізація цього принципу передбачає поновлення та налагодження соціально корисних зв'язків і відносин засуджених, постійне ознайомлення їх із соціально-економічними, політичними, культурними проблемами, формування в них позитивних соціальних установок, залучення засуджених до соціально-корисної та особистісно значущої діяльності [4, с. 415].

Щодо проведення соціально-виховної роботи стосовно вагітних жінок або тих, які мають дітей у будинках дитини, крім класичних форм та методів, на нашу думку, має застосовуватися окремий стиль, направлений на організацію процесу позитивних змін, що сприяють зміні життєвої позиції. Слід зважати на те, що унаслідок тривалої ізоляції у жінки знижується самооцінка.

Така категорія жінок повинна змінити своє прокримінальне мислення через те, що має приділяти увагу вихованню дитини, аби дитина відчувала материнську любов, ласку та піклування.

Відбуваючи покарання, матері мають прагнути навчитися рукоділля, адже при виправних колоніях існують навчальні заклади з різних спеціальностей.

Ці позитивні зміни потрібні не тільки для того формалізму, щоб скоріше покинути виправну колонію, а й для того, щоб, перебуваючи на волі, по-перше, стати повноправним членом суспільства, а по-друге, бачити свій сенс життя в дитині, стати берегиною домашнього затишку.

Отже, з вищевикладеного слід зробити висновок: соціально-виховна робота є основним компонентом під час виправлення засуджених, особливо тих жінок, які є матеріями-годувальницями, та вагітних. Проведення соціально-виховної роботи персоналом виправної колонії підвищить рівень обізнаності, культури та правосвідомості зазначеної категорії жінок.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 06.09.2024).

2. Степанюк А. Ф. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених : монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Харків : Кроссроуд, 2011 р. 323 с.

3. Оніка Л. П. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі жінками та неповнолітніми. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. Одеса : Гельветика, 2016. Вип. 77. С. 145–152.

4. Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування : монографія / за заг. ред. А. Ф. Степанюка ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 488 с.

Ервін Міден,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Пенітенціарної академії України

ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ НІМЕЧЧИНИ

Мобінг на робочому місці є однією з головних проблем, що потребують системного вирішення, особливо в умовах закритих середовищ, таких як пенітенціарні установи. У Німеччині до запобігання мобінгу підходять на рівні законодавчих ініціатив та громадських організацій, що спеціалізуються на розв'язанні подібних конфліктів.

На жаль, у Німеччині немає спеціального закону, який би безпосередньо регулював питання мобінгу, тобто психологічного переслідування на робочому місці, і немає чіткого визначення цього явища в законодавстві. Проте захист від мобінгу забезпечується через інші нормативні акти. Основний закон (Конституція) країни гарантує захист честі, гідності та здоров'я громадян. Також цивільне і трудове законодавство містять положення щодо рівного ставлення на роботі та безпеки працівників. Наприклад, Закон про рівне ставлення від 2006 р. забороняє дискримінацію, а Закон про охорону здоров'я та безпеки працівників від 1996 р. регулює безпечні умови праці. Відсутність прямого законодавства щодо мобінгу вимагає від роботодавців враховувати загальні норми права та моральні стандарти у своїй практиці, забезпечуючи здорову атмосферу на робочому місці [1, с. 203].

Одним з найважливіших аспектів вирішення проблеми мобінгу залишається необхідність підтримки здорового робочого клімату в самих пенітенціарних установах. Співробітники, які зазнають психологічного тиску, знижують свою продуктивність, що може впливати на їх здатність виконувати службові обов'язки належним чином, особливо в умовах високого рівня ризику. Це може призвести до зниження контролю над засудженими та погіршення загальної дисципліни в установі. У такому випадку ризику виникнення конфліктів і навіть фізичних сутичок між працівниками та ув'язненими підвищуються.

У Німеччині пенітенціарна система орієнтована на ресоціалізацію засуджених, і для досягнення цієї мети важливо, щоб персонал був у змозі ефективно виконувати свої функції без загрози мобінгу. Соціально-терапевтичні установи, які мають на меті допомогу рецидивістам та людям із психічними захворюваннями, також вимагають особливої уваги до вирішення проблем психологічного тиску. Співробітники, які працюють з цією категорією засуджених, потребують додаткової психологічної підтримки та навчання, щоб мати змогу розв'язувати складні емоційні конфлікти, які виникають у процесі їхньої роботи.

Одним з механізмів протидії мобінгу в Німеччині є діяльність спеціалізованих організацій, таких як Асоціація з боротьби із психосоціальним стресом і мобінгом (*Verein gegen psychosozialen Stress und Mobbing*, далі – VPSM). Ця організація надає психологічну, юридичну та медіаційну допомогу потерпілим, а також проводить навчання для управлінців з метою запобігання конфліктам та створення безпечних умов праці [3]. Організація була заснована у 1995 р. і має великий досвід у діагностиці, консультуванні та розв'язанні конфліктів на робочому місці. Її головні цілі – покращення робочого клімату, підвищення продуктивності та запобігання конфліктам. VPSM також пропонує стратегії для подолання стресових ситуацій.

Для пенітенціарної системи Німеччини психологічна підтримка також стала невід'ємною частиною роботи з персоналом пенітенціарних установ. Передбачається, щоб працівники мали доступ до регулярних тренінгів і консультацій з фахівцями, які допомагають розпізнавати та запобігати випадкам мобінгу. У таких закладах упроваджуються програми з управління стресом і конфліктами, що сприяло б створенню здорового робочого середовища. Окрім того, забезпечується внутрішня політика пенітенціарних установ, яка передбачає чіткі механізми розгляду скарг на мобінг та конфлікти між працівниками. Створення безпечних умов праці є ключовим чинником ефективної діяльності пенітенціарної системи, і забезпечення здорового психологічного клімату стає пріоритетом для керівництва кожної установи. У підсумку, мобінг у пенітенціарних установах Німеччини – це проблема, яка вимагає серйозного підходу. Вирішення цього питання є важливим не тільки для забезпечення прав

працівників, але й для успішної ресоціалізації засуджених. Ефективна боротьба з мобінгом через законодавче регулювання, психологічну підтримку та внутрішні політики установ завжди може підвищити ефективність роботи системи виконання покарань і створити умови для соціальної адаптації як працівників, так і засуджених.

Пенітенціарна система Німеччини представлена різними типами установ, серед яких відкриті та закриті в'язниці, соціально-терапевтичні центри, установи для неповнолітніх та рецидивістів, а також психіатричні лікарні. Усе це передбачає максимальну ефективну підготовку різних типів засуджених до повернення в суспільство після відбування покарання. Водночас значна увага приділяється забезпеченню належних умов праці та соціальних гарантій для співробітників пенітенціарних установ.

На рівні федеральних земель, таких як Північна Рейн-Вестфалія, ефективно впроваджуються програми ресоціалізації, що орієнтовані не лише на засуджених, а й на підтримку професійного розвитку співробітників в'язниць. Ці програми охоплюють регулярне підвищення кваліфікації, медичне обслуговування, а також психологічну підтримку, що є важливим аспектом у запобіганні стресу та мобінгу серед працівників пенітенціарної системи.

Правова база, що регулює діяльність пенітенціарних установ, орієнтована на забезпечення безпеки працівників та засуджених, що вимагає комплексного підходу до запобігання конфліктам. Основним завданням залишається ресоціалізація засуджених, проте важливо також забезпечити створення здорового робочого середовища для персоналу, запобігаючи можливим випадкам мобінгу та підтримуючи правову захищеність співробітників [2, с. 241].

Успішне функціонування пенітенціарної системи Німеччини демонструє важливість збалансованого підходу до виконання покарань і забезпечення прав працівників, що сприяє формуванню безпечного середовища як для засуджених, так і для персоналу.

Список використаних джерел

1. Гаращенко Л. П. Теоретико-правові засади заборони мобінгу в європейських країнах. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 199–207.

2. Муравйов К. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 240–244.

3. Протидія мобінгу: досвід інших країн. *Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці*. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/protydiia-mobinhu-dosvid-inshykh-krain/> (дата звернення: 30.08.2024).

Станіслав Петренко,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ З УРАХУВАННЯМ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У ЦЬЙ СФЕРІ

У науковій літературі кримінологічному дослідженню кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, приділили значну увагу такі вітчизняні вчені, як О. М. Бандурка, А. М. Бойко, Б. В. Голіна, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, Ю. М. Демидова, А. І. Долгова, О. О. Дудоров, О. Ю. Заблоцька, А. П. Закалюка, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. М. Литвак, Т. Є. Леоненко, В. В. Лунєєв, М. І. Мельник, В. М. Попович, О. С. Русакова, В. М. Руфанова, О. Б. Сахаров, В. В. Сташис, О. Я. Светлов, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, О. О. Титаренко, О. В. Тихонова, М. І. Хавронюк, С. М. Чабаненко, В. П. Філонов, В. І. Шакун та інші.

Водночас на нинішньому етапі досліджень немає усталеного розуміння, які саме кримінальні правопорушення необхідно віднести до категорії кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів.

Указане підтверджується відсутністю єдиного понятійного апарату, різноманіттям таких визначень, як, наприклад, «злочини, пов'язані з порушенням законодавства про бюджетну систему», «злочини, які вчиняються у бюджетній сфері», «злочини,

які вчиняються з незаконним використанням бюджетних коштів», «злочини, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства», «злочини, поєднані з використанням бюджетних коштів», «злочини, вчинені з використанням бюджетних коштів», «порушення вимог бюджетного законодавства», «злочини проти державних фінансів» тощо.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить в особливій частині спеціального розділу, присвяченого кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері.

Це дає привід до пошуку науковцями моделі назви кримінальних правопорушень вищевказаної категорії, яка б відображала у собі всю їх специфіку та сутність.

До прикладу. Н. О. Гуторова пропонує виділити з розділу «Злочини у сфері господарської діяльності» самостійний кримінально-правовий інститут – «Злочини проти державних фінансів», оскільки державні фінанси є окремим родовим об'єктом певної групи злочинів [2, с. 14–15]. Крім того, науковиця пропонує класифікацію видових об'єктів злочинів проти державних фінансів, до яких належать: «а) відносини щодо мобілізації грошових коштів до державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів; б) відносини у сфері розподілу, перерозподілу й використання державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів; в) відносини щодо регулювання грошового обігу, валютного регулювання та валютного контролю» [3, с. 337–338].

Розглядають бюджетну злочинність і як складову більш широкого поняття «фінансова злочинність», тобто сукупність злочинів, безпосередньо пов'язаних із посяганням на відносини з формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів економічних відносин, поряд зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічних і валютних відносин, у сфері незаконного підприємництва, податковою, кредитно-фінансовою злочинністю [5, с. 21].

Схожу точку зору поділяють М. М. Бліхар і М.В. Вінічук та інші, які, аналізуючи законодавство України про кримінальну відповідальність, розглядають кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням бюджетних коштів, зокрема нецільове

використання бюджетних коштів, як складову більш широкого поняття «фінансової злочинності» [7, с. 76].

Степанюк Р. Л. злочинами, що вчиняються у бюджетній сфері, вважає такі: а) «прості» привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; б) службову недбалість при розпорядженні бюджетними коштами і державним майном; в) умисне невиконання вироку суду щодо перерахування накладених на підприємство фінансових санкцій до бюджету; г) шахрайське заволодіння бюджетними коштами (наприклад, обманне одержання одноразової допомоги по безробіттю для здійснення підприємницької діяльності без наміру займатися нею); ґ) службове підроблення (наприклад, з метою недопущення штрафних санкцій за невиконання нормативів з працевлаштування інвалідів або з метою «обману» казначейського органу для здійснення передоплати за рахунок бюджетних коштів; д) умисну невиклату заробітної плати; е) шахрайство з фінансовими ресурсами та інші [6, с. 980].

Вищевказані розбіжності ілюструють відмінність між поняттями «злочини у бюджетній сфері» та «злочинність у бюджетній сфері».

У цьому контексті А. В. Макаров дає визначення злочинності у бюджетній сфері як негативному соціально-правовому явищу, яке обумовлене суспільно небезпечними посяганнями на сукупність праввідносин, що виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових коштів, які акумулюються в бюджетах усіх рівнів.

У вузькому розумінні, запропонованому такими вченими, як Д. Й. Никифорчук, О. Ю. Заболоцька, С. І. Ніколайюк, до кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, віднесено ст. ст. 210, 211, 175 ч. 2 КК України, оскільки вони безпосередньо посягають на бюджетну систему [4].

Руфанова В. М. та Титаренко О. О. до злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, відносять ст.ст. 191, 210, 211, 222, 364, 366, 367, 368 КК України за умови,

що їх предметом виступають бюджетні кошти. Також в інших наукових працях до вказаного переліку кримінальних правопорушень додають і ч. 2 ст. 175 КК України [1, с. 14].

Автор дослідження погоджується з аргументами про те, що відсутність єдиного підходу до визначення якісної складової злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, ускладнює з'ясування сутності злочинності в бюджетній сфері [1, с. 14].

При цьому предмет посягання – не єдиний критерій, за яким кримінальне правопорушення можна віднести до категорії злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів.

Основними критеріями, за якими кримінальні правопорушення можна віднести до таких, що вчинені у бюджетній сфері, є спрямованість діяння проти бюджетної системи, оскільки їх об'єктом виступають бюджетні відносини, бюджетний процес чи його складові; спричинення шкоди шляхом нецільового використання бюджетних коштів, безпідставного завищення вартості товарів, робіт і послуг, службового підроблення документів; у більшості випадків кримінальні правопорушення, які виокремлені як бюджетні, вчиняються з корисливих мотивів; вони вчиняються під час виконання бюджету за видатками та продовжуються протягом значного проміжку часу; спричиняють значну матеріальну шкоду суспільним відносинам; здійснюються розпорядниками і одержувачами бюджетних коштів у процесі надання, отримання та використання бюджетних коштів різних рівнів.

Дискусії щодо віднесення тих чи інших статей КК України до сфери нашого дослідження отримують продовження у тому числі у випадку законодавчих змін.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну законодавство зазнало суттєвих змін.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24.03.2022 № 2155-IX [9] КК України доповнено статтею 201-2, якою передбачена кримінальна відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо

розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, повторно, за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, у великому розмірі, організованою групою або в особливо великому розмірі, під час надзвичайного або воєнного стану.

Комплексно аналізуючи зміст норм Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV [10], можна зробити висновок про схожість понять «бюджетні кошти» та «гуманітарна допомога», оскільки вони мають чітко визначений цільовий характер; отримувачами гуманітарної допомоги можуть виступати установи, які утримуються за рахунок бюджетних коштів; зловживання під час використання бюджетних коштів та гуманітарної допомоги схожі за механізмом свого вчинення; завдають значної шкоди економічним та суспільним інтересам, авторитету та обороноздатності країни, особливо в період воєнного стану.

Яскравою ілюстрацією вказаного є повідомлення в засобах масової інформації 26 серпня 2024 р. про те, що за результатами спільних внутрішніх аудитів з березня по липень 2024 року Міністерство оборони України у співпраці з Державною митною службою України виявили потенційні ризики незаконного використання гуманітарної допомоги на суму 171,78 млн грн, як наслідок військові не отримали 424 одиниці транспортних засобів, 476,23 т товарів різних найменувань, 6,2 т продуктів харчування та пластикових гранул [10].

Вказані дії охоплюються диспозицією норми КК України, передбаченою ст. 201-2, а тому віднесення цієї статті до переліку кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, є вимогою сьогодення та передумовою для подальших наукових досліджень.

Отже, на думку автора дослідження, незаконне використання гуманітарної допомоги можна віднести до переліку кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, оскільки очевидною є відповідність цієї норми закону вищезазначеним критеріям.

Список використаних джерел

1. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.
2. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 39 с.
3. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 384 с.
4. Никифорчук Д. Й., Заблоцька О. Ю., Ніколаюк С. І. Протидія злочинам, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства : науково-практичний посібник. Київ : КНТ, 2006. 88 с.
5. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 211 с.
6. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 977–981. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/f50bbd0d-c104-432c-a40e-0e6c0566da> (дата звернення: 19.08.2024).
7. Бліхар М. М., Вінчук М. В., Комарницька І. І., Заяць О. С., Кащук М. Г. Протидія фінансовим злочинам у системі боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. № 1 (42). URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3704/3462> (дата звернення: 07.09.2024).
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5> (дата звернення: 07.09.2024).
9. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 07.09.2024).
10. Міністерство оборони та Державна митна служба встановили, що військові не отримали гуманітарну допомогу на понад 170 млн грн. URL: https://lb.ua/society/2024/08/26/631472_minoboroni_viyskovi_otrimali.html (дата звернення: 07.09.2024).

Юлія Петровська,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. ректора Пенітенціарної академії України;

Алла Попружна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

**ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ
ПРО ДІЯЧІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.
В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

«Пам'ять як канал передачі історичного досвіду і чинник формування національної ідентичності [1, с. 5]. Одним з базових понять у студіях пам'яті є «місця пам'яті», про які писав французький історик П'єр Нора. Місця пам'яті – це місця, символічна наповненість яких дозволяє розгортати перед присутніми цілий історичний наратив і підштовхує до відчуття спорідненості зі спільнотою, чия пам'ять тут репрезентована.

Установа виконання покарань, попри своє специфічне призначення, володіє потенціалом збереження пам'яті, вона також є «місцем пам'яті» про місця і людей, які в ній перебували, про радянські методи усунення учасників національно-визвольного руху. Адже слідчі ізолятори, в'язниці, табори були знаряддям радянської каральної системи щодо обмеження волі тих, хто був налаштований проти неї.

Радянська імперія зумовила активізацію національно-визвольного руху як «сукупність різних форм боротьби народів за визволення від колоніального панування, досягнення національної незалежності й реалізацію невід'ємного права нації на самовизначення». Національно-визвольний рух урешті-решт став одним з факторів розпаду СРСР і утворення на його теренах незалежних держав, зокрема і України [2].

Департамент з питань виконання кримінальних покарань спільно з Пенітенціарною академією України започаткували проєкт «В'язниця. Історія. Люди», презентація якого відбулася на базі Академії та державної установи «Чернігівський слідчий ізолятор». Метою другої публічної зустрічі була презентація проєкту, присвяченого

відомим історичним громадським діячам, ув'язнених за антирадянську діяльність у Луцькій в'язниці, що розташовувалась на території Луцького замку у споруді колишнього монастиря Бригідок або у «Луцькому слідчому ізоляторі».

Серед них Микола Куделя – учасник національно-визвольного руху за незалежність України, політв'язень, шевченкознавець. У 1939 р. заарештований польською поліцією як член Організації українських націоналістів (далі – ОУН), а незабаром був ув'язнений уже радянськими органами. 23–24 червня 1941 р. пережив страхіття розстрілу органами НКВС в'язнів Луцької в'язниці. Після війни відбув 10-річне заслання на Колимі. У 1993 р. був реабілітований. Помер у 2004 р.

Тривалий час правда про масштаби страт в'язнів в українських тюрмах у перші роки радянсько-німецької війни замовчувалась. Тому залишені спогади Миколи Куделі «Під мурами Луцької тюрми» (2001) є вагомим джерелом для вивчення тих подій та особливостей радянської каральної системи [4]. На час розстрілу Луцька в'язниці була переповнена – замість 700 осіб, на яких установа була розрахована, тут перебувало 2 055 осіб: «...потрапляю у 19 камеру другого поверху головного корпусу. Це треті двері по лівий бік, камера з віконцем на схід. Черговий... наказав роздягтись, заставляв розкривати рота, розтулювати пальці, заглядав навіть у непристойні місця... . Коли знаходив металеві гудзики чи дротяні гапlickи, їх відрізував, не кажучи вже про олівця, папір, шпильку, голку та інші речі... . Сидів я в камері № 34 на третьому поверсі. Вона вмістила десь 240 чоловік. Тіснота страшна, духота... » [3].

У стінах Луцької в'язниці перебував і Ростислав Волошин – полковник Української Повстанської Армії (далі – УПА), генеральний секретар внутрішніх справ Української Головної Визвольної Ради, згодом Лицар Золотого Хреста Заслуги УПА (посмертно), політв'язень польських в'язниць та концтабору в Березі Картузькій (1934–1935), (1937–1939). У 1939 р. був зарештований органами НКВС, утім, звільнений 1940 р. за відсутністю доказів. Загинув у бою з підрозділом НКВС під час переходу фронту. Зі спогадів Ростислава Волошина про другий арешт: «22.01.1935 р. знову заарештований на доручення з Луцька і перевезений у в'язницю туди ж. Допитував мене у Луцьку начальник розшукового відділу поліції Матушевич...» [5, с. 16].

Галина Коханська – провідна діячка ОУН і УПА на Волині, легендарна розвідниця округу «Січ Степ», керівниця жіночої розвідки УПА. У 1945 р. під час бою із загоном НКВС була поранена та потрапила в полон. За рішенням військового трибуналу звинувачена у зв'язках з УПА та ОУН, ув'язнена на 15 років таборів Воркути. Відбула 11,5 років. Після звільнення жила у Луцьку, де і похована. Цінними для відтворення повсякдення бранців каральної радянської системи є залишені спогади юної розвідниці: «Наглядач повів мене у камеру. По дорозі сказав: «А тебе здорово покалічено». Через очко в дверях він дивився, як я милась. На душі стало гидко від такого принизливого становища» [6, с. 71].

Ніл Якобчук – воїн УПА, герой бою УПА з гітлерівцями під Новим Загоровом у 1943 р. У 1944 р. заарештований за зв'язки з УПА, засуджений на 10 років виправно-трудових таборів. Звільнений у 1952 р., до 1975 р. проживав на спецпоселенні у с. Сусуман. У 1983 р. викликаний до Луцька як свідок у сфабрикованій справі щодо діяльності в УПА. Ніл Якобчук на допитах у вересні 1983 р. відмовився свідчити проти себе в надуманих для нього злочинах. Слідство тривало до червня 1984 р. Залякуванням, шантажем та маніпуляціями слідчі КДБ добилися від людей «потрібних» свідчень і «виробили» справу з 13 томів для видовищної судової вистави. До липня 1985 р. Ніл Якобчук утримувався у Луцькому слідчому ізоляторі. 5 серпня 1985 р. був вивезений з Київського слідчого ізолятора для розстрілу. Похований на «спецоб'єкті» [7].

Іван Гончарук – учасник боротьби за відновлення незалежності України, останній вояк УПА, страчений радянським режимом. У 1946 р. за участь в УПА засуджений до «смертної кари», яка була замінена на 25 років ув'язнення в таборах Колими. Звільнений у 1956 р. «за недоцільність подальшого утримання в ув'язненні». У 1988 р. у результаті сфальсифікованого судилища отримав смертний вирок за злочини, за які вже відбув покарання. «Від 1987-го до 1989 р., очікуючи на розстріл, Івана Гончарука тримали у луцькому СІЗО, у камері-одиночці. Це «кам'яний мішок», 6–7 м², із двома кам'яними підвищеннями, які були ліжком і столом. У кутку камери – унітаз, що водночас слугував і вмивальником. Угорі – загразоване віконце. З речей смертникові дозволяли

мати тільки шмат господарського мила й дерев'яну ложку». 12 липня 1989 р. був розстріляний у Києві. Місце поховання невідоме. Реабілітований у 2021 р. [8, с. 76].

Отже, участь у вшануванні пам'яті минулого символічно єднає з історичною подією, допомагає осмислити свою ідентичність. Відомості про видатних осіб, які в той чи інший період історії перебували в пенітенціарних установах, наділяють їх новим гуманітарним потенціалом, роблять їх джерелом знань для істориків та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби. «Пенітенціарний простір» справедливо можна вважати і простором пам'яті про видатних постатей та порушення прав людини в часи тоталітаризму.

На часі через призму «тюремної історії» українських пасіонаріїв звернення уваги на важливість дотримання прав людини і людської гідності в установах виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ : ШПЕНД, 2013. 600 с.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редколегії). Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.

3. Кінд-Войтюк Н. Микола Куделя – культурно-освітній та громадський діяч Волині. *Літопис Волині*. 2022. № 26. С. 22–26.

4. Куделя М. Під мурами Луцької тюрми (спогади колишнього в'язня). URL: <http://exlibris.org.ua/text/kudela.html> (дата звернення: 09.09.2024).

5. Марчук І. Ростислав Волошин. Торонто – Львів : Літопис УПА. Книга 18. Серія «Події і люди», 2012. 126 с.

6. Гавришко М. Сексуальні злочини у війнах росії проти України: історія, що повторюється. *Гендерний вимір війни*: результати аналітичного дослідження. Львів, 2023. 115 с.

7. Бондарук Л. Трагедія Ніла Якубчука: герой бою під Новим Загоровом отримав смертний вирок від судді Плахтія у 1984 році. *Історична правда*. 13 вересня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/09/13/163137/> (дата звернення: 09.09.2024).

8. Молодій В. Двісті тисяч срібняків. *Локальна історія*. 2023. № 6.

Володимир Пивоваров,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ: ПРОПОЗИЦІЇ ЗАКОНОДАВЦЯ ТА МІЖНАРОДНІ ПРІОРИТЕТИ

Питання праці осіб, засуджених до позбавлення та обмеження волі, залишається складним і дискусійним у контексті функціонування установ виконання кримінальних покарань в Україні. Складність проблематики багато в чому пояснюється історичним шляхом формування установ виконання покарань та небажаною радянською спадщиною в цій царині.

Корисний історичний екскурс з цього питання надає проф. А. Х. Степанюк в одній з монографій, підготовленої науковцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України [1, с. 123–126]. З нього ми бачимо, що праця для всіх здатних до неї засуджених була обов'язковою. Праця визначалась як один з основних засобів виправлення і перевиховання ув'язнених. Цей ідеологічно обґрунтований постулат був закріплений у Виправно-трудоному кодексі України, звідки й благополучно перекочував до Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 року (надалі – КВК України). Звісно, що вже на момент ухвалення редакція частини 1 ст. 118 КВК України не відповідала ані Конституції України, ані Конвенції Міжнародної організації праці № 29 про примусову чи обов'язкову працю [2]. І хоча у 2014 році законодавець, врешті-решт, визнав право (а не обов'язок) засуджених працювати, змінивши редакцію ст. 118 КВК України, все ж це рішення виявилось половинчастим. Однак у 2018 році законодавець фактично повертається до ідеї обов'язкової праці засуджених, вводячи до ч. 2 ст. 118 КВК України положення про те, що засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах,

які визначені адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості (а більшість засуджених, звісно, таку заборгованість мають).

Причина такої непослідовності законодавця, ймовірно, доволі прозаїчна. Адже зміни, внесені в КВК України в 2014 році, підірвали економічне підґрунтя існування виправних колоній, просторова структура яких і на сьогодні за типовими проектами ще радянських часів передбачає поділ на житлову і виробничу зони, що відображають функціональну спрямованість на залучення засуджених до обов'язкової праці [1, с. 126].

При цьому слід зазначити, що питання праці та працевлаштування осіб, засуджених до позбавлення волі, не тільки не зняте, так би мовити, з порядку денного, але й останнім часом розвивається та «набирає обертів» в інколи доволі тривожних ракурсах. І ось один з показових прикладів.

Так, у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в межах паспорту бюджетної програми на 2023 рік та за дорученням президії НАПрН України було розглянуто проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо особливостей залучення засуджених до праці та ведення господарської діяльності в пенітенціарній системі)» (реєстр. № 10157 від 17.10.2023 р.). Зокрема, встановлено, що в пояснювальній записці до законопроекту зазначалось, що метою його ухвалення є зміна підходів до залучення до корисної зайнятості засуджених як засобу ресоціалізації, зменшення фінансового навантаження на сплату єдиного соціального внеску, фонд оплати праці установ виконання покарань та підприємств Державної кримінально-виконавчої служби України. Однак вказаний законопроект, який очевидно стосувався питання так званого «працевикористання» (*прим. автора – термін документів ГУЛАГ*), стикнувся з цілком обґрунтованою нищівною критикою науковців.

Категорично неприйнятною та такою, що суперечить європейським підходам до роботи із засудженими, оцінена пропозиція закріпити на рівні закону підхід, за яким при нарахуванні засудженому заробітної плати (винагороди) фізична особа – підприємець або юридична особа, для яких засуджені до обмеження волі здійснюють виконання робіт чи надання послуг

(за винятком випадків виконання робіт (надання послуг) за договорами цивільно-правового характеру з неприбутковими організаціями), спрямовує виправному центру суму у розмірі 25 відсотків від фактично нарахованої засудженому заробітної плати (винагороди).

При повному розумінні існуючих проблем у належному забезпеченні органів і установ виконання покарань, які, за визначенням Міністерства юстиції України, нині фінансуються не більше ніж 40 % від потреби, науковці зазначили, що покладати додаткові обов'язки на роботодавців, ще й під кутом «ресоціалізації», – це вкрай хибна та безперспективна практика. Потенційні «інвестори», на залученні яких постійно наголошується Міністерством юстиції України, за умови чесної діяльності навряд чи будуть готові «купувати» за значно більші кошти некваліфіковану, порівно з вільними громадянами, працю засуджених.

Поміж вказаного аналізованого законопроекту містив низку інших, не менш хибних і суперечливих пропозицій, фактично спрямованих не на виконання мети покарання (як би її не формулювали сьогодні, однак це тема більш широкої дискусії), а на порятунок існуючої, де-факто пострадянської системи трудових таборів [1; 3]. Відтак, у своєму науково-правовому висновку науковці відділу (доц. Володимир Пивоваров, с.н.с. Ірина Яковець) висловили негативну оцінку такої законодавчої ініціативи: проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо особливостей залучення засуджених до праці та ведення господарської діяльності в пенітенціарній системі)» (реєстр. № 10157 від 17.10.2023 р.) не ґрунтується на об'єктивних даних та чітко визначених потребах, суперечить європейським підходам до організації залучення засуджених до праці в ресоціалізаційному контексті, містить у собі дискримінаційні норми та норми, спрямовані на погіршення правового становища засуджених та зменшення обсягу їх прав.

Однак підкреслимо, що поза межами цього наукового повідомлення залишається аналіз постанови Кабінету Міністрів «Про заходи щодо забезпечення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби» від 22 квітня 1999 р. № 653 та низки інших нормативних актів, які не відповідають Конституції України, законам і міжнародним документам; і ця невідповідність, сама по

собі, підсилена хронічними фінансовими проблемами установ виконання покарань, потенціоє інтерес зацікавлених суб'єктів до нормотворчості (на жаль, різної якості і користі) в питаннях «працевикористання» засуджених.

Вважаємо, що в питанні врегулювання праці осіб, позбавлених волі, законодавцю слід орієнтуватися не на радянські традиції і ГУЛАГівські документи, а передусім на виконання Правил Нельсона Мандела [4, с. 140], Європейських в'язничних правил [5], за якими ув'язнені можуть вибрати тип зайнятості, у якій вони бажають брати участь, а трудові інтереси ув'язнених та їхню професійну підготовку не слід підпорядковувати міркуванням отримання фінансового прибутку від тюремного виробництва, але орієнтувати на умови і характер праці на волі.

Список використаних джерел

1. Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування : монографія / за заг. ред. А. Ф. Степанюка ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 488 с.

2. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 28 червня 1930 року / Міжнародна організація праці. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136 #Text (дата звернення: 03.09.2024).

3. Пивоваров В. В. Стислий огляд реформування системи виконання кримінальних покарань: шлях до євроінтеграції. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у новосенній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ, Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 428–430. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10997257> (дата звернення: 03.09.2024).

4. Яковець І. С. Останні новації у правовому регулюванні праці засуджених до обмеження та позбавлення волі в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3 (35). С. 136–143. URL: [10.35774/app2023.03.136](https://doi.org/10.35774/app2023.03.136) (дата звернення: 03.09.2024).

5. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 03.09.2024).

Юрій Приходько,
доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз
Навчально-наукового інституту № 2 НАВС;
Анастасія Чемерис,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту № 2 НАВС

РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні, як і в більшості країн світу під час дії воєнного стану, існує велика загроза вчинення терористичних актів, диверсійних операцій та колабораційної діяльності. Основною метою органів забезпечення національної безпеки та захисту населення є не лише виявлення зрадників та ворожих диверсантів на території України, а й запобігання здійсненню злочинних намірів щодо підризу громадської безпеки. Одним з виявів зазначених видів злочинної діяльності є безпосередньо використання вибухових пристроїв і речовин для впливу на населення шляхом тероризування та залякування, показового знищення цивільних споруд та масового вбивства звичайних людей.

За роки російсько-української війни значного поширення набув терор, пов'язаний із застосуванням ручних протипіхотних гранат у цивільному житті, особливо це стосується осіб, які отримують вибухові засоби в законному порядку, як-от військовослужбовці ЗСУ. Усе більше випадків трапляється, що з суб'єктивних причин (найчастіше через посттравматичний синдром) такі люди стикаються з непорозумінням і байдужістю від цивільних громадян, тому вдаються до жорстоких методів впливу, одним з яких можна назвати і підризу себе або людей поруч.

Необхідно зауважити, що не зникає на території України і таке явище, як диверсійна діяльність, пов'язана з використанням вибухових пристроїв. Непоодинокі випадки застосування замінованих предметів побуту, таких як дитячі іграшки або рюкзаки, гаманці, яскраві елементи одягу та взуття, які можуть

розкидати по узбіччях доріг або на відкритій місцевості; мішки та ящики з овочами або продуктами, тари з-під напоїв, пральні машини, мікрохвильові печі, холодильники тощо, які закладають вибухівкою в покинутих або захоплених будинках звичайних жителів. Ці дії свідчать про те, що основною метою діяльності російських диверсантів та терористів є саме замах на життя та здоров'я цивільного населення, залякування та підривання впевненості у відсутності загрози життю.

Російськими терористами-бойовиками та «смертниками» для виготовлення саморобних вибухових пристроїв використовуються вибухові речовини промислового виробництва, а використання їх залежить від досвіду, можливостей та винахідливості того, хто їх застосовує. Найчастіше від дій диверсантів страждає цивільна інфраструктура: залізничні шляхи в більшості випадків мінуються саморобними пристроями на базі штатних вибухових пристроїв (снарядів, диверсійних мін тощо), пошкодження мостів здійснюється із застосуванням вибухових речовин, які були взяті переважно на гірничодобувних підприємствах.

Поширеність використання вибухових пристроїв у світі та безпосередньо на Україні в зоні проведення бойових дій пояснюється наявністю уразливих місць, можливістю надійно замаскувати вибуховий пристрій, зниженням рівня виявлення під час транспортування до місця закладки тощо. Наприклад, радіокерований пристрій маскується в окремо розміщених предметах, транспортних засобах, військовому та цивільному обладнанні. Місця їх установки можуть бути на вулиці, в автотранспорті, при вході до будівель, під'їзду, ліфту, на сходах тощо.

Під час війни варто також пам'ятати про людей, які зрадили українську державу на користь російської, і з її допомогою вчиняють акти підриву національної безпеки. Сюди можна віднести демонстративні вибухи в адміністративних будівлях, волонтерських організованих спорудах, центрах допомоги українським військовослужбовцям, гуманітарних пунктах та в спорудах цивільного захисту. Зрадники, які співпрацюють з державою-агресором, свідомо займаються колабораційною ді-

яльністю, бажаючи не лише знищення української державності, а й руйнівного впливу на моральний стан та моральну витримку українців.

Крім цього, важливим аспектом розгляду питання тероризму та диверсії є також виявлення вибухових пристроїв в місцях, які пов'язані з дітьми, людьми похилого віку, та запобігання їхній детонації. Наприклад, радіокеровані пристрої маскуються в окремо розміщених предметах, транспортних засобах, військовому та цивільному обладнанні. Місця їх установки можуть бути на вулиці, в автотранспорті, при вході до будівель, під'їзду, ліфту, на сходах тощо.

Пошук та виявлення вибухонебезпечних предметів здійснюється насамперед за допомогою спеціальних технічних засобів та приладів. Але також увагу слід звернути на ознаки, що вказують на можливе закладення вибухівки. До цих ознак належать: свіжоскопана земля або насипані пагорби землі на траві в місцях, де очевидно можуть проходити люди; розкидані предмети для привернення уваги, або підозріло викладені коробки, пакети тощо в місцях, де вони не повинні знаходитись; будь-які незвичні зміни в місцях – свіжопофарбовані або відштукатурені місця, відкриті каналізаційні люки, придорожні стовпи з дротами тощо.

До того ж необхідно враховувати кількість людей, які можуть знаходитись на можливому місці закладення вибухових пристроїв, їхній моральний та психологічний стан, та можливість відведення в безпечне місце для уникнення травмування і смерті. Для забезпечення організованої ліквідації надзвичайних ситуацій із застосуванням вибухових речовин мають працювати злагоджені служби вибухотехніків, поліції, пожежників та медиків.

Аналізуючи вищевказане, можна дійти висновку, що на території України терористична, колабораційна та диверсійна діяльність під час воєнного стану набула значного поширення. Маючи на меті деморалізацію та дестабілізацію психологічного, морального та матеріального стану українського населення, агресори та зрадники вдаються до жорстоких методів, одними з них є саме використання вибухових пристроїв на те-

риторії бойових дій, цивільних районів тощо. Саме тому необхідно здійснювати заходи не тільки щодо розмінування територій, а й щодо виявлення, дослідження та детонації вибухових пристроїв, які можуть бути замасковані під предмети побуту, іграшки або всередині інших об'єктів, що можуть привертати увагу цивільних громадян.

Список використаних джерел

1. Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ : НАВСУ, 2001. 50 с.
2. Біленчук П. Д. Пріоритетні напрямки діяльності органів внутрішніх справ України в розкритті кримінальних вибухів. Крок. Київ : Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. 2001. № 18 (78). С. 7–12.
3. Протидія тероризму – запорука внутрішньої безпеки держави / Національний університет імені Юрія Кондратюка. URL: <https://www.pkng.pl.ua/index.php/studentu/protydiia-nasylliu/1176-protydiia-teroryzmu-zaporuka-vnutrishnoi-bezpeky-derzhavy> (дата звернення: 09.09.2024).
4. Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*. Одеса, 2022. С. 13–17.

Андрій Проуторов,

керівник курсу ННІ № 3

Харківського національного університету
внутрішніх справ, капітан поліції;

науковий керівник: Григорій Джагунов,

заступник директора Інституту

з питань освітньої та науково-дослідної
діяльності ННІ № 3, професор, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ РІЗНИХ КРАЇН

Кіберзлочинність є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства. З розвитком інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет, кіберзлочини набули значного поширення і стали серйозною загрозою для економічної, соці-

альної та національної безпеки держав. У зв'язку з цим, кримінальна відповідальність за кіберзлочини стає дедалі важливішою темою для обговорення та наукових досліджень. Важливо не тільки визначити, які дії підпадають під категорію кіберзлочинів, але й проаналізувати правові підходи різних країн до регулювання цього питання. Порівняльний аналіз правових систем дозволяє виявити найефективніші методи протидії кіберзлочинності та сприяє формуванню єдиного підходу до боротьби з цим явищем на міжнародному рівні.

Кіберзлочини охоплюють широкий спектр правопорушень, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій, мережі Інтернет та інших цифрових інструментів. Ці злочини мають особливу природу, адже, на відміну від традиційних злочинів, вони часто не мають фізичних меж і можуть бути вчинені з будь-якої точки світу, що створює серйозні виклики для правоохоронних органів. Поняття кіберзлочинів містить будь-які протиправні дії, що спрямовані на комп'ютерні системи або використовують ці системи як інструмент для вчинення злочину. Вони можуть бути спрямовані на пошкодження комп'ютерних мереж, незаконний доступ до інформації, крадіжку даних, шахрайство в інтернеті, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, викрадення особистих даних, маніпулювання фінансовими транзакціями та багато інших видів протиправних дій. Важливим аспектом є те, що кіберзлочини можуть мати як безпосередні, так і опосередковані наслідки, впливаючи не лише на конкретних осіб, а й на цілі організації, держави, економічні системи та навіть міжнародну безпеку. Класифікація кіберзлочинів є ключовою для їхнього розуміння та ефективної протидії. Існують різні підходи до класифікації, але найбільш поширеним є поділ на злочини проти комп'ютерних систем та злочини, що використовують комп'ютерні технології для досягнення злочинних цілей. Перша категорія містить злочини, спрямовані на порушення роботи комп'ютерних систем, такі як зломи, атаки типу «відмова в обслуговуванні» (DDoS), шкідливе програмне забезпечення, знищення або зміну даних. Друга категорія охоплює злочини, що використовують інформаційні технології як інструмент, зо-

крема, кібершахрайство, фішинг, створення та поширення шкідливих програм, відмивання грошей через інтернет, торгівлю нелегальними товарами в даркнеті. У процесі класифікації важливо також враховувати інші аспекти, такі як характер правопорушника, мотиви злочину, а також технологічні методи, які використовуються [1]. Це дозволяє не тільки точно ідентифікувати певний тип злочину, а й розробити ефективні стратегії для його запобігання та розслідування. Сучасні кіберзлочини часто є складними і багатокомпонентними, тому класифікація повинна бути гнучкою, щоб відповідати на нові виклики, які виникають у зв'язку зі швидким розвитком цифрових технологій

Кримінальна відповідальність за кіберзлочини є важливим елементом у боротьбі з цифровими загрозами, і кожна країна має власний підхід до регулювання цього питання, враховуючи свої правові традиції, економічні умови та рівень технологічного розвитку. У Сполучених Штатах Америки законодавча база щодо кіберзлочинності є однією з найрозвинутіших у світі. Федеральне законодавство містить такі акти, як Закон про шахрайство з комп'ютерами та зловживання ними, який охоплює широкий спектр протиправних дій, пов'язаних з несанкціонованим доступом до комп'ютерних систем, крадіжкою даних та іншими формами кіберзлочинів. Також у США значну увагу приділяють співпраці між державними органами та приватним сектором, що дозволяє швидко реагувати на нові загрози та ефективно розслідувати випадки кіберзлочинності. Європейський Союз надає пріоритет гармонізації законодавства країн-членів у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Конвенція про кіберзлочинність, підписана в Будапешті, стала першою міжнародною угодою, що визначає стандарти для країн у сфері криміналізації дій, пов'язаних з комп'ютерними технологіями. Ця конвенція закладає основи для створення національних законів, які охоплюють такі злочини, як злом комп'ютерних систем, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, шахрайство з використанням інформаційних технологій та інші форми кіберзлочинів. Багато країн ЄС імплементували положення цієї конвенції у своє національне законодавство, що сприяє уніфікації правових норм та полегшує

міжнародну співпрацю у розслідуванні та переслідуванні кіберзлочинців. В Азії підходи до кримінальної відповідальності за кіберзлочини також демонструють різноманітність [2]. У Японії законодавство передбачає суворі покарання за злочини, пов'язані з несанкціонованим доступом до комп'ютерних систем та порушенням конфіденційності даних. Водночас у Китаї контроль за кіберпростором є значно жорсткішим, деякі форми кіберзлочинів, такі як хакерські атаки на державні установи, можуть каратися дуже суворо, аж до довічного ув'язнення. Китайський уряд також активно контролює діяльність в інтернеті та вживає заходів для запобігання будь-яким загрозам, які можуть порушити стабільність держави. Країни, що розвиваються, часто стикаються з проблемами імплементації ефективного законодавства щодо кіберзлочинності через обмежені ресурси та недостатній рівень підготовки правоохоронних органів. Наприклад, в Індії кіберзлочини стали серйозною проблемою, однак рівень підготовки поліцейських та інших правоохоронців до боротьби з цими злочинами все ще залишається недостатнім [2]. У багатьох африканських країнах ситуація ще складніша, оскільки низький рівень інфраструктури та ресурсів ускладнює боротьбу з кіберзлочинністю, що створює сприятливі умови для діяльності кіберзлочинців на міжнародному рівні. Міжнародна співпраця є важливим елементом у боротьбі з кіберзлочинами, оскільки ці правопорушення часто мають транскордонний характер. ООН, Інтерпол та інші міжнародні організації відіграють важливу роль у координації зусиль різних країн для боротьби з кіберзлочинністю [3]. Проте, незважаючи на зусилля щодо уніфікації підходів, залишається чимало викликів, пов'язаних із правовими розбіжностями між країнами, різними рівнями технологічного розвитку та відмінностями у правозастосуванні.

На нашу думку, кримінальна відповідальність за кіберзлочини в різних країнах значно варіюється, і жодна правова система не може самостійно впоратися з викликами, які постають перед сучасним суспільством у цій сфері. Тому міжнародне співробітництво, обмін досвідом та гармонізація законодавства залишаються ключовими аспектами в забезпеченні ефективної боротьби з кіберзлочинністю.

Ефективність правових підходів до боротьби з кіберзлочинами значною мірою залежить від рівня розвиненості правової системи, технологічної інфраструктури та готовності правоохоронних органів адаптуватися до нових викликів, пов'язаних з цифровими загрозами. У розвинутих країнах, таких як Сполучені Штати Америки та держави Європейського Союзу, правова база щодо кіберзлочинності є досить комплексною та передбачає жорсткі санкції за вчинення кіберзлочинів. Високий рівень інтеграції державних структур із приватним сектором у цих країнах дозволяє ефективно виявляти, розслідувати та запобігати кіберзлочинам [2]. Зокрема, у США, де взаємодія між правоохоронними органами та великими технологічними компаніями налагоджена на високому рівні, вдається досягати значних успіхів у протидії кіберзлочинності завдяки швидкій реакції та передовим методам розслідування. У Європейському Союзі ефективність боротьби з кіберзлочинністю підвищується за рахунок гармонізації законодавства між країнами-членами, що створює сприятливі умови для міжнародної співпраці та обміну інформацією. Спільні ініціативи, такі як Європол та спеціальні кіберпідрозділи, сприяють швидкому реагуванню на кіберзагрози та проведенню спільних операцій проти міжнародних злочинних угруповань. Проте навіть у країнах ЄС ефективність правових заходів може відрізнятись залежно від національних особливостей та рівня підготовки кадрів. Водночас у країнах, що розвиваються, ефективність боротьби з кіберзлочинністю є значно нижчою через брак ресурсів, недостатній рівень технічної підготовки та низьку обізнаність громадян про ризики, пов'язані з цифровими загрозами. У таких країнах, як Індія та Нігерія, попри існування відповідного законодавства, імплементація правових норм часто залишається на низькому рівні через обмежені можливості правоохоронних органів, що ускладнює ефективну протидію кіберзлочинності. У результаті ці країни можуть стати об'єктами для діяльності міжнародних кіберзлочинних угруповань, які використовують їхню слабку правову інфраструктуру для здійснення своїх злочинних намірів. Важливо також зазначити, що культурні та соціальні фактори можуть впливати на ефективність правових підходів до боротьби з кіберзлочинами [3]. Наприклад, у країнах

з високим рівнем довіри до державних інституцій та активним громадянським суспільством, таких як Японія або Німеччина, ефективність заходів протидії кіберзлочинності підвищується за рахунок активної участі громадян у запобіганні злочинам. Натомість у країнах, де рівень довіри до правоохоронних органів є низьким, населення може менш активно співпрацювати з владою, що створює додаткові труднощі в боротьбі з кіберзлочинами. Азійські країни, такі як Китай та Південна Корея, демонструють високий рівень контролю за кіберпростором, що дозволяє їм ефективно реагувати на загрози з боку кіберзлочинців. У Китаї держава відіграє центральну роль у регулюванні інтернету, що дозволяє оперативно виявляти та блокувати діяльність кіберзлочинних угруповань [4]. Проте такий підхід може також призводити до обмеження прав і свобод громадян, що є предметом критики з боку міжнародної спільноти.

Ми вважаємо, що порівняльний аналіз правових підходів до боротьби з кіберзлочинами показує, що ефективність таких заходів залежить від багатьох факторів, включно з рівнем економічного розвитку, технологічною інфраструктурою, культурними особливостями та готовністю до міжнародної співпраці. Найбільш ефективними є комплексні підходи, які поєднують жорсткі правові заходи, активну співпрацю між державними та приватними структурами, а також високу обізнаність населення про загрози кіберзлочинності. Однак, незважаючи на зусилля національних урядів та міжнародних організацій, кіберзлочинність залишається глобальним викликом, який потребує постійного вдосконалення правових механізмів та інструментів боротьби.

Отже, кіберзлочинність є глобальною проблемою, яка вимагає комплексного підходу до її розв'язання. Аналіз правових систем різних країн показує, що ефективна боротьба з кіберзлочинністю можлива лише за умови гармонізації національного законодавства та посилення міжнародної співпраці. Важливу роль у цьому процесі відіграє взаємодія між державними органами, приватним сектором та громадськістю. Однак навіть за наявності розвинутого законодавства важливо забезпечити його ефективну імплементацію та адаптацію до нових викликів, що виникають у зв'язку зі швидким розвитком технологій.

Список використаних джерел

1. Зінченко Д. А. Загальний розвиток використання міжнародного досвіду працівниками поліції у сфері протидії кіберзлочинам і торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми. МВС України*. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 44–46.

2. Зінченко Д. А. Стратегія боротьби з кіберзлочинністю в умовах глобалізації інформаційних просторів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу / МВС України. Харків : ХНУВС, 2023. С. 105–107.

3. Зінченко Д. А., Висоцький М. О. Заходи забезпечення кібербезпеки в системах обміну інформацією правоохоронних органів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності* : матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2023 року). Харків, 2023. С. 98–100.

4. Лучик В. Є. Особливості змін кримінальної відповідальності за кіберзлочини в Україні. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання. МВС України*. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 43–45.

Максим Пузиревський,

старший викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології юридичного факультету,
майор внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) (далі – ЄКЗПЛ) [1] для забезпечення дотримання державами їхніх зобов'язань за ЄКЗПЛ 21 січня 1959 р. був створений Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). До юрисдикції ЄСПЛ, як зазначає В. В. Мицик, належить, насамперед, забезпечення повного дотримання договірними сторонами їхніх зобов'язань за ЄКЗПЛ та Протоколами до неї (ст. 19 ЄКЗПЛ). Це завдання ЄСПЛ здійснює шляхом тлумачення її норм та розгляду скарг про порушення

її положень як з боку держав (ст. 33 ЄКЗПЛ), так і з боку фізичних осіб, неурядових організацій та окремих груп осіб (ст. 34 ЄКЗПЛ) [2, с. 270].

Зі свого боку, в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153–р. «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» [3] визнається те, що «...недостатність прогресу у розв'язанні питання покращення умов тримання призвела до ухвалення ЄСПЛ «пілотного» рішення у справі «Сукачов проти України» [4], у якому ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення прав, гарантованих ЄКЗПЛ, свідчать про наявність в Україні тривалої структурної проблеми неналежних умов тримання осіб під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту...».

При цьому «Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» [3] також зауважує, що «...ЄСПЛ неодноразово зверталась увага, зокрема, на переповненість слідчих ізоляторів, недостатню кількість та низьку якість продуктів харчування, неналежну медичну допомогу, нестачу денного світла та свіжого повітря, невиправдані режимні обмеження тощо...».

Тож надалі, зокрема, на основі проведеного аналізу низки рішень ЄСПЛ [5], що стосуються практичної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), на жаль, акцентуємо увагу на *типових порушеннях* окремих керівних («базових») положень норм ЄКЗПЛ у функціонуванні пенітенціарної системи, а саме:

а) Порушення вимог ст. 3 ЄКЗПЛ «Заборона катувань»:

– переповненість слідчих ізоляторів ДКВС України;
– неналежні умови тримання ув'язнених і засуджених, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України. Насамперед, це: 1) брудна постільна білизна; 2) відсутність або недостатність електричного / природного освітлення в камерах; 3) відсутність або недостатність кількості прогулянок на свіжому повітрі; 4) відсутність або недостатність кількості продуктів харчування; 5) відсутність або недостатність кількості фізичних вправ на свіжому повітрі; 6) відсутність або неналежна якість гігієнічних / туалетних засобів; 7) відсутність

або обмеженість у доступі до водопровідної / питної / проточної води; 8) відсутність або обмеженість у доступі до гарячої / теплої води; 9) відсутність або обмеженість у доступі до душу / лазне-пральних послуг; 10) відсутність або погана якість постільної білизни; 11) відсутність вентиляції в камерах; відсутність особистого простору в камерах; 12) відсутність приватності під час користування туалетами в камерах / туалети не відокремлюються від житлової зони (дуже близько розташовані до столів, ліжок тощо); 13) відсутність свіжого повітря в камерах; 14) наявність двоярусних ліжок у камерах; камери заражені гризунами / паразитами; 15) недостатня кількість спальних місць у камерах; 16) неналежна / неадекватна температура води / повітря в камерах; 17) несправні туалети в камерах; 18) низька (погана) якість водопровідної / питної / проточної води; 19) низька (погана) якість продуктів харчування; 20) пасивне паління в камерах; 21) постійно увімкнене електричне освітлення в камерах; 22) систематичні випадки проживання у камерах разом з тими ув'язненими, які мають вірусні / інфекційні захворювання; 23) наявність старих матраців на ліжках у камерах; 24) наявність цвілі або бруду в камерах тощо;

– незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги ув'язненим і засудженим, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України;

– «нескоротність» покарання у виді довічного позбавлення волі, а саме, відсутність реальної (де-факто) перспективи звільнення від відбування покарання тих осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі;

– наявність випадків дискримінації ув'язнених і засуджених, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України, та належать до особливо вразливих категорій у «неформальній» тюремній ієрархії, зокрема, під впливом злочинної субкультури;

в) Порушення вимог ст. 8 ЄКЗПЛ «Право на повагу до приватного і сімейного життя»:

– рутинний моніторинг кореспонденції ув'язнених і засуджених, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України, а саме:

1) відсутність належного обґрунтування ризиків можливої кримінально протиправної поведінки кореспондентів;

2) несанкціонованість перегляду кореспонденції та безпідставна затримка у її відправленні, насамперед, на адресу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини тощо;

– безпідставна відмова у переведенні засуджених, які утримуються в установах виконання покарань ДКВС України для подальшого відбування покарання з однієї установи до іншої, відповідно до місця постійного проживання та реєстрації їх близьких родичів;

– безпідставна відмова засудженим, які утримуються в установах виконання покарань ДКВС України в отриманні короткочасних і тривалих побачень із близькими родичами;

– здійснення цілодобового та постійного відеоспостереження за ув'язненими і засудженими, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України, що, відповідно, порушує приватність їхнього особистого життя;

– законодавча «безальтернативність» відмов з боку співробітників установ виконання покарань ДКВС України в наданні засудженим до покарання у виді довічного позбавлення волі дозволу на короткочасний виїзд за межі установи виконання покарань. При цьому необхідно також зазначити, що Рішенням Конституційного Суду України за № 11-р(П)/2023 від 20 грудня 2023 р. [6] окремі приписи ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України [7] визнано «...такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі короткочасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого...».

Таким чином, вбачається, що практика ЄСПЛ безпосередньо і в майбутньому позитивно впливатиме на реформування кримінально-виконавчого законодавства України, завдяки чому відбуватиметься імплементація до національної правової системи міжнародних (регіональних) стандартів у сфері забезпечення прав

ув'язнених і засуджених, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України.

Оскільки, відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [8], рішення ЄСПЛ є «...обов'язковими для виконання Україною...».

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.09.2024).

2. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Т. 2. «Е–Л». Київ : Академперіодика, 2017. 928 с.

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153–р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 33.

4. Case of Sukachov v. Ukraine. Application no. 14057/17. January 30, 2020. Final: May 30, 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-200448> (accessed at September 05, 2024).

5. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. *Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini> (дата звернення: 05.09.2024).

6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) : рішення Конституційного Суду України від 20.12.2023 р. № 11–р(П)/2023. *Вісник Конституційного Суду України*. 2024. № 1–2. С. 32.

7. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Вячеслав Пузирний,
доктор юридичних наук, професор,
проректор з освітньо-наукової роботи
Пенітенціарної академії України

ЩОДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Охорона здоров'я забезпечується державою шляхом фінансування відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава також сприяє розвитку лікувальних закладів різних форм власності.

У період дії воєнного або надзвичайного стану на певний строк можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина. Проте не можуть бути обмежені права і свободи, серед яких передбачені статтями 27 (право на життя) та 28 (право на повагу до його гідності).

Правовою підставою введення воєнного стану в Україні є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року.

Відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 43 Кримінально-процесуального кодексу України засудженим є обвинувачений, обвинувальний вирок щодо якого набрав законної сили. Згідно із загальним правилом, визначеним на законодавчому рівні (ст. 395 Кримінально-процесуального кодексу), моментом набрання законної сили обвину-

вальним вироком суду вважається закінчення строку оскарження в апеляційному порядку судового рішення, яке було ухвалене судом першої інстанції і не набрало законної сили. Згідно з вимогами п. 1 ч. 2 ст. 395 Кримінально-процесуального кодексу України апеляційна скарга на вирок або ухвалу про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів виховного або медичного характеру може бути подана протягом тридцяти днів з дня їх проголошення [2].

Державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я [3].

Вищевказані конституційні стандарти конкретизовано в ч. 1 ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України, де зазначено, що засуджені мають право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом [2].

Відповідно до ст. 116 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка має назву «Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі», у місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади. Для лікування засуджених, хворих на інфекційні хвороби, в медичних частинах установ виконання покарань створюються інфекційні ізолятори. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідеміологічна робота в установах виконання покарань організовується та проводиться відповідно до законодавства України про охорону здоров'я. Адміністрація установи виконання покарань зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати вимоги санітарії та правила особистої і загальної гігієни [2].

Порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, використання лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я і залучення з цією метою їхнього медичного персоналу визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюється засудженим або його рідними та близькими за рахунок власних коштів.

Консультавання та амбулаторне лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини. У разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів та коштів рідних і близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я. Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначається законодавством [4, с. 62].

Засудженим, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, тривалі побачення не надаються. Порядок перебування, умови тримання та охорони засуджених у закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та

пробації, визначаються Міністерством юстиції України. За розголошення лікарської таємниці медичні працівники та інші особи установ виконання покарань, яким у зв'язку з виконанням професійних обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя засудженого до позбавлення волі, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом [4, с. 63].

З огляду на вищевикладене дійшли висновку, що право людини на охорону здоров'я є природним, непорушним та невідчужуваним. У нашій державі це право визнається та гарантується Конституцією України. Особи, які засуджені до позбавлення волі, в період відбування покарання користуються всіма правами людини і громадянина, визначеними Конституцією, міжнародними нормативно-правовими актами і законами України, за винятком передбачених обмежень, пов'язаних з їх засудженням, а також із введенням у дію режиму воєнного стану на території України. Реалізація особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, їх соціальних прав, у тому числі прав у сфері охорони здоров'я, гарантується нормами Конституції України, Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» з обмеженнями, передбаченими у Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Права осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, у сфері охорони здоров'я не обмежуються у зв'язку із впровадженням воєнного стану. Разом з цим приведення загальнонаціональних медичних закладів та закладів охорони здоров'я у виправних колоніях та слідчих ізоляторах у відповідність до стандартів Ради Європи та адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу потребує достатнього фінансування, яке б гарантувало належне і достатнє медико-санітарне забезпечення осіб, які засуджені до позбавлення волі. Водночас, на наш погляд, до припинення широкомасштабної збройної агресії росії щодо України, коли фінансових ресурсів насамперед потребує військово-силовий блок, стан реалізації права на медико-санітарне забезпечення осіб, які засуджені до позбавлення волі, буде залишатися незадовільним.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Київ : Право, 2024. 268 с.

Михайло Романов,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

МАЙБУТНЄ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СТВОРЕННІ ЇЇ КОНЦЕПЦІЇ

У науковій літературі одним із значень поняття концепції є її розуміння як єдиного, основного задуму в певній діяльності [1]. Отже, це та основна ідея, яка закладена в підґрунтя якогось явища або процесу.

В Україні ухвалений документ – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р, яким затверджено Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України. Якщо роздивитися цей документ, то не важко помітити, що він присвячений поясненню причин занепаду пенітенціарної системи України, її поточному стану, виділенням проблем та необхідних засобів для їх розв'язання.

У вказаному розпорядженні зазначається, що Концепція є програмним документом, що встановлює загальні принципи подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи в Україні.

Ця теза є дуже важливою, оскільки вона декларує цілеспрямоване докладання зусиль, які мають мету і поточні завдання.

Далі законодавець визначає зміст Концепції:

Метою Концепції є подальше реформування пенітенціарної системи України для беззаперечного дотримання прав людини та громадянина і гуманізації кримінального-виконавчого механізму, встановлення відповідності між завданнями та функціями таких органів, з одного боку, структурою та їх чисельністю, з другого, та фінансовим забезпеченням, з третього, оскільки система протягом років незалежності фінансувалась у розмірі 40 відсотків потреби [2].

У цитованому положенні йдеться про те, що Концепція переслідує мету реформування. Це не концепція функціонування, а концепція реформування, яка пояснює чого прагне досягнути регулятор у результаті реалізації Концепції. А прагне він забезпечити дотримання прав людини і встановити баланс між фінансуванням та цілями і завданнями пенітенціарної системи.

По-перше, загальним висновком є те, що на сьогодні в пенітенціарній системі відсутня Концепція функціонування. По-друге, існуюча Концепція реформування намагається збалансувати витрати на пенітенціарну систему та її мету. Зважаючи на значний брак фінансування, а також на те, що найближчим часом належне фінансування залишається вкрай сумнівним, така мета може свідчити про намагання виправдати поточну ситуацію в пенітенціарній системі. Бо немає грошей, тому не можемо працювати належним чином.

Здається таке становище є неприйнятним. Але найбільш неприйнятним є те, що в пенітенціарній системі України немає концепції функціонування. Немає зрозумілої та реальної мети діяльності цієї системи і єдиного підходу, спрямованого на досягнення цієї мети. Незрозуміло для чого створена ця система, чого очікує суспільство від неї, які завдання вона вирішує і на які результати вона орієнтована. Незрозумілим також лишається те, яким чином пенітенціарна система України буде досягати позитивних результатів, на які вона, сподіваюся, орієнтована.

Зважаючи на вказане, виходить, що вся система виконання кримінальних покарань існує просто «за інерцією», бо просто ніхто не думав, для чого вона, а відмовитися від неї не можна, бо потрібно з особами, які вчинили злочини, щось робити.

Такий підхід не повинен існувати на рівні функціонування великої державної інституції, тим паче, що її діяльність пов'язана

із застосуванням примусових механізмів держави і тим, що її діяльність значною мірою обмежує права людини.

На сьогодні відсутність концепції функціонування пенітенціарної системи призводить до того, що ця система не може бути реформована. Більшість зусиль, спрямованих на її вдосконалення, залишаються марними, бо ніхто не має чіткої відповіді на запитання «навіщо і для чого». Саме на ці запитання майбутня концепція повинна надати відповіді.

І першою ознакою цієї концепції повинна стати інституціоналізація пенітенціарної системи України. Під нею ми розуміємо включення цієї системи до структури інших соціальних інституцій. Причому це включення не повинно бути лише номінальним. Пенітенціарна система повинна стати частиною єдиного соціального ланцюга, який має загальну мету і в якому кожна з частин ланцюга виконує свою функцію, але всі вони загалом підкорені єдиній меті.

Завдання формулювання концепції пенітенціарної системи є важким завданням, зважаючи на те, що воно потребує усвідомлення на державному рівні не лише завдань і функцій кримінально-виконавчої діяльності, а й усвідомлення всієї системи соціальних інституцій та їх спрямованість.

Список використаних джерел

1. Концепція. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 301. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf (дата звернення: 02.09.2024).
2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження від 13 вересня 2017 р. № 654-р Кабінету Міністрів України.

Надія Сенченко,
доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Владислав Позняк,
здобувач вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (РЕПАРАЦІЇ) В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Репарації – це форма матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права, що полягає у відшкодуванні державі, яка постраждала від збройної агресії, матеріальної шкоди грошима, натурою або послугами, як правило, самою державою-агресором.

Від своєї появи інститут репарацій застосовувався переважно після підписання договору про капітуляцію, тобто коли держава-агресор змушена погодитися на такі репарації.

Розглянемо можливість отримання Україною компенсацій у разі, якщо після виходу ЗСУ на адміністративні кордони 1991 року рф відмовиться підписати договір про капітуляцію, а сплата компенсацій буде відбуватися поза волею країни-агресора.

1. Приблизні оцінки завданої шкоди. Реальну грошову оцінку шкоди, завданої внаслідок російської агресії, ми зможемо визначити тільки після Перемоги. 03.01.2023 року прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час засідання уряду повідомив, що збитки, завдані Україні загалом унаслідок війни, перевищують \$700 млрд.

Механізми відшкодування шкоди.

Європейський суд із прав людини. Звернення від представників бізнесу та громадян до ЄСПЛ може бути неефективним з огляду на такі причини.

По-перше: наявна проблема юрисдикції Суду щодо шкоди, завданої під час бойових дій: це виходить із рішення ЄСПЛ від 21.01.2021 Грузія проти росії (II) [GC] – 38263/08, Суд дійшов висновку, що події, які відбулися в період активної фази бойових дій, не підпадають під юрисдикцію російської федерації для цілей ст. 1, але події, що відбулися після припинення бойових дій (окупація рф), можуть бути розглянуті Судом.

По-друге: рф не визнає юрисдикцію ЄСПЛ: 15 березня 2022 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення про припинення членства рф у Раді Європи – чим одночасно припинив юрисдикцію ЄСПЛ щодо рф; 7 червня 2022 року держдума рф ухвалила закони про невиконання рішень ЄСПЛ, ухвалені після 15.03.2022; До того ж, як сказано в пресрелізі ЄСПЛ, після припинення членства рф у Раді Європи, Суд вирішив призупинити розгляд усіх скарг проти рф для вивчення правових наслідків для Суду.

Міжнародний кримінальний суд. Римський статут (РС) надає певні можливості для відшкодування збитків потерпілим включно з реституцією, компенсацією та реабілітацією – це передбачено ч. 2 ст. 75 Статуту. Але йдеться про те, що компенсація може бути виплачена винятково з майна та коштом осіб, які визнані МКС винними, або ж за кошти Цільового фонду для жертв. Цільовий фонд відповідно до ч. 2 ст. 79 РС може поповнитися, зокрема, коштами та іншим майном, що було вилучене, штрафами або конфіскацією.

Постійна палата третейського суду в Гаазі, міжнародні арбітражні суди: є позови, які потенційно можуть бути подані до арбітражних судів у відносинах між інвесторами та державою, а також комерційних арбітражних судів від: іноземних інвесторів проти росії щодо експропріації або пошкодження активів в окупованих та незаконно анексованих регіонах; іноземних інвесторів, які були витіснені з російського ринку через санкції, пов'язані з війною; російських інвесторів проти України щодо експропріації або іншої шкоди, пов'язаної з їхніми активами в Україні. Підставою для таких звернень може бути порушення відповідних угод про захист інвестицій, укладених між урядами.

Майбутні інструменти та механізми відшкодування збитків, стягнення репарацій.

Дійсні на сьогодні міжнародні органи, такі як Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини та міжнародні арбітражні суди, не можуть ефективно здійснити стягнення компенсацій збитків, завданих агресією рф.

18 травня 2022 року Президент України підписав указ про створення робочої групи з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії російської федерації.

Процедура створення майбутнього суду (комісії): учасники цієї групи К'яра Джорджетті, Маркіян Ключковський та Патрік Пірсолл у своїй статті у Just Security «Створення міжнародної спеціальної комісії для України» дійшли висновку, що найбільш дієвим міжнародно-правовим механізмом відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, буде створення спеціальної комісії. 20.05.2022 року Президент України запропонував державам-партнерам на підставі багатостороннього договору створити таку комісію, яка зможе розглядати позови фізичних та юридичних осіб.

Можна виділити три шляхи створення міжнародної спеціальної комісії на сьогодні: 1) Комісія за рішенням Радбезу ООН (так, наприклад, було створено Компенсаційну комісію (UNCC) на підставі резолюцій Радбезу № 687 (1991) та № 692 (1991); 2) Комісія за резолюцією ГА ООН (альтернативним варіантом можна визначити створення спеціальної комісії на підставі рішення Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ГА ООН). ГА ООН може вживати заходів у випадках загрози миру, порушення миру або акту агресії, якщо Рада Безпеки не може діяти через позицію одного з постійних членів, який голосує проти); 3) на підставі міжнародних договорів Трибунал IUSCT створили на підставі ухваленої урядом Алжиру Декларації про врегулювання претензій з чіткими юридичними зобов'язаннями, яких мали дотримуватися Іран та Сполучені Штати.

Усе ж таки найбільш реальним варіантом створення компенсаційної комісії в нашому випадку є укладання багатостороннього міжнародного договору між Україною та державами-партнерами, які підтримують нашу боротьбу з агресією РФ.

Механізми формування компенсаційного фонду

20.05.2022 року Президент України Володимир Зеленський запропонував державам-партнерам на підставі багатостороннього договору створити не тільки спеціальну комісію, але і спеціальний фонд, з якого всі, хто постраждав від російської агресії,

зможуть отримати відповідну компенсацію. За пропозицією Президента України, такий фонд має формуватися з російських коштів та майна, яке перебуває у країнах держав-партнерів. На цей час питання передачі арештованих активів РФ та її громадян, що потрапили під санкції, на законодавчому рівні закріплено в Канаді. У Канаді створені Рахунок обігового капіталу конфіскованого майна та Рахунок доходів від арештованого майна. До того ж у Канаді внесено зміни до Закону «Про спеціальні економічні заходи» та Закону «Про правосуддя для жертв корумпованих іноземних посадових осіб».

Отже, за основу фінансування майбутнього фонду можна взяти російські активи, які знаходяться за межами її юрисдикції та на які розповсюджуються санкції.

Практика Міжнародного кримінального суду у сфері надання репарацій постраждалим від воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду налічує всього 4 справи, які сформуvalи підхід та бачення міжнародної спільноти до надання репарацій постраждалим від міжнародних злочинів.

Стаття 75 Римського статуту (далі – Статут) передбачає надання репарацій постраждалим від міжнародних злочинів відповідно до джерел міжнародного та національного права, що передбачені статтею 21. Першим у своєму роді фондом у міжнародному праві покликаним допомогти постраждалим від злочинів, передбачених Римським статутом, став Цільовий фонд для потерпілих, що був створений 9 вересня 2002 року відповідно до статті 79(1) Статуту.

Хоча практика МКС у сфері надання репарацій не є великою, однак кожне рішення про надання репарацій безсумнівно впливає на подальшу практику та розуміння цієї процедури. Окрім того, кожне прийняте Судом рішення щодо відшкодування шкоди є ключем до відновлення справедливості для людей, що постраждали внаслідок воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочину агресії та геноциду. І хоча цей процес є повільним і доволі складним, Україна невпинно рухається до притягнення до відповідальності осіб, що порушили міжнародне кримінальне право, ба більше, прагне допомогти постраждалим внаслідок російсько-української війни.

Є такі приклади рішень:

Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло: 14 березня 2012 року Томас Лубанга – колишній президент Союзу патріотів Конго/Патріотичних сил за визволення Конго – був визнаний винним у воєнних злочинах вербування та призову дітей віком до 15 років та використання їх для активної участі у бойових діях. Ще у 2012 році Перша Судова палата винесла рішення про принципи та процес, застосовні щодо репарацій, у справі «Прокурор проти Лубанги Дійло», і хоча процес тривав кілька років, врешті, у 2021 році Суд опублікував відредаговану публічну версію свого рішення від 14 грудня 2020 року, яке схвалило реалізацію колективних відшкодувань постраждалим у цій справі.

Прокурор проти Жермена Катанги: у 2014 році стверджуваного командувача Патріотичних сил опору в Ітурі Жермена Катангу було визнано винним у злочині проти людяності та воєнних злочинах, вчинених 24 лютого 2003 року під час нападу на село Богоро в районі Ітурі, Демократична республіка Конго. Однак ордер про надання індивідуальних та колективних репарацій постраждалим від міжнародних злочинів був виданий Судом лише у 2017 році.

Прокурор проти Ахмада Аль-Факі Аль-Махді: у 2016 році стверджуваний член руху «Ансар Еддін», пов'язаного з Аль-Каїдою в ісламському Магрибі, голова «Хісба» до вересня 2012 року та пов'язаний з роботою Ісламського суду Тімбукту Ахмад Аль-Факі Аль-Махді був визнаний винним як співвиконавець воєнного злочину, який полягав у навмисному керуванні нападами на релігійні та історичні будівлі в Тімбукту (Малі) у червні та липні 2012 року. Ордер про надання репарацій 2017 року у справі «Прокурор проти Ахмада Аль-Факі Аль-Махді» став першим випадком, коли Суд закликав Цільовий фонд для потерпілих надати пріоритет індивідуальним відшкодуванням над колективними під час виконання рішення.

Крістіна Сіренко,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
466 навч. групи,
кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри підвищення
кваліфікації працівників пробації Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Професійний розвиток майбутнього психолога відбувається у процесі освоєння ним професійної діяльності та норм, за якими вона будується, через уключеність у навчально-професійну діяльність на етапі професійної підготовки.

Відомий український психолог О. Ф. Бондаренко вважає, що така професійна підготовка має містити: первинний відбір професійно придатних кандидатів; побудову теоретичної моделі спеціаліста: розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості і професійної діяльності психолога; розробку змісту навчання і розвитку особистості психолога; розв'язання проблеми професійної ідентифікації фахівців [1, с. 89].

Панок В. Г. у змісті професійної підготовки психологів виділяє три напрями: загальнопсихологічна підготовка, спеціально-психологічна підготовка та спеціалізація у певному виді практичної психології [2, с. 34]. Напрями професійної підготовки психологів різняться між собою специфічним способом організації та подання знань. Так, на рівні спеціалізації основою навчання науковець визначає життєву ситуацію, а результатом – певні практичні навички і вміння, володіння набором технік, технологій та професійних дій.

Продуктивним напрямом, що приділяє важливу роль розвитку особистості та визначає необхідність особистісного зростання самого психолога, виступає гуманістична психологія. Представники гуманістичної психології (А. Маслоу, Дж. Олпорт, К. Роджерс, Р. Мей, Е. Фромм, В. Франкл та ін.) визнають особистість як унікальну цілісну систему, відкриту для можливості самоактуалізації. Тільки гуманістично орієнтована особистість вільна для творчого

розвитку і саморозвитку, а це необхідні характеристики ефективного практичного психолога.

Маслоу А. Г. запропонував як зразок особистості практичного психолога відповідальну людину, яка вільно робить свій життєвий вибір. Тому потрібно, щоб психолог мав такі особистісні характеристики, які дозволили б йому піклуватися про створення максимально сприятливих умов для здійснення особистісних змін [3, с. 45].

Аналіз теоретичної літератури дозволив визначити такі вимоги до професійної спрямованості психолога:

1. Психолог як особистість, впевнений у своїх професійних силах, починається з безумовного самоприйняття. Структура і специфіка відносин особистості до власного «Я» – важливий внутрішній фактор, що визначає професійну придатність і професійне довголіття психолога.

2. Діяльність психолога передбачає домінування в нього гуманістичної орієнтації і яскравої виразності пізнавальних інтересів до внутрішнього світу людей. Необхідною особистісною якістю психолога є прагнення надавати «душевну допомогу» людям не залежно від віку, статі, соціального стану. Чуйність важливо поєднувати з талантом спілкування, тактовністю, ввічливістю, умінням слухати, зрозуміти іншу людину.

3. Здатність до професійного розвитку та самоосвіти. Психолог повинен вміти знаходити проблеми, спираючись на метод наукового пізнання. Міра відповідальності, яку фахівець готовий на себе взяти, співвідношення процесуальної та цільової активності людини.

Виходячи з аналізу психологічної літератури, можна сформулювати визначення професійної спрямованості майбутнього психолога. Це стійка система відносин особистості до різних аспектів професійної діяльності, яка визначає професійні плани і наміри, напрями діяльності, професійний світогляд. Професійна спрямованість як особистісне утворення має індивідуальну забарвленість.

Як основні складові професійної спрямованості психолога виділяємо такі взаємопов'язані компоненти:

1. Ставлення до людей у професії, що розташоване в полюсах негуманний – гуманний, обумовлене цінностями особистості.

Поліс «гуманний» передбачає, що основу професійних цінностей повинні складати гуманістичні цінності. Перш за все це людина як міра всіх речей. Містить у собі доброзичливість, любов до людей, емпатійність, відкритість, етичність, толерантність, віру в іншу людину та ін. «Негуманна» позиція передбачає слабе врахування інтересів, бажань у міжособистісній взаємодії. Інша людина стає об'єктом маніпулювання.

2. Ставлення до майбутньої професійної діяльності, що відображає способи освоєння і реалізації професійної діяльності. Розташовується в полісі адаптивний, пасивний, творчий, ініціативний. Адаптивний шлях оволодіння професійною діяльністю передбачає використання напрацьованих алгоритмів рішення, ригідність, малу ініціативу, в освоєнні професійної діяльності. Творчий шлях відображає прагнення перетворити ситуацію, пошук нестандартних шляхів вирішення, формування індивідуального стилю діяльності. Цей поліс відображає гнучкість, активність, креативність, ініціативу, інтелектуальність в освоєнні професійної діяльності.

3. Самоставлення як до майбутнього психолога: неприйняття себе – прийняття себе, позитивна оцінка як психолога-фахівця. Поліс «самоприйняття» відображає позитивне ставлення до себе, як до майбутнього психолога, знання своїх сильних, слабких сторін, усвідомлення меж своєї компетентності, прагнення до саморозуміння. Протилежний поліс свідчить про позицію неприйняття себе як психолога [5, с. 61].

Пропонуємо характеристику типів професійної позиції психологів:

1. «Продуктивна професійна позиція».

Заснована на гуманістичних цінностях, бажанні допомагати людям. Передбачає прийняття себе як майбутнього фахівця, активне оволодіння знаннями, розвиток необхідних компетентностей, творча їх реалізація та перетворення.

2. «Виконавча професійна позиція».

Визначає також орієнтацію на інших людей, бажання бути психологом, надавати допомогу людям, використовуючи напрацьовані алгоритми, освоєння методів. Недостатньо гнучкості мислення і професійної поведінки, впевненості у своїх діях.

3. «Неусвідомлена (потенційна) професійна позиція». Орієнтація на інших, гуманна позиція, бажання допомогти людям поєднується з активним пошуком нових знань, їх творчим застосуванням, але немає прийняття себе як психолога, неприйняття своєї належності до професійного співтовариства, схильність застосовувати психологічні знання в інших професійних сферах, можлива на початкових етапах навчання.

4. «Професійна позиція співпереживання».

В основі гуманні цінності, емоційна теплота, емпатія, схильність брати відповідальність на себе за проблеми інших людей, бажання допомогти, розмиті межі особистості, відсутність необхідних ресурсів, впевненості в своїх силах допомогти іншому.

5. «Дослідницька професійна позиція».

Присутній інтерес, активність в оволодінні професійною діяльністю, бажання стати професіоналом при ставленні до людей скоріше як до об'єктів. Схильність вибудовувати теоретичні узагальнення, проводити діагностику, аналізувати результати без реалізації їх в реальній практиці.

6. «Формальна професійна позиція».

Відбиває прагнення бути психологом; максимально пристосовується до ситуації, виконувати тільки формалізовані функції без глибокого проникнення в особистість іншого.

7. «Маніпулятивна професійна позиція».

Інтерес, активність у придбанні психологічних знань, умінь обумовлений прагматичними цілями, необхідністю реалізувати свої потреби. Люди в цілому виступають як об'єкт маніпуляції.

8. «Відсутня професійна позиція».

Відсутній інтерес до людей, гуманістичні цінності, бажання стати психологом, навчальна діяльність досить формальна.

Таким чином, професійну позицію психолога розглядаємо як стійку систему відносин особистості до різних аспектів професійної діяльності. В її основі лежать особистісні установки, ціннісні орієнтири, професійні та особистісні погляди. Професійна позиція є своєрідний сплав професійного світогляду і поведінкових стратегій.

Список використаних джерел

1. Панок В. Г. Психологічна служба : навчальний посібник. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

2. Моє майбутнє залежить від мене: практики здорового сьогодення у воєнних і повоєнних умовах : монографія / Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 130 с.

3. Психологія міжгрупової взаємодії: історичний і територіальний виміри : монографія / [Л. Г. Чорна, П. П. Горностай, В. М. Поліщук, В. І. Вус та ін.] ; за наук. ред. Л. Г. Чорної ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ – Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2024. 194 с.

4. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і доповн. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.

Сергій Скоков,

заслужений юрист України,

заступник голови Всеукраїнської громадської організації «Асоціація ветеранів Державної кримінально-виконавчої служби України»

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Зобов'язання щодо приведення вітчизняної системи виконання покарань та попереднього ув'язнення у відповідність з міжнародними стандартами (Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями ООН, Європейські пенітенціарні правила) було однією з умов інтеграції України до Ради Європи.

Відправним пунктом для радикальних реформ у цій сфері стала доповідь «Оцінка в'язничної системи України», яка була підготовлена групою експертів ради Європи (Гордон Лейкс, Крістоф Флюге, Боді Філіп, Драган Нестерович) за результатами інспекційного візиту в Україну у 1996 році в рамках Спільної програми Європейської комісії та ради Європи у галузі реформи правової системи України.

Доповідь з рекомендаціями для Уряду України була оприлюднена у січні 1997 року та презентована на міжнародному семінарі з питань реформування діяльності кримінально-виконавчої системи України, що відбувся на базі Київського інституту внут-

рішних справ 24–27 червня 1997 року. Напередодні цього семінару, 25 червня 1997 року, у м. Києві також відбулося перше засідання Керівного комітету з реформування в'язничної системи України Правового директорату Секретаріату ради Європи.

Активним учасником та співорганізатором цих заходів був начальник Головного управління виконання покарань МВС України Іван Васильович Штанько.

Біографія талановитого організатора та керівника генерал-полковника внутрішньої служби І. В. Штанька, його життєвий шлях є складовою історії розвитку та трансформування вітчизняної системи органів і установ виконання покарань. Він розпочав службу у виправно-трудоваї колонії в Запорізькій області у шістдесяті роки, доклав багато зусиль для розвитку виробничої сфери виправно-трудоваї системи України у сімдесяті роки у період роботи в центральному апараті Головного управління виконання покарань МВС України, яке він очолив у липні 1988 року.

Штанько І. В. забезпечив життєдіяльність системи та виконання покладених державою завдань у складні часи розпаду Рдянського Союзу та становлення української державності. 22 квітня 1998 року Указом Президента України він був призначений першим керівником утвореного на виконання зобов'язань України при вступі до Ради Європи центрального органу виконавчої влади – Державного департаменту України з питань виконання покарань.

З ім'ям Івана Васильовича Штанька, його діяльності як у період керівництва відомством, так і з 2000 по 2013 рік у статусі радника голови Державного департаменту України з питань виконання покарань та голови Державної пенітенціарної служби України пов'язані основні етапи розвитку кримінально-виконавчої системи.

Найбільш активні кроки в напрямку обґрунтування змін у системі виконання кримінальних покарань були здійснені в період так званої «перебудови» наприкінці 80-х років минулого сторіччя та найбільш активно – з набуттям Україною незалежності.

Рішенням колегії МВС Української РСР від 29 жовтня 1990 № 11КМ/4 було схвалено документ з назвою «Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» та план заходів з його реалізації.

Цей документ, спираючись на положення Декларації про державний суверенітет України, критично оцінював наявний стан справ у вітчизняній виправно-трудовай системі та визначав основні напрями її реформування.

Зокрема, акцентувалась увага на необхідності розробити з урахуванням міжнародних стандартів республіканські нормативи умов виконання кримінальних покарань, що гарантують нормальне забезпечення життєдіяльності засуджених, переглянути архітектурне планування існуючих колоній та в перспективі відмовитися від так званого «казарменого» розміщення засуджених.

До найбільш прогресивних кроків слід віднести рішення щодо необхідності утворення в місцях позбавлення волі психологічної служби, запровадження методики психолого-психіатричної та соціальної діагностики особистості засуджених. Рішення колегії дало поштовх для розвитку в Україні пенітенціарної науки, насамперед у галузі педагогіки, психології та соціальної роботи.

Найбільш прогресивні ідеї знайшли відображення в доктринальній моделі Закону України «Про пенітенціарну систему України», що було підготовлено у 1997 році творчим колективом Київського інституту внутрішніх справ серед вітчизняних науковців на чолі з Георгієм Опанасовичем Радовим.

Створення сучасних пенітенціарних закладів потребує значних фінансових ресурсів та неможливе без державної підтримки.

Саме на це були спрямовані державні програми реформування та розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи, прийняті, починаючи з 90-х років.

До найбільш значущих програмних документів слід віднести такі:

Першочергові заходи щодо забезпечення життєдіяльності виправно-трудових установ і лікувально-трудових профілакторіїв в умовах переходу до ринкових відносин, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 5 лютого 1991 р. № 22;

Основні напрями реформування кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 11.07.1991 № 88;

Програма приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у

відповідність з міжнародними стандартами, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.1994 № 31;

Першочергові заходи щодо забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи та державну підтримку її подальшого реформування, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2000 №73;

Програма зміцнення матеріальної бази органів і установ кримінально-виконавчої системи на 2000–2004 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 986;

Програма подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 № 167;

Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України від 25.04.2008 № 401;

Державна програма покращення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, на 2006–2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1090.

Але ж практично всі програмні документи не були підкріплені економічно, внаслідок чого були реалізовані лише частково, переважно за рахунок внутрішніх резервів кримінально-виконавчої системи, або залишилися невиконаними.

Зокрема, за висновком Рахункової палати, державна цільова програма, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1090, була профінансована лише на 6 відсотків від потреби.

На виконання Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (схвалена Указом Президента України від 08.11.2012 року № 631) постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2013 № 345 було затверджено «Державну цільову програму реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки» з прогнозним обсягом фінансування 6 млрд грн.

Але виконання зазначеної програми було достроково припинено постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2014 № 71 як такої, що ухвалена «злочинним урядом» (офіційна мотивація – необхідність економії бюджетних коштів).

Можливо стверджувати, що з боку вищих органів державної влади, незважаючи на декларування принципу гуманізації політики у сфері виконання кримінальних покарань, зберігається «гулагівський» підхід до фінансування кримінально-виконавчої системи за «залишковим» принципом, коли на в'язничне відомство покладається завдання вирішувати більшість проблемних питань матеріального характеру за рахунок внутрішніх ресурсів.

У лютому 2016 року на засіданні Уряду України Міністерством юстиції України було презентовано нову «концепцію реформування кримінально-виконавчої служби». Наслідком цього стала ліквідація Державної пенітенціарної служби України як центрального органу виконавчої влади та її територіальних органів управління відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 та 18.05.2016 № 348.

Одним з основних аргументів такої реорганізації системи управління органами і установами виконання покарань ініціатори «реформи» визначали популістській лозунг про нібито відсутність будь-яких прогресивних змін у цій сфері за роки незалежності України.

Внаслідок проведеної реорганізації структурні підрозділи ДПтС України, що раніше забезпечували управління та забезпечення діяльності органів і установ виконання покарань, «розчинилися» в центральному апараті Міністерства, що фактично призвело до розбалансування системи управління відомством.

Виходячи з цього Міністерством юстиції України ініційовано підготовку нової Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р.

Відповідно до змісту цієї концепції постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 709 ухвалено рішення про утворення адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України як міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції вищого рівня, що згодом трансформувався в Департамент з питань виконання кримінальних покарань (постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2024 № 20).

У цьому органі були знову сконцентровані повноваження щодо організації охорони та режиму, оперативно-розшукової діяльності органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів тощо.

Офіційним визнанням невдалої так званої реформи 2016 року став проєкт Закону України «Про пенітенціарну систему України», підготовку якого ініційовано Міністерством юстиції України (законопроєкт № 7337 від 20.12.2017), який, по суті, визначає реанімування центрального органу виконавчої влади, що здійснює реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Віталій Сокурєнко,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Одеського державного університету
внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЯ ВІЙНИ: ГНОСЕОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПІДСТАВИ РОЗРОБКИ

Події 24 лютого 2022 року в Україні увійшли в історію як початок повномасштабної війни росії проти України. Окрім власне війни, яка розпочалася у самому центрі Європи й може перерости у третю світову чи навіть ядерну війну, стурбованість світу спричинена ще й фактом небезпечного прецеденту, яким стала ця подія. Нова ера осмислення військової загрози для сучасного світу настала з моменту анексії росією Криму у 2014 році, внаслідок чого країни НАТО почали процес нарощування своєї обороноздатності [1]. А це своєю чергою дало підстави генсеку ООН Антонію Гутеррішу стверджувати, що гонитва озброєнь повертається [2].

Війна без перебільшень належить до найжахливіших антропогенних та соціогенних катастроф, з якими лише може зіштовхнутися людство. На відміну від росії, яка десятиліттями здійснювала цілеспрямовану інформаційну підготовку до знищення

України як держави й українців як національної спільноти, в Україні так і не було вироблено системної інформаційної політики, яка б гарантувала безпеку держави [3, с. 116]. Оскільки росія ставить одним із завдань російсько-української війни знищення національної ідентичності українців, важливим є розуміння подій, які відбуваються в контексті саме української традиції [3, с. 118].

Війна руйнівним чином вплинула на роботу підприємств, ринок праці та зайнятість людей в Україні. Мільйони висококваліфікованих фахівців і просто освічених та грамотних працівників були змушені залишити Батьківщину і стали біженцями у Європі та інших країнах світу. Дефіцит висококваліфікованих кадрів різко збільшила мобілізація чоловіків призовного віку. На сьогодні росія здійснює геноцид українського народу.

За твердженням І. К. Федоренко та Д. М. Сілюк, в умовах нинішньої російсько-української війни індекси очікуваної ділової активності в промисловості, будівництві, торгівлі та послугах за свідчують різні тенденції залежно від зміни показників споживчих цін, рівня безробіття, обсягів трансфертів та інших макроекономічних факторів. Зменшення обсягів трансфертів та погіршення очікувань щодо індексу споживчих цін у 2022 році спричинило падіння індексу ділової активності в різних галузях. Водночас стабілізація економічної ситуації у 2023 році сприяла зростанню індексів ділової активності в деяких секторах. За таких умов важливий постійний моніторинг та аналіз економічних процесів у контексті глобальних подій і геополітичних ризиків. Поглиблене розуміння впливу таких факторів допомагає розробляти більш ефективні стратегії управління бізнесом та мінімізувати можливі негативні наслідки для підприємств [4, с. 3]. Також автори наголошують, що результати дослідження ділової активності показали, що війна впливає по-різному на сфери економіки. Підприємства торгівлі після позитивних очікувань погіршили оцінки своєї ділової активності через скорочення обсягу імпорту товарів, спричинене блокуванням кордону та зниженням купівельної спроможності населення. З четвертого кварталу 2023 року підприємства промисловості прогнозували погіршення результатів своєї економічної діяльності, зважаючи на зменшення обсягів експортно-імпортних операцій, зростання витрат на логістику че-

рез блокування кордону. Підприємства сфери послуг також посилили негативні оцінки результатів своєї діяльності, зважаючи на логістичні труднощі з перетином кордону, високі ціни на пальне та слабкий попит. Основними факторами, що впливають на оцінку підприємств, є невизначеність з тривалістю бойових дій, ризики неритмічності надходжень і недостатності обсягів міжнародної допомоги, зростання витрат на логістику через блокування кордону, високі ціни на пальне, звуження інвестиційного попиту, брак кваліфікованих кадрів та послаблення попиту. Якщо війна триватиме після 2024 року, прогноз розвитку економіки буде робити важко, але хотілося б вірити, що вдасться зберегти позитивні тенденції ділової активності. З огляду на викладене вище аналіз, вивчення факторів та наслідків негативного впливу повномасштабної війни на ділову активність в Україні будуть потребувати подальших досліджень [5, с. 16–17].

Водночас ділова активність, хоча і є важливим фактором підтримки національного сегмента економіки як матеріальний базис спротиву агресору, не менш важливим є ціннісний компонент цього опору, що формує мотиваційні комплекси діяльності, в тому числі й в економіці. Є наратив про «єдність українців» і питання того, що українців роз'єднує під час війни. Важливо виробити чітке розуміння поняття «єдності» в сучасних умовах, адже цей наратив дуже легко використовувати маніпулятивно, наприклад, для перекладання відповідальності. Тут слід акцентувати на людських цінностях (а не мові, регіоні походження, статі, расі чи релігії), що є головним об'єднувальним чинником, який відрізняє українське суспільство від російського, водночас паралельно вживати заходів для поширення та популяризації української історії, мови й культури [6, с. 33–34].

При цьому вельми поширеними є твердження про те, що майже всі росіяни є носіями російських імперських цінностей, навіть якщо вони цього не усвідомлюють, адже питання української незалежності як територіальної, політичної, так і культурної для них є незрозумілим чи релевантним. Як наслідок, міжнародна спільнота вважає саме путіна відповідальним за війну проти України, а не російських громадян, які дозволили диктатору бути при владі. Крім того, цей наратив розмиває поняття жертв агресора [7].

Не втягуючись у дискусію щодо цих, вочевидь, небезпідставних тез, слід, однак, сфокусувати увагу на ціннісних засновках української нації у складі європейської цивілізаційної сім'ї народів. Війна дала привід для ціннісно-історичної рефлексії задля формування образу спільного майбутнього українців, нового, повоєнного проєкту України. Ці питання мають становити один з елементів встановлення історичної правди в механізмі перехідного правосуддя для України. І ця діяльність, варто визнати, має істотний криміногенний потенціал. Його блокування, мінімізація – справа комплексних кримінологічних розробок у руслі кримінології війни.

Підсумовуючи, наголосимо, що важливим питанням сучасної епохи, коли під натиском суспільних та культурних цінностей права людини й ідеології знаходяться під великим тиском, що веде до глибоких/глобальних змін у світі. Світ переживає період серйозних конфліктів і протистоянь, які можна розглядати як боротьбу за переосмислення цінностей. Кримінологія війни як окремий науковий напрям вказує на важливість науки у вивченні цього складного явища та впливу війни на суспільство.

Так, кримінологія відіграє значну роль у розумінні процесів, що відбуваються в період воєн і конфліктів. Аналізуючи злочинність, соціальні явища і конфлікти, кримінологічні дослідження можуть допомогти знаходити шляхи розв'язання багатьох глобальних проблем. Наприклад, як свідчить досвід передових країн, розбудова аналітичних/наукових центрів сприяє глибокому розумінню причин і наслідків воєнних конфліктів, соціальних змін і злочинності, що допомагає запобігти багатьом негативним наслідкам, щоб спрямувати суспільство до більш мирного і справедливого майбутнього. Кримінологія може стати публічною наукою майбутнього, що є цілком обґрунтовано.

Розробка кримінології війни сьогодні є надзвичайно важливою, адже війни у сучасному світі, зокрема російсько-українська війна, породжують нові типи злочинів та викликів для правосуддя. Війна не лише змінює суспільну структуру, а й впливає на кримінальне середовище, посилюючи насильство, створюючи умови для незаконного збагачення та руйнуючи правові інститути. І саме кримінологія війни формує гносеологічний інструментарій як для наукового осмислення трансформацій під впливом

війни, так і запобігання її негативним наслідкам у вигляді наростання та «розрядки» криміногенного потенціалу, в тому числі й у перехідний період. Саме тому концепція перехідного правосуддя має стати одним з першочергових об'єктів уваги сучасної кримінології війни.

Список використаних джерел

1. Стожар П. Країни НАТО збільшили закупівлю зброї після анексії Криму. *Bloomberg*. URL: <https://uain.press/news/world/krayinynto-zbilshyly-zakupivlyu-zbroyi-pislyaaneksiyi-krymu-bloomberg-910496> (дата звернення: 12.09. 2024).

2. Поліщук В. Генсек ООН заявив про повернення гонки озброєнь. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/gensek-oonzayavil-vozvrashchenii-gonki-vooruzheniy1634833777.html> (дата звернення: 07.06.2024).

3. Вітюк І. К. Міфопоетичний символізм російсько-української війни у медіапросторі: містично-міфологічні наративи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2022. Вип. 1. С. 116–135.

4. Перчук О. В., Вовченко Р. С. Управління персоналом підприємств в умовах ризиків та загроз війни: соціальні та виробничо-економічні чинники і пріоритети. *Ефективна економіка*. 2024. № 3. С. 1–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_3_34 (дата звернення: 12.09. 2024).

5. Федоренко І. К., Сілюк Д. М. Дослідження наслідків повномасштабної війни для ділової активності галузей економіки в Україні: аналіз, виклики 20-х років та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2024. № 3. С. 1–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_3_85 (дата звернення: 12.09. 2024).

6. Назаренко Н. М. Інформаційна гігієна як засіб протидії інформаційним впливам у контексті російсько-української війни. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2022. № 1–3. С. 30–38.

7. Лигачова Н. Хороші росіяни існують і не заслуговують на нашу ненависть. Але диявол у деталях. *Детектор медіа*. 2022. 314 с. URL: <https://detector.media/blogs/article/199864/2022-06-05-khoroshi-rosiyany-ismuyut-i-ne-zaslugovuyut-na-nashu-nenavyst-ale-dyyavol-u-detalyakh/> (дата звернення: 12.09.2024).

Олександр Ткаченко,
начальник кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Людмила Олефір,
заступник начальника кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Наталія Разумейко,
кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри педагогіки
та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗАЛУЧЕНИХ ДО РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ ПРОБАЦІЇ

Професійна кваліфікація співробітника уповноваженого органу пробації має сприяти безпеці суспільства, полегшуючи ресоціалізацію засуджених та запобігаючи їхньому повторному вчиненню кримінальних правопорушень. Також вона сприяє формуванню ефективної системи справедливого правосуддя та зменшенню кількості осіб, що перебувають у місцях несвободи.

Співробітник уповноваженого органу пробації повинен відповідати таким вимогам, що ставляться Міністерством юстиції України та Державною установою «Центр пробації»:

– працівником уповноваженого органу пробації може бути особа, яка є громадянином України, що досягла 18-річного віку, володіє державною мовою, має повну вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, без вимог до стажу роботи, але після проходження підготовки за спеціально розробленою навчальною програмою, стажування та отримання оцінки, яка підтверджує рівень підготовки, необхідної для виконання професійних завдань;

– на посаду працівника уповноваженого органу пробації зазначена вище особа приймається на добровільній, конкурсній основі за умови, якщо вона спроможна за своїми особистими, діловими, моральними якостями та станом здоров'я виконувати роботу;

– при прийнятті на посаду працівника уповноваженого органу пробації ураховується досвід роботи у сферах: державного управління, педагогічної, психологічної, соціальної роботи, надання соціальних послуг, а також досвід організації профілактичної та психокорекційної роботи з особами асоціальної спрямованості;

– працівником уповноваженого органу пробації не може бути особа, яка має судимість або яка притягалася до кримінальної відповідальності та стосовно якої кримінальне провадження було закрито за nereабілітуючими підставами; на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; яка визнана за рішенням суду недієздатною або обмежено дієздатною [1, с. 131–132].

Пробація, як альтернатива ув'язненню, набула важливого значення у кримінально-правовій системі багатьох європейських країн. Цей підхід став популярним завдяки своєму фокусу на реінтеграції засуджених до суспільства через індивідуальну реабілітацію та нагляд. Одним з ключових аспектів пробації є правовий статус фахівців, які працюють з клієнтами, підтримуючи їх у процесі реінтеграції.

У європейських країнах існує велика кількість різноманітних підходів до правового статусу осіб, що займаються роботою з клієнтами пробації, відповідно до національного законодавства та системи правосуддя. Однак існують деякі загальні принципи та норми, які дозволяють фахівцям пробації ефективно виконувати свою роботу та забезпечують правовий захист як для працівників, так і для клієнтів пробації.

Правовий статус працівників пробації також містить у собі їхні права та обов'язки в рамках виконання службових обов'язків. Це може містити право на конфіденційність інформації про клієнтів, право на недопустимість дискримінації у взаєминах з ними, а також обов'язок гарантувати безпеку як для самих працівників, так і для громади.

Крім того, в більшості європейських країн працівники пробації мають професійний статус, який регулюється законодавством. Це дозволяє їм мати спеціальну підготовку та кваліфікацію для виконання своїх обов'язків, а також забезпечує їхню захищеність та незалежність у роботі з клієнтами пробації. Багато країн встановлюють вимоги до освіти та підготовки для осіб, які працюють

у сфері пробації. Один з основних аспектів правового статусу працівників пробації – це їхня кваліфікація та сертифікація. Наприклад, вони можуть вимагати вищу освіту в галузі права, соціальної роботи або психології, кримінології, проходження спеціальної підготовки у сфері пробації та професійну сертифікацію.

Повноваження та функції працівників пробації можуть містити нагляд, підтримку, оцінку ризику, розвиток програм реабілітації, а також взаємодію з іншими агенціями і службами. Вони можуть мати доступ до інформації про клієнтів та їхні діяльності в рамках законів про конфіденційність.

Особи, які перебувають під наглядом або умовно засуджені, можуть мати певні обмеження у своїх правах, таких як обмеження свободи пересування, обов'язковість зустрічей з працівниками пробації, а також можливість відмови від певних дій, наприклад, відвідування певних місць.

Працівники пробації часто співпрацюють з іншими інституціями, такими як поліція, служби соціального захисту, медичні установи та установи працевлаштування для забезпечення комплексного підходу до реабілітації і підтримки клієнтів.

Загалом підходи до правового статусу осіб, залучених до роботи з клієнтами пробації, в європейських країнах можуть відрізнятися залежно від конкретних правових, соціокультурних та інституціональних контекстів. Однак вони спрямовані на забезпечення ефективного функціонування системи пробації та підтримки клієнтів у їхньому процесі реінтеграції до суспільства.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І. Роль професійної компетентності працівника уповноваженого органу пробації у роботі із засудженими. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 26–27 трав. 2022 р.) / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне : Гельветика, 2022. С. 131–133. URL: megu.govno.ua_lawconf_ТРАВЕНЬ_2022-131-133.pdf (дата звернення: 10.03.2024).

Василь Топчій,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

Володимир Ковальчук,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу ведення Єдиного реєстру досудових
розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи
Волинської обласної прокуратури

СУТНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Вивчення наукової літератури показує, що в кожній доктринальній розробці в обов'язковому порядку з'ясовується сутність і зміст предмета дослідження, який, зокрема, зазначений у назві цієї роботи. Так, використання законів і методів пізнання української мови для з'ясування поняття «сутність запобіжної діяльності у сфері виконання покарань і пробації України, що здійснюється суб'єктами кримінального процесу» дозволило отримати наступні теоретично і практично значущі результати дослідження.

Зокрема, встановлено, що ключовим у словосполученні «запобіжна діяльність» є слово «запобігання», яке означає заздалегідь відвернути (не допустити) небажаний наслідок (результат) тощо [1].

Натомість у контексті діяльності, пов'язаної із запобіганням кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань і пробації, вказане слово у кримінологічних джерелах тлумачаться як один із видів суспільних відносин, зміст яких спрямований на створення перешкод для дії детермінант злочинності та її виявів через встановлення на відповідних рівнях обмежень, їх нейтралізації, усунення тощо [2, с. 324].

Виходячи з цього, деякі вчені доводять у своїх працях, що запобігання кримінальним правопорушенням слід також віднести до різновиду соціальної політики держави, яка, насамперед, містить у собі спеціальну випереджальну практику недопущення формування та реалізації на різних стадіях злочинної діяльності (ст. ст. 13-15 КК: готування, замах та закінчений злочин) протиправних виявів винної особи (чи групи осіб).

При цьому на науковому рівні виведені різні класифікаційні види (типи тощо) запобіжних заходів з урахуванням тих цілей, завдань і напрямів, які перед ними ставляться [3, с. 142–143].

Знову ж таки, як свідчить практика, в основному, пріоритетною на сьогодні у суспільстві є діяльність правоохоронних суб'єктів, зокрема органи та установи виконання покарань, які здійснюють так зване спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням та заради чого вони створюються в будь-якій державі. Сутність цього виду запобігання зазначеними суб'єктами зводиться до організації та реалізації заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення кримінальних правопорушень.

При такому підході заходи кримінологічної профілактики передбачають здійснення їх з метою випередження, обмеження, усунення джерел протиправних та кримінально караних діянь на об'єкт правової охорони (ст. 1 КК) та спрямованої на їх захист.

Саме з цих міркувань, як видається, для всіх суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань та пробації таку діяльність законодавець визначив ключовим завданням їх функціонування, яке закріплено у їх статутних законах (наприклад, у ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – для суб'єктів ОРД; ст. ст. 1, 104 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)).

Особливе місце серед суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у процесі виконання-відбування покарань посідають також учасники сторони обвинувачення у кримінальному провадженні (ст. ст. 36–41 КПК), які здійснюють заходи слідчої профілактики, зокрема – прокурори [3, с. 157–158]. При цьому, як це впливає зі змісту ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», на вказаний державний орган покладено обов'язок щодо координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

З урахуванням зазначеної норми права, без сумніву, на всіх рівнях (нормотворчому, правозастосовчому, організаційному та ін.) можна вести мову про наявність у сфері виконання покарань та пробації системи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, але з урахування того факту, що у чинному законодавстві України галузь такої діяльності названо не сферою запобігання, а сферою протидії злочинності, що в останньому випадку зводить потенціал можливості такого виду суспільної профілактики

лише до реагування правоохоронних органів, включно з органами та установами виконання покарань, а також суб'єктами слідчої профілактики, на юридичні факти злочинної діяльності, а не на її випередження, обмеження, усунення тощо тільки на стадії готування до вчинення кримінального правопорушення, або замаху на нього (ст. ст. 14, 15 КК).

Та попри все, як показує практика, навіть в умовах відсутності у КПК України норм кримінологічного характеру, суб'єкти слідчої профілактики, поряд з необхідністю реалізації завдань кримінального провадження (ст. 2), об'єктивно вимушені займатись питаннями запобіжної діяльності, що обумовлено, зокрема, як загальними засадами призначення покарання (ст. 65 КК), які передбачають обов'язок для учасників сторін обвинувачення у кримінальному правопорушенні вивчати як особу, що вчинила кримінальне правопорушення (а це – чисто кримінологічний аспект кримінального процесу), так й механізм вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння, який, своєю чергою, містить такі кримінологічні елементи, як: зв'язок і взаємодія зовнішніх детермінантів об'єктивної дійсності та внутрішніх процесів і станів винної особи (обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67 КК); мотиви та мотивацію суб'єкта злочинної діяльності; криміногенну орієнтацію та ін.) [2, с. 277–286], а також необхідність забезпечення при цьому мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1 КВК).

Отже, виходячи з результатів проведеного дослідження, слід констатувати, що запобіжна діяльність у сфері виконання покарань і пробачії України, яка здійснюється суб'єктами кримінального процесу, є ключовим та невід'ємним елементом діяльності будь-якого учасника кримінального провадження, позаяк у її ході реалізуються в тому числі й кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі засади таких видів суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Запобігати. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua>zapobighatu> (дата звернення: 09.09.2024).

2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

3. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2014. 440 с.

Оксана Топчій,

доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України, доцент, професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Андрій Бусел,

студент IV курсу Національного університету
«Одеська юридична академія»;

Єлизавета Третьак,

студентка IV курсу Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ВІД СМЕРТНОЇ КАРИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ПЕРЕТВОРЕНЬ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Як показали результати вивчення історії становлення та розвитку сфери виконання покарань України, розпочинаючи з 1991 року і до сьогодні, одним із ключових завдань та, одночасно, пріоритетним напрямом цивілізованих перетворень у цій галузі суспільної діяльності стало приведення процесу виконання – відбування покарань до кращих міжнародних практик, а також розширення на законодавчому рівні альтернативних до смертної кари та позбавлення волі на певний строк видів покарань.

Такі наміри, зокрема, були закріплені в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Україні, які затвердив Кабінет Міністрів України ще у липні 1991 року [1], а також визначені в Статуті Ради Європи, виконання якого стало обов'язковим для України з часу її вступу до цієї міжнародної організації у листопаді 1995 року.

Крім цього, як у свій час з цього приводу слушно зауважив І. В. Штанько, в період з 1991–1996 рр. з ініціативи Головного управління виконання покарань МВС України Верховною Радою України було прийнято 18 законодавчих актів, спрямованих на гуманізацію сфери виконання покарань, у тому числі з питань поводження із засудженими до виняткової міри покарання – розстрілу [2, с. 8].

Проте, незважаючи на взяті на себе міжнародні юридичні зобов'язання, фактично до лютого 2000 року, коли були внесені зміни у Кримінальний кодекс (КК) 1960 року та введено замість смертної

кари покарання у виді довічного позбавлення волі, суди застосовували до засуджених виняткову міру покарання – розстріл. При цьому кількість таких осіб, навіть після ратифікації Україною Статуту Ради Європи у 1995 році, щорічно збільшувались, що підтверджуються такими статистичними даними.

Так, у 1990 році (останньому періоді перебування України у складі СРСР) до смертної кари було засуджено 114 осіб; у 1991 р. – 112; 1992 р. – 231; 1993 р. – 319; 1994 р. – 351; 1995 р. – 191; 1996 р. – 167; 1997 р. – 128; 1998 р. – 142; 1999 р. – 104; 2000 р. – 94 [3].

Цікавим у зв'язку з цим є й такий юридично та кримінально значущий факт, а саме – з 2001 року (часу вступу в дію нового КК України) кількість осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, щорічно, аж до прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (КПК), порівняно з тими, щодо яких застосовувалась смертна кара, щорічно не зменшувалась, що можна віднести до наслідків пострадянського періоду перебування нашої держави у складі СРСР [4, с. 44].

Зокрема, у 2001 р. до довічного позбавлення волі було засуджено 212 осіб; 2002 р. – 155; 2003 р. – 130; 2004 р. – 214; 2005 р. – 168 і т. ін. [5]. При цьому варто зазначити, що якщо питома вага смертної кари у структурі кримінальних покарань щорічно становила 0,1 % [3], то довічне позбавлення волі – 1,6 % [6].

І хоча на сьогодні кількість засуджених до довічного позбавлення волі зменшилась і становить щорічно 22–23 особи (2023 р. – 23 засуджених; 2022 р. – 22 такі особи) [6], досі на науковому рівні одна частина вчених обґрунтовує необхідність більш жорсткого виконання цього покарання [7], а інша – щодо необхідності гуманізації цього державного примусу та застосування інституту примирення цих засуджених із законними представниками потерпілих від їх злочинних посягань [8], враховуючи, що на сьогодні в Україні утримуються в колоніях 1 570 таких засуджених.

Отже, виходячи з проведеного аналізу практики виконання в Україні виняткових видів покарань (смертної кари та довічного позбавлення волі), яка формувалась протягом 1991–2024 рр., можна стверджувати, що в наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка має стати предметом окремих наукових досліджень та дискусії на доктринальному рівні.

Список використаних джерел

1. Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Україні : затвержені постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 1991 року № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 09.09.2024).
2. Штанько І. В. Нагальні питання ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 7–11.
3. Судова статистика за 1990–2000 рр. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 1 (29). С. 12–26.
4. Маляренко В. Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 3 (31). С. 32–44.
5. Судова статистика за 2001–2011 рр. URL: <https://court.gov.ua> (дата звернення: 09.09.2024).
6. Судова статистика за 2023 р. URL: <https://court.gov.ua> (дата звернення: 09.09.2024).
7. Колб О. Г., Левченко Ю. О. Маргіналізм чи гуманізм – сучасні підходи щодо забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі та національної безпеки в Україні: теоретико-правовий аспект проблематики. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2023. № 2 (14). С. 70-86. URL: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2023.02.070> (дата звернення: 09.09.2024).
8. Сорока М. В. Кримінально-правові проблеми відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі : дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Дніпро : Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара, 2024. 268 с.

Дмитро Трет'яков,

слухач інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Введення воєнного стану в будь-якій країні не тільки кардинально змінює її соціально-політичну ситуацію, а й суттєво впливає на систему кримінального правосуддя. Воєнний стан створює особливі умови для вчинення кримінальних правопорушень, що потребують специфічного підходу до їхнього розслідування та

запобігання. Зокрема, питання військових кримінальних правопорушень, таких як дезертирство, самовільне залишення частини, мародерство та інші злочини, набувають особливої актуальності. В цьому контексті варто детально розглянути існуючі проблеми кримінології у військовій сфері під час дії правового режиму воєнного стану.

1. Особливості криміногенної ситуації у військовій сфері в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році і значно загострилася у 2022 році, створила унікальні та складні умови для криміногенної ситуації у військовій сфері. Цей конфлікт не тільки вплинув на стратегічну і тактичну ситуацію, але й породив специфічні криміногенні проблеми, що потребують особливої уваги з боку правоохоронних органів, судової системи та військового командування.

У таких умовах відзначається зростання військових злочинів, зокрема дезертирства, непокори та самовільного залишення поля бою. Наявність у зоні бойових дій осіб, які не мають належної військової підготовки або є морально нестабільними, може збільшити ймовірність вчинення правопорушень. Військові злочини, що порушують права людини, також стають частими: порушення прав військовополонених і цивільного населення, тортури, вбивства та насильство стають руйнівними аспектами конфлікту.

Воєнний стан створює екстремальні умови для громадян та військових, що значно ускладнює боротьбу зі злочинністю. По-перше, війна та воєнні конфлікти призводять до дестабілізації соціальних структур і погіршення правопорядку. По-друге, високий рівень стресу, страху та невизначеності в умовах війни може сприяти збільшенню кількості правопорушень як з боку військовослужбовців, так і з боку цивільних осіб.

2. Основні види військових кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями ЗСУ в ході збройного конфлікту

Під час дії воєнного стану розрізняють кілька основних видів військових кримінальних правопорушень:

Дезертирство. Втеча військовослужбовців з військових частин є серйозною проблемою, яка підриває обороноздатність та

моральний дух армії. Основними причинами дезертирства є психологічний тиск, страх за власне життя та невдоволення умовами служби.

Самовільне залишення частини. Цей вид правопорушення відрізняється від дезертирства тим, що військовослужбовець покидає частину на короткий термін, без наміру довготривалої втечі. Це може бути спричинене особистими обставинами, такими як потреба в догляді за родиною або медичні проблеми.

Мародерство. Зловживання ситуацією війни для особистого збагачення шляхом пограбування чи насильства над цивільним населенням є серйозною проблемою. Мародерство підриває довіру до військових і може сприяти зростанню загальної злочинності в умовах воєнного конфлікту.

Самовільне залишення поля бою. Самовільне залишення поля бою кваліфікується як кримінальне правопорушення, яке може підлягати суворим покаранням відповідно до військового законодавства. У більшості юрисдикцій такі дії розглядаються як дезертирство, що може тягти за собою серйозні наслідки, включно з військовим трибуналом, тюремним ув'язненням або іншими дисциплінарними стягненнями. Важливою є також роль міжнародного права, яке може регламентувати умови та процедури покарання за такі правопорушення, особливо в контексті гуманітарного права. Самовільне залишення поля бою має серйозні наслідки для підрозділу, зокрема можливу втрату ключових позицій, ресурсів та бойового духу. Це може призвести до погіршення ситуації на фронті або в зоні бойових дій. Дисципліна та єдність є критично важливими для збереження ефективності військових підрозділів і забезпечення їхньої бойової готовності.

Непокора. Це може негативно вплинути на бойову готовність і моральний стан підрозділу. Військова дисципліна є критично важливою для збереження ефективності бойових операцій. Порушення наказів може призвести до дезорганізації, втрати довіри до командування та підриву бойового духу.

Невиконання наказу. Це серйозне порушення військової дисципліни з потенційно важкими наслідками. Важливо зазначити, що такі правопорушення можуть мати як юридичні, так і дисциплінарні наслідки. Відповідно до Кримінального кодексу Укра-

їни невиконання наказів може призвести до кримінальної відповідальності, а внутрішньовійськові розслідування можуть визначити додаткові дисциплінарні санкції. Забезпечення дисципліни і дотримання наказів є критично важливим для підтримання бойової готовності та ефективності військових операцій.

3. Проблеми кримінологічного аналізу військових кримінальних правопорушень

Аналіз військових кримінальних правопорушень під час воєнного стану ставить перед кримінологами низку проблем, а саме:

Складність визначення причин: встановлення точних причин для військових злочинів є складним завданням через комплексність обставин, що впливають на поведінку осіб під час війни. Необхідно враховувати психологічний, соціальний та економічний контексти, які можуть впливати на злочинну поведінку.

Обмежений доступ до інформації: під час воєнного стану доступ до інформації про злочини часто обмежений. Це може ускладнити процес збору доказів та правосуддя.

Необхідність спеціалізованих знань: для ефективного розслідування військових злочинів необхідні спеціалізовані знання, які дозволяють правильно кваліфікувати злочини та визначити адекватні міри покарання.

4. Пропозиції щодо покращення кримінологічного аналізу та боротьби з військовими злочинами, кримінальними правопорушеннями

Для покращення ситуації у сфері військових кримінальних правопорушень та зменшення їхньої кількості можуть бути запропоновані такі заходи:

Підвищення рівня навчання та підготовки: освіта військовослужбовців з питань правопорушень і кримінальної відповідальності може сприяти зменшенню випадків правопорушень. Спеціалізовані тренінги для військових та правоохоронних органів можуть допомогти краще справлятися з викликами воєнного стану.

Посилення контрольних механізмів: важливо забезпечити ефективний контроль за діями військових частин та їх діяльністю. Вста-

новлення незалежних органів контролю та створення чітких механізмів для розслідування випадків порушення правопорядку є необхідними умовами для забезпечення правосуддя.

Соціально-психологічна підтримка: надавання психологічної підтримки військовослужбовцям може допомогти зменшити рівень стресу і тривожності, що, своєю чергою, може знизити кількість правопорушень.

Актуальність проблем кримінології у сфері військових кримінальних правопорушень під час дії воєнного стану є беззаперечною. Специфічні умови війни вимагають комплексного підходу до розв'язання питань, пов'язаних з правопорушеннями, що здійснюються в цей період. Важливо враховувати як соціально-психологічні, так і організаційні аспекти для розробки ефективних заходів боротьби з військовими злочинами. Тільки комплексний підхід та злагоджені дії на всіх рівнях можуть забезпечити збереження правопорядку та справедливості в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Аналіз стану здійснення правосуддя Великою Палатою Верховного Суду у першому півріччі 2024 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_zdiisnennia_pravosuddia_VP_VS_per_pivr_2024.pdf (дата звернення: 09.09.2024).

2. Матеріали статті. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokaznikidiyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1506379/ (дата звернення: 09.09.2024).

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України в редакції від 4 квітня 2006 р. № 3597-IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 17. Ст. 1261.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26.

5. Судді ВС розповіли про розгляд справ щодо військових злочинів та встановлення юридичних фактів під час дії воєнного стану. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1506379/ (дата звернення: 09.09.2024).

Сергій Халимон,
доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри
теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ДО ПРОБЛЕМ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВА

Належне функціонування Сил оборони України суттєво залежить від стану військової дисципліни серед військовослужбовців. Вітчизняні вчені відносять це до однієї з головних умов. Досягнення належного функціонування можливе шляхом своєчасного реагування на вчинені правопорушення, недопущення підриву обороноздатності держави через злочинні посягання на правовідносини, які виникають у процесі діяльності військових формувань, належний захист прав та свобод військовослужбовців тощо [1, с. 18].

Загальна мобілізація, запроваджена в Україні у відповідь на збройну агресію російської федерації, призвела до збільшення кількості військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства. Своєю чергою збільшення чисельності військовослужбовців тягне за собою і збільшення кількості вчинення військових кримінальних правопорушень.

Починаючи з перших місяців ведення активних бойових дій, гострою проблемою для Сил оборони України стали такі правопорушення, як самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство.

За даними Офісу Генерального прокурора, у довоєнний 2021 рік було обліковано 2 028 кримінальних правопорушень за ст. 407 КК України та 117 за ст. 408 КК України. 2022 рік показав понад 300 % (6 183) зростання самовільного залишення військової частини або місця служби та понад 2 700 % (3 214) дезертирства.

Реагуючи на таку негативну тенденцію, законодавчим органом було зареєстровано, а надалі ухвалено Закон України «Про

внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», який отримав негативну конотацію під назвою «про посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців».

Основним аргументом авторів законопроекту було те, що за вказаними правопорушеннями (самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, дезертирство) розглядається значна кількість справ як у кримінальному, так і в адміністративному провадженні. Неоднозначна судова практика розгляду справ моделює негативну поведінку серед військовослужбовців та нівелює принцип невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини, під час виконання обов'язків військової служби [2].

Автори та розробники законопроекту вважали, що «реалізація положень Закону сприятимуть підвищенню стану військової дисципліни та особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, підтриманню належного рівня військової дисципліни та правопорядку, підвищення бойової готовності військових частин і спроможності виконувати визначені завдання задля захисту Вітчизни» [2].

Законопроект публічно був підтриманий Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України. Внесені зміни набули чинності у січні 2023 року і очевидно за цей час повинні були дати свої результати.

Проте чи це так, давайте подивимося на офіційну статистику?

За даними Офісу Генерального прокурора, у 2023 році обліковано вже 16 515 кримінальних правопорушень за ст. 407 КК України та 7 771 за ст. 408 КК України. Як бачимо, зростання самовільного залишення порівняно з 2022 роком становить 267 %, а дезертирства на 241 %.

Не кращим є і 2024 рік. За сім місяців поточного року за ст. 407 КК України обліковано – 24 566 кримінальних правопорушень, а за ст. 408 КК України – 13 273. Зростання порівняно з 2023 роком становить 148 % і 170 % відповідно. До завершення

календарного року ще 5 місяців, ця цифра може досягти катастрофічного значення.

А чому ж так відбувається? На жаль, ми не маємо простих відповідей. Причин настільки багато, що охопити їх у межах одних тез конференції неможливо. Одна з них пов'язана з неспроможністю органів досудового розслідування Державного бюро розслідувань якісно розслідувати таку кількість кримінальних проваджень. Статистичні дані свідчать, що у 2021 році з обвинувальним актом до суду було спрямовано матеріали по 902 провадженнях за ст. 407 КК України та 82 за ст. 408 КК України. У середньому це менше ніж половина від всіх проваджень (45,9 %). У рік повномасштабного вторгнення з обвинувальним актом до суду було спрямовано 1 359 проваджень за ст. 407 КК України і 150 за ст. 408 КК України, що становило лише 16,05 % від загальної кількості проваджень. У 2023 році ситуація не змінюється на краще, незважаючи на дію закону, який мав би цьому сприяти, лише 8,37 % кримінальних проваджень, облікованих у 2023 році, було спрямовано до суду з обвинувальними актами, або у два рази менше, ніж у минулий період (2023). За сім місяців 2024 року з обвинувальними актами до суду спрямовано матеріали лише 3,13 % від всіх проваджень, облікованих за ст. 407-408 КК України.

За час дії правового режиму воєнного стану в Україні вчинено 71 522 самовільних залишення місця служби та дезертирства і лише у 6,61 % провадженнях матеріали з обвинувальним актом були спрямовані до суду. Очевидно про жодну ефективність досудового розслідування та виконання принципу невідворотності покарання за таких умов не може йти мова.

Досліджувані злочини лише на перший погляд видаються простими, а особливо в умовах, коли військовослужбовці беруть безпосередню участь у бойових діях. Такі злочини не можуть бути викорінені лише одним посиленням кримінальної відповідальності. Необхідно комплексно працювати перш за все з причинами, що породжують їх вчинення.

Але вітчизняний законодавець шукає прості рішення. У червні 2024 року у Верховній Раді України реєструється законопроект № 11322 від 06.06.2024 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу

України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану». У пояснювальній записці законотворці не вказують головних причин, які спонукали їх до підготовки такого проєкту. Скромно зазначають, що завданням проєкту є встановлення правових гарантій та механізмів повернення і продовження військової служби військовослужбовцям, які самовільно залишили військову частину або місце несення служби, але повернулися та висловили готовність належним чином виконувати свій військовий обов'язок [3].

Проєкт не позбавлений недоліків і вже сьогодні зазнає критики, проте, попри його недосконалість і очевидну неефективність, він має всі шанси на ухвалення у другому читанні.

На нашу думку, однією з причин низької ефективності розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень є руйнація системи військової юстиції. Спочатку були ліквідовані військові суди, згодом (двічі) військові прокуратури. Намагання розв'язувати ці проблеми латанням дірок (створенням військової поліції) не принесе бажаного результату. Практичний досвід, експертні оцінки свідчать, що необхідно враховувати історичний досвід діяльності органів військової юстиції в Україні, вивчати причинно-наслідковий зв'язок між прийняттям рішень щодо їх утворення/ліквідації, відновлення/ліквідації, що дасть можливість остаточно закріпити систему органів військової юстиції на конституційному рівні. Важливо також враховувати міжнародний досвід функціонування системи органів військової юстиції, яка є загальновизнаною в більшості країн світу та має міжнародно-правове визнання.

Список використаних джерел

1. Вдовитченко В. О. Система військової юстиції як частина військової організації України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2 (60). С. 16–27.

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану».

чи в бойовій обстановці». URL: <http://surl.li/vdmupd> (дата звернення: 09.09.2024).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану». URL: <http://surl.li/rkoiouo> (дата звернення: 09.09.2024).

Сергій Шатило,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України;

Олег Гончарук,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ

Останні новини про ухилення від мобілізації 2024 року свідчать про посилення відповідальності. Саме в цих умовах будь-який громадянин потребує правового захисту. У новому законі про мобілізацію є чіткі визначення, пункти порушень, але відсутня довготривала практика виконання вимог законодавства. Усе це призводить до численних порушень як з боку територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), так і з боку громадян, яких викликають зазначені органи.

Під час мобілізації громадян викликають до районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки або їх відділів з метою: взяття на військовий облік; проходження медичного огляду для визначення придатності до військової служби; уточнення персональних даних, даних військово-облікового документа з військово-обліковими даними Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних, резервістів (територіального центру комплектування та соціальної підтримки); призову на військову службу під час мобілізації та відправлення до місць проходження військової служби. Проте громадяни можуть викликатись і до відповідних підрозділів розвідувальних органів, Центрального управління або регіональних органів СБУ з метою:

проходження медичного огляду для визначення придатності до військової служби; уточнення персональних даних, даних військово-облікового документа з військово-обліковими даними відповідних підрозділів розвідувальних органів, Центрального управління або регіональних органів СБУ; призову на військову службу під час мобілізації та відправлення до місць проходження військової служби.

Виклик громадян до районних (міських) ТЦК та СП чи їх відділів, відповідних підрозділів розвідувальних органів, Центрального управління або регіональних органів СБУ під час мобілізації здійснюється шляхом вручення (надсилання) відповідної повістки.

В Україні триває війна, і чоловіків масово мобілізують до лав ЗСУ. Будь-яка особа, яка отримала повістку, повинна у визначений термін звернутися до вказаного ТЦК та СП. Це стосується і тих осіб, які мають право на відстрочку або є непридатними до служби за станом здоров'я. Неприбуття без поважних причин тягне за собою певний вид юридичної відповідальності.

Відповідно до законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни, які ухиляються від призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військового обліку або спеціальних (перевірочних) зборів, несуть адміністративну та кримінальну відповідальність [1; 2].

Адміністративна відповідальність за ухилення від мобілізації

Якщо військовозобов'язаний ухиляється від повістки для звірки військово-облікових даних, то до нього застосовується адміністративна відповідальність у вигляді штрафу, крім того, у разі систематичного невиконання вимог щодо прибуття для ТЦК та СП для уточнення персональних даних, проходження медичного огляду для визначення придатності до військової служби, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Статтею 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП) передбачено відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, а саме:

У мирний час:

накладення штрафу на громадян від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 5 100 до 8 500 грн) і на посадових осіб органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, юридичних осіб та громадських об'єднань – від однієї тисячі до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 25 500 грн).

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятисот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 8 500 до 11 900 грн) і на посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб та громадських об'єднань – від однієї тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 25 500 до 34 000 грн).

Вчинення дій, передбачених частиною першою цієї статті, в особливий період – тягне за собою накладення штрафу на громадян від однієї тисячі до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 25 500 грн) і на посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб та громадських об'єднань – від двох тисяч до трьох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 34 000 до 59 500 грн) [3].

Кримінальна відповідальність за ухилення від мобілізації

Законом про кримінальну відповідальність передбачено низку статей, якими закріплені види правопорушень у сфері забезпечення призову та мобілізації.

Кримінальна відповідальність настає у разі, якщо людина оновила дані у ТЦК та СП, пройшла військово-медичну комісію та була визнана придатною до служби, але відмовилась йти на службу до Збройних сил України. Або якщо особа систематично ухиляється від мобілізації.

Ступінь кримінальної відповідальності за ухилення від служби залежить від конкретної статті Кримінального кодексу України:

за статтею 336 «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період» – від 3 до 5 років позбавлення волі;

за статтею 337 «Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів» передбачено штраф від 300 до 500 неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або покарання до одного року виправних робіт у разі ухилення військовозобов'язаного, резервіста від військового обліку після попередження, зробленого відповідним керівником ТЦК, керівниками відповідних органів СБУ, відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України.

Суб'єктом злочину, передбаченого статтею 336 КК України, виступає військовозобов'язана особа, якщо їй належним чином повідомили у встановленому законом порядку про обов'язок явки на загальну мобілізацію до призовної ділянки певного центру комплектування та соціальної підтримки, а особа ухилилася від призову на військову службу під час мобілізації.

Для кваліфікації дій особи за статтею 366 КК України необхідно: встановити умисел і мету в ухиленні від призову під час мобілізації; встановити протиправну відмову від проходження військово-лікарської комісії.

Слід зазначити, що відмова від мобілізації може полягати у відмові отримати повістку, відмові пройти медичний огляд тощо. Є ризики, що відмова від мобілізації розцінюватиметься як факт ухилення від призову під час мобілізації, за що передбачена відповідальність. За відмову від мобілізації обов'язково складуть акт про це, який буде підписаний свідками. Надалі працівники військкомату надішлють такий акт до органу Національної поліції для розв'язання питання про притягнення особи, яка відмовилась від мобілізації, до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 07.09.24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 04.09.2024).

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. Дата оновлення: 07.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.09.2024).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 04.09.2024).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення:
04.09.2024).

Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ

Робота із засудженими – це практично завжди стрес, який провокується інформацією про факти їх минулих протиправних вчинків, їх кількості, тяжкості, повторюваності; про тривалість та суворість покарання, про складнощі соціальної адаптації після закінчення строку відбування покарання тощо. Тому важливою є соціальна, правова та психологічна підтримка персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС), спрямована на упередження професійного вигорання, зниження рівня працездатності та самовіддачі тощо. Але важливим напрямом роботи в системі ДКВС України є також діяльність щодо запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, відповідальність за які передбачена главою 13-А КУпАП [1], яка, на наш погляд, повинна містити в собі такі заходи:

постійна професійна психологічна підтримка персоналу ДКВС України, спрямована на подолання негативних, у тому числі й агресивних виявів (щодо колег, засуджених тощо) у процесі проходження служби;

посилення контрольних та наглядових заходів, поєднаних із застосуванням низки заохочень (обов'язкове (не рідше одного разу на 5 років) санаторно-курортне лікування за рахунок держави відповідно до медичних показань; збільшена тривалість щорічних відпусток; забезпечення умов для активного відпочинку відповідно до приватних уподобань тощо;

застосування прозорих процедур та регламентів роботи особового складу ДКВС України, в тому числі широке використання електронного документообігу та автоматизації управлінських процесів для зменшення ризикованого впливу так званого «людського фактора» на ухвалення рішень та їх реалізацію;

використання технологічних можливостей у ході організації робочого місця персоналу пенітенціарної системи, зокрема, використання камер відеоспостереження як захід запобігання корупційним виявам у роботі персоналу ДКВС України;

забезпечення реалізації прозорих механізмів професійного зростання, підвищення кваліфікації, в тому числі й за кордоном; чітке визначення порядку й умов проведення атестації та переатестації персоналу ДКВС України;

застосування заходів внутрішнього, а також зовнішнього аудиту як способів запобігання корупційним правопорушенням, розробка чітких і прозорих механізмів звітності, залучення незалежних експертів для проведення аудиторських перевірок чи інших контрольних заходів;

вивчення передового світового досвіду професійної підготовки та організації порядку проходження служби в органах по роботі із засудженими, а також досвіду із запобігання корупційним виявам у діяльності особового складу установ, які забезпечують контроль за виконанням покарань;

встановлення рівня оплати праці, втрата якої мала б вищі ризики, ніж корупційна складова, а також обов'язкове застосування адміністративного покарання у вигляді заборони обіймати певні посади чи займатися визначеною діяльністю за вчинення адміністративно караних діянь, які пов'язані з корупцією та кримінальних корупційних правопорушень [2, с. 71]; забезпечення соціальних гарантій для персоналу системи ДКВС України;

систематичне проведення антикорупційних тренінгів, тренінгів етики службової діяльності та доброчесності, а також тренінгів, спрямованих на упередження професійного «вигоряння» та на підтримку позитивного сприйняття осіб, які перебувають у конфлікті із законом, визначення їх соціальної цінності;

розробка та вирішення практичних кейсів з питань захисту прав людини, вивчення матеріалів національної судової практики

щодо захисту прав засуджених та судових рішень Європейського суду з прав людини з означеного питання [3];

розробка й запровадження дієвих механізмів подання заяв і скарг засудженими, в тому числі й встановлення строків розгляду та вирішення таких скарг;

постійна кадрова робота, що містить внутрішні перевірки, проведення анонімних опитувань, у тому числі колег по роботі, проведення заходів з ротачії персоналу;

вивчення недоліків служби в системі ДКВС через роботу з персоналом, а також можливих шляхів розв'язання відповідних проблем;

контроль (в тому числі й громадський) за дотриманням прав ув'язнених як спосіб запобігання корупційним виявам;

забезпечення належного захисту викривачів корупції шляхом створення безпечних каналів для передачі інформації про вчинення діянь, пов'язаних з корупцією; забезпеченням збереження анонімності викривачів та їх захист від потенційних чи реальних перслідувань [4, с. 73];

всебічна підтримка культури доброчесності у процесі виконання службових повноважень персоналом ДКВС України, зокрема, шляхом визначення переваг доброчесної поведінки для держави в цілому та для конкретних осіб зокрема;

встановлення тривалих (до п'яти років) з дня вчинення чи дня виявлення факту вчинення правопорушення строків розгляду і вирішення справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [5, с. 256];

запобігання виникненню конфлікту інтересів у процесі проходження служби тощо.

На наш погляд, комплексне застосування названих та інших заходів дозволить зменшити ризики вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією персоналом ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 05.09.2024).

2. Шестак Л. В. Проблеми правового регулювання застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення діянь, пов'яза-

них з корупцією. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини та держави*: матеріали II Науково-практичної конференції (м. Одеса, 5–6 квітня 2024 р.). Одеса: Молодий вчений, 2024. С. 70–73.

3. Практика Європейського суду з прав людини у сфері правосуддя. URL: <https://www.hcj.gov.ua/page/praktyka-yespl-u-sferi-pravosuddya> (дата звернення: 05.09.2024).

4. Пузирний В., Іванець М. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2 (14). С. 71–76.

5. Букатіна В. О., Шестак Л. В. Проблемні питання строків розгляду справ, пов'язаних з корупцією. *Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем* (КЗЯТПС – 2022): матеріали тез доп. XII Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Чернігів, 26–27 трав. 2022 р.): у 2 т. / Національний університет «Чернігівська політехніка» [та ін.]; відп. за вип.: Єрошенко А. М. [та ін.]. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. Т. 2. С. 255–258.

Олександр Шупілов,

аспірант 1 курсу групи ЗФП-611

Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Сергій Івашко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального,

кримінально-виконавчого права та кримінології

Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ЙОГО ПЕРЕЙНЯТТЯ

Обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження визначається статтею 542 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка передбачає, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги відповідним переліком шляхів, у тому числі перейняттям кримінального переслідування.

Водночас пунктом 3 частини першої статті 541 КПК України передбачено термін «перейняття кримінального провадження», яке визначено як здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної

відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом.

Порядок здійснення кримінального провадження в порядку перейняття визначено главою 45 КПК України.

Таким чином, саме процедуру перейняття кримінального провадження визначено кодексом і вона має низку особливостей, які виникають під час міжнародного співробітництва, носять актуальний характер та підлягають дослідженню.

Процедура проведення кримінального провадження в порядку перейняття пов'язана з передачею матеріалів кримінального провадження для подальшого розслідування з України до уповноважених органів іншої держави або навпаки.

Слід зазначити, що нормами КПК України визначено лише загальні положення проведення перейняття кримінального провадження і у разі виникнення невідповідності національного порядку перейняття кримінального провадження перевага належить міжнародним договорам.

Згідно з ч. 4 ст. 9 КПК України у разі, якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України.

При цьому слід звертати увагу на державу-запитувача, яка може керуватись багатосторонніми чи двосторонніми договорами, ратифікованими Україною.

До прикладу. Якщо держава-запитувач є членом Європейського Співтовариства, то порядок здійснення перейняття провадження регламентується Європейською Конвенцією про передачу провадження в кримінальних справах від 15.05.1972.

Порядок перейняття кримінального провадження із США, визначений договором між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 22.07.1998.

Також при перейнятті кримінального провадження для подальшого розслідування з уповноважених органів іншої держави до України або навпаки слід звертати увагу на доказову силу офіційних документів, на підставі яких здійснюється таке перейняття.

Документи, які надсилаються у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво, якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено гербовою печаткою компетентного органу, приймаються на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України.

Подібну позицію визначено у рішеннях Європейського суду з прав людини у справах «Т. v. Italy», п.28, і «Шомоді проти Італії», п.75, де зазначалося, що «незрозуміла й неофіційна інформація не є достатньою».

Існує перелік обставин, за яких неможливо здійснення перейняття кримінального провадження.

Так, кримінальне провадження не може бути перейняте, якщо:

1) не дотримані вимоги ч. 2 ст. 595 КПК України або міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок;

3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбуте або виконується;

4) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією;

5) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності.

Кримінальне провадження, що перейняте від компетентного органу іншої держави, починається зі стадії досудового розслідування та здійснюється згідно з нормами КПК України.

При цьому відомості, які містяться в матеріалах, отриманих до перейняття кримінального провадження відповідним органом іншої держави на її території та згідно з її законодавством, можуть бути визнані допустимими під час судового розгляду в Україні, якщо це не порушує засад судочинства, передбачених Конституцією України та цим Кодексом, і вони не отримані з

порушенням прав людини і основоположних свобод. Не потребують легалізації відомості, визнані судом допустимими.

Покарання, що призначається судом, не повинно бути суворішим від покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення, а компетентному органу запитуючої держави надсилається копія остаточного процесуального рішення, що набуло законної сили.

Також слід взяти до уваги, що незакінчене кримінальне провадження може бути передане іншій державі за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено.

При цьому відповідні органи України не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження.

Водночас закриття компетентним органом іноземної держави переданого кримінального провадження на стадії досудового розслідування не перешкоджає відновленню провадження в Україні та подальшому розслідуванню.

При цьому надання правової допомоги може бути повністю або частково відкладене, якщо виконання доручення перешкоджатиме досудовому розслідуванню або судовому розгляду, що триває в Україні.

Список використаних джерел

1. Про порядок застосування окремих положень міжнародних договорів України з питань правової допомоги у кримінальних справах у відносинах з державами-учасниками Конвенції Ради Європи в галузі кримінального права : вказівка Генеральної прокуратури України від 10.08.2000 року за № 14-3-98-00. Київ, 2000.

2. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ : Фенікс, 2006. 800 с.

3. Міжнародне співробітництво України у правовій сфері. 2-ге вид. Львів : Кальварія, 2001. 561 с.

4. Негодченко О. В., Тертишник В. М. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя : навч. посіб. / МВС України; Юридична академія. Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. 68 с.

5. Тітко І. КПК України про міжнародне співробітництво: недоліки нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук*. Харків : Право, 2012. № 2. С. 247–258.

Зінаїда Шумейко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються на сьогодні в нашій державі, зумовлюють інтенсифікацію активних реформ освітньої галузі, а також актуалізують необхідність пошуку шляхів для модернізації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Особливої значущості ці тенденції набувають у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби, адже на сьогодні важливими проблемами є захист прав людини й громадянина, дотримання законності, а водночас ефективне і професійне виконання спеціалістами своїх посадових обов'язків. Одним зі шляхів реформування й осучаснення процесу професійної підготовки пенітенціарного персоналу є впровадження інноваційних моделей організації освітнього процесу.

У квітні 2004 року під егідою Європейської комісії в Льєжі (Бельгія) проведено міжнародну конференцію з проблем науково-дослідницької та інноваційної діяльності в закладах вищої освіти, під час якої було затверджено новий формат визначення поняття «інновація» як конверсії знань в економічні та соціальні блага [3]. Експерти Європейської комісії також дійшли висновку стосовно неефективності традиційного лінійного підходу до взаємозв'язку науки і практики: фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – розроблення і впровадження в сучасних умовах. Вони запропонували відкриту інноваційну модель, у контексті якої інновація пов'язана з конкретною взаємодією технічних, соціологічних, дизайнерських та інших креативних елементів у цілісній системі, тобто результати залежать від ефективного

управління системою в цілому, а також від рівня професійної підготовки фахівців.

На цьому підґрунті констатовано, що для майбутніх фахівців загалом і вчителів зокрема важливими є такі компетентності: управління знаннями; креативність та інноваційність; здатність до розв'язання проблем, що постають під час навчання чи роботи; «архітектурний» стиль мислення; персональна ефективність; здатність впливати на обраний напрям діяльності, тобто на розвиток системи освіти в цілому.

На сьогодні в руслі впровадження інноваційної освітньої концепції пропонують певні освітні моделі, які набувають усе більшого поширення в контексті реалій сьогодення. Перша модель – контекстне навчання, що ґрунтується на інтеграції різних видів діяльності майбутніх учителів – навчальної, наукової, практичної. До переваг цієї моделі належить створення під час професійної підготовки умов, максимально наближених до їхньої майбутньої професійної діяльності [1].

Друга модель – імітаційне навчання, основою якого є імітаційно-ігрове моделювання в умовах здобуття вищої освіти тих процесів, що відбуваються в реальній системі їхньої майбутньої професійної діяльності. До переваг цієї моделі належить набуття професійного досвіду в умовах квазіпрофесійної діяльності [2].

Третя модель – проблемне навчання, що нагадує наукову діяльність, адже здійснюється на основі ініціювання самостійного пошуку майбутнім фахівцем знань через проблематизацію викладачем навчального матеріалу. Основним у цій моделі є опертя на постановку і розв'язання проблемного завдання. До переваг належить творче й активне засвоєння знань і способів діяльності [3].

Четверта модель – модульне навчання, яке є різновидом програмованого навчання, сутність якого полягає в тому, що зміст навчального матеріалу чітко структурується для його максимально повного засвоєння. Обов'язковою вимогою є наявність сформованих блоків вправ і контроль за кожним фрагментом [2]. Ця модель забезпечує обов'язкове опрацювання кожного компонента дидактичної системи; чітку послідовність викладу навчального матеріалу й систему оцінювання і контролю засвоєних знань; адаптацію навчального процесу до індивідуальних можливостей та запитів здобувачів вищої освіти.

П'ята модель – модель повного засвоєння знань, вона розроблена на основі ідей Дж. Керролла і Б. С. Блума про необхідність фіксації результатів навчання за умови оптимальної зміни параметрів та умов навчання залежно від запитів і здібностей здобувачів вищої освіти. Перевагою цієї моделі є можливість вибору здобувачем вищої освіти найоптимальніших для себе умов навчання і досягнення максимального результату.

Шоста модель – дистанційне навчання, що здійснюється з опертям на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і засобів. Ця модель передбачає гранично опосередковану роль викладача і самостійну роль здобувача у виборі індивідуального темпу навчання, кількості повторів під час використання навчальних засобів і продуктів, а також у виборі рівня засвоєння курсу (стандартний, скорочений або поглиблений). В умовах використання можливостей електронної пошти та інтернету така модель передбачає високий рівень інтерактивності, що відповідає вимогам сучасності. Перевагою цієї моделі є можливість забезпечення широкого доступу до освітніх ресурсів, незважаючи на географічну віддаленість від них [3].

Отже, інноваційність професійної підготовки майбутніх учителів – це принцип адекватного використання потенційних можливостей традиційних елементів системи освітнього процесу, що зазнають перегляду й осучаснення. Інноваційний підхід в освіті визначається передусім через використання певної моделі організації освітнього процесу, а також через можливість використовувати різні форми, методи, технології, засоби навчання.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.
2. Мещанинов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика професійної освіти : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 494 с.
3. Шестоपालюк О. В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 118–125.

Наталія Щербина,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних
дисциплін Пенітенціарної академії України

НАВЧАЛЬНІ ДИСКУСІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

В епоху розвитку інформаційних технологій існує безліч засобів для комунікації та обміну думок, водночас через низку суб'єктивних та об'єктивних чинників, зумовлених пандемією та повномасштабним російським вторгненням, протягом кількох років здобувачі освіти всіх рівнів мали відчутне зменшення міжособистісного спілкування. Значною мірою ці процеси торкнулися і майбутніх фахівців пенітенціарної системи.

Проте, на нашу думку, для пенітенціарного персоналу спілкування відіграє надзвичайно важливу роль. Саме тому вдосконалення навичок комунікації здобувачів вищої освіти є актуальним завданням для сучасного педагога.

Використання інтерактивних технологій дозволяє активізувати пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти, спонукає їх до більшої залученості до освітнього процесу. Одним з таких методів навчання є дискусія. Голубєва М. слушно зауважує, що в дидактиці дискусія використовується як метод навчання, метою якого є інтенсивність та ефективність навчального процесу. Дискусія розвиває комунікативні навички студентів, дозволяє поширити знання. Як метод групової роботи дискусія розвиває навички роботи в колективі, дозволяє виділяти головне від другорядного, важливе від неважливого. Разом з тим навчальна дискусія допомагає розвивати особистість того, хто вчиться та вчить, допомагає відстоювати свою позицію та аргументувати свою думку [1, с. 163].

Існують різні підходи щодо класифікації дискусії, так Н. Потапова та Т. Отрошко акцентують на тому, що дискусії бувають вільними та програмованими. Вільну дискусію відрізняють спонтанність розвитку і невисоку організованість. До переваг такої дискусії можна віднести відсутність жорсткої регламентації і свободу висловлювання, що сприяє більшій активності учасників, розширює коло можливих позицій і підходів до пошуку рішень.

Її головний недолік – неорганізованість, через яку можна загубити мету дискусії, спровокувати хаос. Програмована дискусія передбачає наявність певного алгоритму, плану її проведення, що визначає сценарій дискусії, чітку послідовність кроків, функціональне структурування учасників. Позитивним моментом такого типу дискусії є раціональне спрямування зусиль учасників на досягнення поставленої мети; негативним – обмеження ініціативи учасників [3, с. 168].

Голубєва М. виділяє такі типи дискусії, як наукова та навчальна. На її думку, специфікою наукової дискусії є те, що вона спрямована на отримання нових знань або поширення та закріплення вже відомого. Навіть у дискусії, де один з учасників мав найбільш точні знання про предмет обговорення, а інші – неточні та приблизні знання, буде досягнуто кількісного рівня поширення знань, бо істина, яка належала одному індивіду, стала переконанням багатьох. Навчальна дискусія виконує евристичну функцію, однак з навантаженням на поширення та закріплення уже існуючих знань. Навчальна дискусія, на відміну від наукової, має справу з уже відомим у науці. Але проведення дискусії в навчальних закладах виконує також виховну, педагогічну та психологічну функції [1, с. 167].

Матеюк О. виокремлює такі форми проведення дискусій:

– «круглий стіл» – бесіда, в якій беруть участь 5–6 осіб, які обмінюються думками як між собою, так і з аудиторією;

– «засідання експертної групи» або «панельна дискусія», в якій беруть участь 4–6 осіб разом з обраним головою; спочатку група обговорює певну проблему, потім пропонує власну позицію аудиторії у формі повідомлення або доповіді;

– «форум» або «симпозіум» – обговорення, в якому експертна група обмінюється думками з аудиторією;

– «дебати» – обговорення, побудоване на основі заздалегідь запланованих виступів учасників – представників двох протилежних команд суперників, які представляють відповідь на запитання, вислуховують спростування своїх аргументів тощо;

– «судове засідання» – обговорення, що імітує судовий розгляд справи [3, с. 127].

Власне різний підхід до класифікації навчальних дискусій та методів їх проведення засвідчує інтерес науковців до порушеної проблеми.

У контексті підготовки фахівців пенітенціарної системи доцільно звернути увагу на психологічний аспект навчальних дискусій. З цього приводу М. Голубєва наголошує, дискусія є одним із важливих засобів розв'язання психолого-педагогічних проблем. До позитивних властивостей методу відносять кумулятивний ефект від одночасного поєднання навчального та терапевтичного факторів групової взаємодії, а також демократичність, що зумовлена розподілом відповідальності. Своєрідність методу дискусії полягає в тому, що він передбачає навчання на моделях, прикладах, помилках інших учасників дискусії, а також дозволяє реалізувати активність суб'єкта через включення в навчання елементів дослідження. Використання дискусії дає можливість учаснику отримати нову інформацію і підвищити свою компетентність, перевірити власні ідеї та оцінити їхню достовірність, розвинути комунікативні якості та вміння користуватися своїм інтелектом, перевірити свої почуття та їхню інтерпретацію оточенням, виробити звичку нести відповідальність за свої слова, навчитися уникати помилок, допущених іншими у практичній та навчальній діяльності [1, с. 168].

Таким чином, дискусії належать до інтерактивних технологій навчання і сприяють активному застосуванню набутих знань, розвивають уміння комунікувати, аргументувати, відстоювати власну позицію, поважати думку іншої людини, розвивають культуру спілкування. Необхідність підбирати належні аргументи сприяє виробленню критичного мислення. Ці навички є важливими для майбутніх фахівців пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Голубєва М. Використання методу дискусії у вищих навчальних закладах України. *Українські інтелектуали: погляд із сьогодення*. Київ : Дельта, 2006. С. 163–172.
2. Матеюк О. Використання дискусійних методів навчання у процесі вивчення дисципліни «Загальна екологія». *Збірник наукових праць Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Том 22. № 3. С. 124–136.
3. Потапова Н. В., Отрошко Т. Ф. Особливості організації навчальних дискусій у процесі підготовки майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 167–170.

Наукове видання

**ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА:
ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ**

Матеріали
наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої
служби Штанька Івана Васильовича
(м. Чернігів, 13 вересня 2024 року)

Відповідальні за випуск

Квітка А. С.,
Кисельов Д. В.

Редактори літературні

Сила Л. М.,
Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Чайковський Ю. О.

Підписано до друку 01.11.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 15,23.
Тираж 100 пр. Зам. № 128/24.

Редакційно-видавничка група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.